

SOUBOR KŘÍŽKŮ ZE ZANIKLÉHO HŘBITOVA PŘI KOSTELU SV. JANA V OBOŘE (PRAHA-MALÁ STRANA)

II. Speciální kříže

Martin Omelka – Otakara Řebounová – Věra Šlancarová

ÚVOD

Po křížích a křížících obecných forem, zpracovaných v úvodním díle této studie věnované souboru novověkých křížů a křížků pocházejících z výzkumu zrušeného hřbitova u dnes již zaniklého kostela sv. Jana v Oboře (Šporkova ul. čp. 322/III, Praha 1-Malá Strana; *Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009a*), předkládáme čtenářům rozbor zbylé, přesto neméně důležité a zajímavé části daného nálezového souboru – tzv. speciálních křížů.

Kříže představujeme podle jednotlivých typů, velká pozornost je přitom kladena na interpretaci výzdobných prvků a dataci předmětů. Ke zpřesnění datace a interpretace bylo využito rovněž dobového ikonografického materiálu s náboženskou tematikou a písemných pramenů městské provenience, zejména matrik zemřelých z farností na Malé Straně v Praze z fondů Archivu hlavního města Prahy.¹ V kapitole „Technika zpracování a použitý materiál“ jsou uvedeny informace vztahující se k oběma částem studie, tedy jak k obecným, tak speciálním typům křížů.

SPECIÁLNÍ KŘÍŽOVÉ ZÁVĚSKY

Mezi nálezy pocházejícími z pohřebiště u kostela sv. Jana v Oboře (celkem 248 položek, souhrnná charakteristika souboru viz *Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009a*, 1001–1002) bylo identifikováno celkem 95 drobných závěsků tvaru kříže. Zhruba třetinu těchto křížků představovaly běžné latinské kříže a křicifixy (kříže s postavou ukřižovaného Krista). U 63 z nalezených závěsků lze naopak konstatovat, že svým charakterem odpovídají kritériím tzv. „zvláštních či speciálních“ křížů, jak je ve své typologii definoval S. Fassbinder („*Sonderkreuze*“, viz *Fassbinder 2003*, 248–249).

Těchto 63 drobných křížků se na první pohled liší od běžných neobvyklým tvarem či výzdobou. Tu namísto ukřižovaného Krista obvykle tvoří magická formule (např. tzv. Zachariášovo požehnání, požehnání sv. Benedikta nebo jiná zařikávací/žehnací formule),² jméno či zobrazení světce, výjev z legendy, vložená relikvie, název nebo zobrazení poutního místa. Výzdoba se přitom zpravidla objevuje na líci i rubu svátostky. S neobvyklým motivem často souvisí zvláštní účel a způsob jejího používání. Připojením dalších „svatých“ motivů, formulí nebo relikvie se magická moc kříže v očích současníků ještě zesilovala. Z toho důvodu se tyto křížky staly v běžném životě oblíbeným ochranným prostředkem proti nejrůznějším nemocem, obtížím a pohromám. O rozsahu účinnosti a způsobu, jak s nimi správně zacházet, informovala jejich uživatele řada dobových tisků (viz *obr. 1*).

Pro svůj „mimořádný“ účinek se křížky tohoto druhu vkládaly do kostelních věží, základů budov (často ve schránkách, obsahujících kromě nich svaté obrázky, relikvie, další svátostky či zmiňované náboženské tisky), zahrabávaly se do polí, vkládaly do postelí, pod domovní prahy nebo se připevňovaly nad dveře a na zdi domů. Některé se vhazovaly také do studen, nádob s vodou, mnohé z nich posloužily jako votivní dar v poutním kostele (např. jako památka na jejich zesnulého majitele). Lidé si je s oblibou

¹ Archiv hlavního města Prahy, Sběrka matrik, sign. MIK 8i, MIK Z 3, MIK Z 4.

² K požehnáním podrobněji viz kap. Benediktovy kříže níže.

Obr. 1. Na pohled sice nenápadný, ale díky nálevkovitému zakončení je scheyernský kříž nezaměnitelný. Nálevka neměla pouze ozdobný charakter. Tvořila důležitou součást rituálů, které byly s kultem této svátostky spojeny (převzato z Münsterer 1983, Abb. 38)

vkládali do škapulířů, našivali na oděv nebo zavěšovali na svůj rúzenec. Coby přívěsek na rúzenci se „speciální“ křížky také nejčastěji dostaly do pohřební výbavy. Dokladem toho je jejich časté umístění na kostře zemřelého a přítomnost většího počtu rúzencových korálek v příslušném hrobovém kontextu.

K rúzenci mohly být připojeny dvojím způsobem – jako tzv. credo-kříž (např. č. 188, 119), tj. kříž symbolizující úvodní část rúzence, modlitbu Apoštolské vyznání (latinsky *Credo*), nebo jako apotropaické svátostky na úrovni náboženských medailek a jiných drobných amuletů. V druhém případě opět přispívaly k zesílení ochranné a blahodárné moci rúzence. O funkci credo-křížku lze uvažovat zejména u přívěsků, které mají dvě úchytná očka – jedno na vrcholu, druhé na patě kříže. Prostřednictvím spodního očka mohl být k rúzenci přichycen další přívěsek – křížek či náboženský medailon.

Mezi nálezy speciálních křížků z pohřebiště u sv. Jana v Oboře se podařilo rozlišit 13 různých typů těchto přívěsků. Většinou se jedná o druhy, které již byly v odborné literatuře terminologicky vymezeny. K exemplářům, které sice vykazují rysy speciálních křížků, přesto jako samostatný typ dosud definovaný nebyly, přidáváme vlastní označení. Kromě výčtu příslušných exemplářů uvádíme v následujícím textu vždy popis daného typu, jeho zaběhnutý název v odborné literatuře a údaje k historii jeho kultu, výskytu a používání. Zaznamenané analogické předměty, které k výkladu připojujeme zpravidla v poznámkách pod čarou, pocházejí z muzejních sbírek, dobových ikonografických pramenů, zejména však z archeologických kontextů.

1. Kříže typu Caravaca (Skupina 22, 23, 24, 37)

Nejčtenější typ „speciálních“ křížových závěsků tvoří v daném souboru křížky ve formě tzv. caravackého kříže (*Caravackakreuz*, Fassbinder 2003, 251). Celkem se jedná o 18 nálezů, což na skupině speciálních křížků představuje podíl téměř třicet procent (28,5 %). Třináct z těchto křížků pochází z hrobového kontextu, pět bylo zachyceno sběrem.

Ve všech případech se jedná o celokovové závěsky, vyrobené výhradně z mosazi. Přestože všech 18 vyazuje základní formální znak typu Caravaca, tj. mají tvar dvouramenného kříže, jehož břevna připomínají svým zakončením tvar bodláku či koukolu (*obr. 2a*), byla mezi nimi, s ohledem na odlišnosti ve výzdobě, rozlišena čtveřice podtypů: caravacké kříže s nápisem: č. 16c, 46, 231a, 262, 291, 500, 626b, 794, 798, 810, 812 (= skupina 22),³ caravacké kříže s medailonem uprostřed: č. 185, 643a, 955 (sk. 23); caravacké kříže s linií: č. 16b, 79, 456b, 654 (sk. 24) a caravacké prolamované kříže: č. 279b (sk. 37).

Caravacké nebo též španělské⁴ křížky začaly ve větším množství obíhat Evropou v 16. století. Jejich předlohou byl dvouramenný pektorální kříž, obsahující částku svatého Kříže, který byl od 13. století

³ K jednotlivým skupinám podrobně viz Tabulka s přehledem skupin v první části studie, Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009a, 1082–1083.

⁴ V dobových pramenech se mnohdy skrývají pod označením „Spanische Kreuze“ popř. též „crux Hispanica“ nebo i „Spanier Crützlin“ (Descaudres – Cueni – Hesse – Keck 1995, 92).

Obr. 2a. Protimorový tisk s vyobrazením sv. Šebestiana, sv. Rocha a dvouramenného kříže se Zachariášovým požehnáním. Stejný způsob výzdoby lze nalézt i na četných Caravaca-křížích. Tisk z roku 1804, dílna Georga Fidelise Herknera, Altdorf (Bavorsko) (převzato z Beittl 1981, obr. na str. 27)

uctíván ve španělské Caravace⁵ (Fassbinder 2003, 251). S jeho kultem se od 15. století pojí legenda o tzv. Ginesiově mši (Fassbinder 2003, 251), jejímž důležitým momentem je konverze maurského knížete ke křesťanství.⁶

Již ve středověku byla kříži v Caravace připisována zázračná uzdravení, vliv na odvrácení posedlosti a ochrana polí před hmyzem a různou „havětí“ (Fassbinder 2003, 251). Od 16. století se hlavní devízou jeho moci stala ochrana před bouřkou a nepříznivým počasím. V této době překročil kult hranice Španělska, pronikl do španělského Nizozemí, Itálie, Rakouska a jižního Německa.

Uctívání caravackého kříže se na jedné straně šířilo prostřednictvím rukopisů a tisků⁷ – v roce 1619 vyšlo např. v Augsburgu compendium jezuitů Treuinnia, shrnující knihu Johanna Corvalana „*Historia de Sanctissima Cruce Caravacensi*“ (Münsterer 1983, 77), které ukazuje nejen časové a teritoriální rozšíření kultu (autor uvádí, že je caravacký kult v Německu známý již několik let), ale též na jeho šířitele. Těmi byli zejména jezuité a františkáni,⁸ neboť námět obrácení na křesťanství obsažený v Ginesiově legendě zcela konvenoval s jejich misijní a protireformační činností. Na druhé straně se do povědomí širokých vrstev dostával právě prostřednictvím drobných imitací původní předlohy, vyráběných z mosazi, ale i jiných druhů materiálů. V Německu, odkud se kult částečně mohl šířit rovněž k nám, se caravacké křížky používaly v 16. a 17. století především jako ochranný prostředek proti bouři a nečasů⁹ (Fassbinder 2003, 251).

Oficiální zásah proti šíření caravackých křížků přinesl výnos odpustkové kongregace vydaný roku 1678. Přestože se tyto svátostky ještě v první polovině 17. století těšily ze strany papežského stolce plné podpory,¹⁰ reskript odpustkové kongregace jejich používání jakožto amuletů zakazoval (Brauneck 1978,

⁵ Původní předloha se bohužel nezachovala – kříž se z Caravaky ztratil během Španělské občanské války v roce 1934 (Lechner 1963, 63).

⁶ Vypráví o knězi Ginesiovi, který byl při své misii mezi Maury zajat a v r. 1232 uvězněn. Při výslechu před maurským knížetem Arbuzietem Ginesiovi prohlásil, že pokud má potřebné nástroje, dokáže stáhnout všemocného boha z nebes a proměnit chléb v živoucí tělo (Rataj – Sommer 1988, 242). Nato ho kníže vybil, aby svá slova dokázal. Ginesiovi začal s přípravou mše, když však začal celebrovat, zjistil, že si opomněl připravit kříž. Nato se začal vroucně modlit a bůh mu prostřednictvím dvou andělů seslal pektorální relikviářový kříž jeruzalémského patriarchy Roberta. Po tomto zázraku se nechal Arbuziet i se svým doprovodem pokřtít (Fassbinder 2003, 251).

⁷ Z nich největšího vlivu měly tzv. svaté obrázky, masově rozšířené po tridentském koncilu.

⁸ Caravacké devocionálie se však používaly i v prostředí jiných řádů. Např. tři exempláře známe z hrobů pražských benediktinek z kláštera na Pražském hradě (Borkovský 1975, obr. 88:1,4; 90:9; 125:3) a víme například, že právě caravackým křížem žehnal roku 1620 karmelitán Dominicus a Jesu Maria katolickým vojskům před bitvou na Bílé Hoře (Fassbinder 2003, 251).

⁹ Staly se přitom natolik populární, že vytlačily zde používané starší kříže „proti krupobití“ (Fassbinder 2003, 251).

¹⁰ Papež Urban VIII. (1623–1644) potvrzuje zázračnost caravackého kříže a nadává jeho imitace odpustky (Rataj – Sommer 1988, 244).

290). Ani poté však caravacké křížky z oběhu nezmizely. Naopak, zůstaly oblíbeným amuletem hluboko do 18. století.¹¹ Např. ještě v účetních záznamech sv. Petra v Salzburgu vedených v letech 1653–1701 je zachycen nákup „španělských křížků“ (*Lechner* 1963, 66) a „španělský křížek“ je písemně doložen rovněž mezi cennostmi malostranské měšťanky k roku 1756.¹² Jak dále dokládá depot devocionálií z kláštera sv. Víta z Neumarktu (oblast Rottalu, Dolní Bavorsko), nebyl ještě ani v roce 1765 žádný problém uložit caravacký křížek spolu s ostatními regulárními devocionáliemi do věže klášterního kostela (*Lechner* 1963, 65). K tomu lze připojit případy, kdy jsou tyto křížky vloženy do škapulířů,¹³ četných fylakterií se svatými obrázky, amulety a svátostkami¹⁴ a schránek se sakramentáliemi „na počasí“ (tzv. *Wettersegen*), datovaných do 18. století, které jsou dnes známé převážně z muzejních sbírek jihoněmeckých oblastí (viz např. *Münsterer* 1983, Abb. 53). Důležitým dokladem mladší datace jsou rovněž exempláře pocházející z archeologicky zachycených vrcholně novověkých hrobových situací (viz např. *Fassbinder* 2003, Kat. Nr. 613).

V 18. století se navíc záběr magické účinnosti těchto křížků z pohledu věřících rozšířil. Kromě bouřky, přivalového deště a krupobití byly opět vítaným prostředkem proti posedlosti, uhranutí, ohni a nemocem. Z nemoci to byl na prvním místě mor. Možná právě vlna morových epidemií sužujících Evropu na konci 17. století a počátku 18. století přispěla ke skutečnosti, že používání caravackých svátostek přežilo oficiální církevní zákaz z roku 1678.¹⁵

Tvar dvouramenného kříže s bodlákovitým zakončením břevien zůstal standardní formou křížů typu Caravaca po celou dobu jejich produkce. Naopak ve velikosti a výzdobě panovala značná rozmanitost. Mimo křížků takřka nezdobených, pokrývá líc i rub valné většiny známých případů bohatý dekor, tvořený nápisy, figurálními motivy a ornamentem různého druhu a provedení. Rovněž se objevují křížky uzpůsobené k uschování relikvií¹⁶ a křížky prolamované.¹⁷

Nejjednodušší formu výzdoby představuje rytá linie, která po vnitřní ploše líc i rubové strany opisuje celý netradiční tvar kříže. Z nálezů ve Šporkově ulici lze k této ikonografické variantě přiřadit exempláře 16b, 79, 456b, 654.

Převážná většina známých přívěsků typu Caravaca se vyznačuje velice bohatou, námětově i stylisticky různorodou, rytou či plastickou výzdobou. Místo v centru křížení břevien často zaujímá postava ukřižovaného Krista,¹⁸ Immaculaty¹⁹ nebo některého světce. Kromě jezuitských, jmenovitě Ignáce z Loyoly,²⁰ Františka Xaverského,²¹ Karla Boromejského,²² bývají na caravackých křížích zobrazení členové řádu theatinů – sv. Kajetán,²³ františkánů – sv. Antonín z Padovy²⁴ nebo oratoriánů – sv. Filip Neri.²⁵ V souladu s výše uvedenou statí o používání caravackých křížků asi příliš nepřekvapí, že většina

¹¹ Fassbinder stanovuje závěrečnou dobu jejich užívání k polovině 19. století (*Fassbinder* 2003, 251).

¹² Inventář Zuzany Körnerové (AHMP, *Sbírka rukopisů*, sign. 1219, folio A88, revers).

¹³ Škapulíř s caravackým křížem byl např. zachycen při výzkumu krypt kostela sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti, inv. č. SF 39303 – krypta A (*Pavelčík* 1998) nebo z pohřebiště u kapucínského kláštera sv. Josefa v Praze-Novém Městě (*Flek – Kubálek – Omelka – Podliska* 2009, fig. 38:1).

¹⁴ Jednalo se o textilní, kovová nebo kožená pouzdra, do nichž se vkládaly papírové lístky se svatými obrázky, svátostky a další magické ochranné prostředky (např. koření a semena rostlin). Pouzdra se nosila jako amulety, údajně se nesměla otevřít a jsou známá především z německých oblastí. Tam se jim podle oblastí říkalo např. *Breuerl* (jižní Německo), *Düvelsjeeßsche* (v Porýní) nebo *Teufelsgeißel* (*Lewald* 1972, 413). Českým ekvivalentem *Breuerl* by patrně byl tzv. *Devítkový škapulíř*.

¹⁵ Lze předpokládat, že došlo k vydání výnosu, který používání caravackých křížků opětovně povoloval – bohužel nám o takovém dokumentu informace dosud chybí.

¹⁶ Např. Caravaca-kříž s 12 kruhovými „relikviářovými“ schránkami, datovaný do 17.–18. století (*Münsterer* 1967, Abb. 6) nebo relikviářový Caravaca-kříž s motivem Ginesiovy mše (*Münsterer* 1983, Abb. 29).

¹⁷ Např. *Münsterer* 1983, Abb. 34.

¹⁸ Buď plastickou (např. *Borkovský* 1975, obr. 90:9; *Sennhauser* 2008, Abb. 32: Dv 32 a Dv 33 (avers)) nebo rytou (např. *Dostál* 1968, Taf. XIV:12; *Münsterer* 1983, Abb. 31a).

¹⁹ Zpravidla ryté provedení – viz např. *Münsterer* 1983, Abb. 31b, ale též plastické (*Münsterer* 1983, Abb. 27 a Abb. 35)

²⁰ *Rataj – Sommer* 1988, obr. 3.

²¹ *Rataj – Sommer* 1988, obr. 1.

²² *Lechner* 1963, 65–66.

²³ *Münsterer* 1983, Abb. 32.

²⁴ Např. na medailonu uprostřed křížových přívěsků typu Caravaca ze Šporkovy ulici, č. 185, 643a, 955.

²⁵ *Münsterer* 1983, Abb. 32.

zmíněných světců patřila k patronům proti posedlosti (resp. démonům – Ignác z Loyoly),²⁶ poskytovala záštitu proti bouři (sv. František Xaverský, sv. Karel Boromejský)²⁷ nebo moru (sv. Ignác z Loyoly, sv. František Xaverský, sv. Karel Boromejský, sv. Kajetán).

Postavy svatých zdobí zpravidla líc i rub svátostky. V některých případech jsou přitom proti sobě, alespoň pokud jde o řádovou příslušnost, sestaveni v poněkud kuriózních kombinacích.²⁸ Takové nesořodé páry řádových světců naznačují, zdá se, především jednu věc, totiž, že touha barokního člověka po ochraně byla natolik silná, že dokázala překonat i rivalitu mezi řeholemi.

Zobrazení světců bývá na křížcích doplněno invokačním nápisem s uvedením jména dotyčného svatého a prosebnou modlitbou, mnohdy velmi osobním ORA PRO ME (Pros za mne!). Dalším doplňkem bývají jména Ježíše Krista a Panny Marie, vyjádřená v symbolické formě, jako jesugram či mariagram.²⁹

V souboru caravackých křížků ze Šporkovy ulice bylo možné rozluštit jména světců pouze v případě tří nálezů.³⁰ U exempláře č. 626b je lícová strana opatřena nápisem S PE TRE, rubová S ALB ERTE, obě jména doplňuje modlitba ORA PRO ME, umístěná v dolní části svislého břevna. Zde bychom chtěli upozornit, že provedení výzdoby křížku a zejména písmen modlitby³¹ se formálně shodují se stylem výzdoby a provedením písmen téže modlitby na jednom mosazném Caravaca-exempláři z Německa (*Münsterer* 1983, Abb. 33). Liší se pouze jména světců. Na německém křížku jsou vzýváni sv. Ignác a sv. František Xaverský.

K obdobnému závěru z pohledu provedení lze dojít u druhého ze šporkovských „Caravaca“ nálezů – č. 500. Na jeho líci je jako patron uveden S IO[H]ANNES, na rubu patrně S LV[C]IA popř. S LV[DM]ILA.³² Obě jména doplňuje modlitba ORA PRO ME, provedením písmen opět shodná s nápisem na výše uvedeném Münstererově exempláři.³³ Nelze proto vyloučit, že všechny tři svátostky mohly pocházet z jednoho dílenského okruhu.

U třetího ze šporkovských nálezů, Caravaca-křížku č. 812, je jako patron uveden na rubové straně S IVAN, zatímco lícovou stranu zdobí jesugram a několik téměř nezřetelných písmen, vyrytých na spodní části příčného břevna. Zda se jedná o kapitály RE[X]NZ, a tedy zkrácení latinského oslovení Rex Nazarenus, které se nezdávka používalo v rituálech zaříkání, je otázkou. Sv. Ivan patřil zejména v 18. století k poměrně oblíbeným českým světcům.³⁴ Kromě titulace Krista, jejíž forma není na caravackých křížcích obvyklá, a jména světce silně regionálního významu, je křížek nápadný i méně kvalitním provedením písmen a ornamentu. Bylo by tedy možné předpokládat, že proveniencí nenáleží k předešlým kusům, a vzhledem k patronu zvažovat domácí původ výroby.

V tématickém okruhu caravackých křížových přívěsků zaujímá důležité místo znázornění tzv. Ginesiovy mše. K jeho zobrazovacímu schématu náleží postavy modlícího se kněze Ginesia, pohanského knížete, jeho družiny a mešní předměty – především pohár, svatá hostie a dvouramenný pektorální kříž patriarchy Roberta, nesený zpravidla dvojicí andělů.³⁵ Přes dosud nerozluštěné nápisy lze předpokládat, že motivem této legendy je zdooben rovněž avers caravackého křížku č. 16c ze Šporkovy ulice. Nasvědčoval by tomu zejména pohár s hostií, patrný v horní polovině jeho svislého břevna. Navíc lze na rubové straně exempláře rozpoznat nástroje umučení Krista (tzv. *arma Christi*). Ty jsou mj. znázorněny na reversu jednoho caravackého křížového přívěsku s Ginesiovou mší na lícové straně, známého z ně-

²⁶ Sv. Ignáci se připisovala též pomoc při horečce, těžkých porodech, výčtkách svědomí a proti nemocem dobytka.

²⁷ Vztah Karla Boromejského s ochranou před nepříznivým počasím dává dohromady M. Lechner s poukazem na zařikávací formuli převzatou z Gelasia de Cilia (1654-1721): „*Conjuraciones, quando crux contra tempestates erigitur, a S. Carolo Borromaeo introductae*“ (*Lechner* 1963, 66). Karel Boromejský je jinak znám spíše jako ochránce proti moru.

²⁸ Např. na Caravaca-křížku z věže klášterního kostela v Neumarktu (oblast Rottalu, Dolní Bavorsko) nese lící strana zobrazení sv. Filipa Neriho, člena řádu oratoriánů, též pomocníka proti neplodnosti žen, nemoci končetin a zemětřesení, zatímco na reversu je postava jezuita Karla Boromejského (viz *Lechner* 1963, 65–66).

²⁹ Dobře zřetelné na exemplářích z pohřebiště ve Šporkově ulici č. 500, 626b, 798.

³⁰ Čtvrtým exemplářem, který patrně rovněž nesl jméno světce, je přívěsek typu caravackého kříže č. 291. Z vyrytých nápisů však zůstala zřetelná pouze část modlitby – ORA PRO na rubové straně.

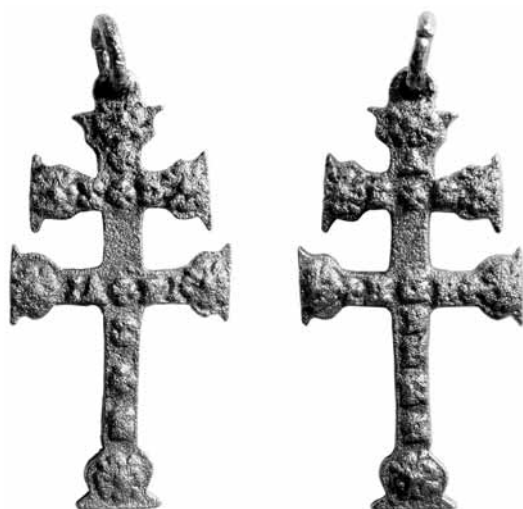
³¹ Obzvláště nápadným znakem je spojení písmen ME a prodloužený spodní dřík písmena E.

³² Nápis je značně poškozen.

³³ Kromě spojení písmen ME a prodlouženého spodního dříku písmena E, je pro modlitbu na německém i malostranském křížku rovněž příznačná vazba písmen AP (viz líc inv. č. 500), tvořící plynulý přechod mezi slovy ORA PRO.

³⁴ Je označován za prvního českého poustevníka, spojeného s knížetem Bořivojem a kněžnou Ludmilou. Kaplička, postavená v místě jeho poustevny poblíž hradu Tetína, se stala jedním z nejstarších poutních míst v Čechách (*Charvátová* 2007, 43).

³⁵ Caravacké kříže s tímto námětem viz např. *Münsterer* 1983, Abb. 29 a Abb. 30a.

Obr 2b. Caravaca-kříž, položka 262 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

meckého prostředí.³⁶ I z tohoto důvodu se proto přikláníme k názoru, že lícové vyobrazení šporkovského exempláře je možné spojovat s tímto tematickým okruhem.

Hádankou zatím zůstává nápis vyrytý na Caravaca-křížku č. 798. Pochází z hrobu asi 50–60leté ženy a podle počtu vyzvednutých korálků (46) lze předpokládat, že patřil k jejímu růženci. Na líci jsou vyryty tři nápisy. Kromě jesugramu jsou to: S ANTE na spodním příčném břevně a FILI[] popř. P] ve spodní části svislého břevna. Protože mezi písmeny nejsou zřetelné interpunkce, je možné, že se jedná o celá slova, tedy SANTE a FILII popř. FILIP. Ještě tvrdší oříšek představuje rubová strana předmětu. Jediným, s jistotou interpretovatelným symbolem je zde mariagram v horní části kříže. Další nápisy: TOCADA, na spodním příčném břevnu, a ALA. S, v dolní části svislého břevna, zakončené znamením + (zkratka pro slovo kříž) na patě kříže, zůstávají zatím bez jasného vysvětlení. Za nikoliv nepravděpodobnou lze však považovat tu variantu výkladu, která v nápisu TOCADA ALA S + spatřuje jakýsi písemně rozvedený

„punc pravosti“ dané svátostky. V tomto smyslu by šlo o větu, která by výslovně potvrzovala nezpochybnitelnost přívěsku coby sekundární relikvie, jejíž nadpřirozená moc byla získána dotykem s autentickou relikvií (viz Royt 1999, 10), v tomto případě svatým křížem v Caravace.³⁷ Formule potvrzující pravost svátostky se běžně užívaly v dobových náboženských tiscích.³⁸ Interpretaci textu na křížku bohužel znesnadňuje špatná zachovalost nápisů. Je třeba proto předpokládat, že zde mohou být uvedena i jména a tituly svatých, nebo jakýsi typ prosebného zvolání či zařikávací formule. Té by mimo jiné nasvědčovala přítomnost znamení kříže, dobře známého např. z požehnání sv. Zachariáše.

K svatým, kteří jsou s kultem caravackých křížků rovněž spojeni, patří dále archanděl Gabriel, archanděl Michael a protimoroví patroni, sv. Rochus a sv. Šebestián. S ochranou proti moru rovněž souvisí zkratka tzv. Zachariášova požehnání a požehnání sv. Benedikta (k požehnáním podrobněji viz kap. Benediktovy kříže). Obecně jimi bývá zdobeno velké množství těchto závěsků, popř. caravackým křížům velice podobných dvouramenných křížů, které se do povědomí dostaly právě díky písmenům Zachariášova požehnání jako kříže sv. Zachariáše (*Zachariaskreuz* viz např. *Descœudres – Cueni – Hesse – Keck* 1995, 93). Caravaca-křížek se Zachariášovým požehnáním zastupuje v souboru exemplářů č. 262 (*obr. 2b*).

S ochranou proti moru lze rovněž spojovat skupinu křížů typu Caravaca s medailonem (č. 185, 643a, 955 – *obr. 3a*). Na medailonu lícové strany je u všech těchto exemplářů umístěna sedící Panna Maria s mrtvým tělem Krista na klíně. Marie je zobrazena s korunou, kolem níž je naznačena svatozář. Pietu opisuje latinský text: +IESV ET MA[R]IA VOBIS DO COR CUM ANIMA MEA (Ježíši a Marie, vám dávám srdce i duši svou). V ramenech kříže jsou rozložena písmena Zachariášova požehnání. Výzdobu rubové strany tvoří rovněž oválný medailon v místě křížení břevna, v němž je umístěna postava sv. Antonína Paduánského s malým dítětem v náručí. V opisu po obvodu stojí světcovo jméno a titul: S ANTONIUS DE PAD.

³⁶ Kombinace motivu Ginesiovy legendy na líci a *arma Christi* na rubu viz *Münsterer* 1983, Abb. 30a, 30b.

³⁷ Křížek typu Caravaca opatřený obdobným nápisem, tj. DECARA – VACA a TOCADA ALA S + , byl nalezen v makovici kostelní věže v německém Leibersdorfu (*Münsterer* 1954, 121). První dvě slova – de Caravaca – jsou jasným označením místa původu svátostky, další část nápisu se však H. O. Münstererovi nepodařilo rozluštit (*Münsterer* 1954, 104). V případě, že by se u nápisu TOCADA jednalo o jedno slovo (jako např. u slova CREDO), mohlo by souviset se stejně znějícím španělským výrazem pro lidovou náboženskou slavnost. Španělské TOCADA se dá ovšem vztáhnout také ke slovu dotek, sáhnutí. Pojem dotek navozuje spojitost s jedním z přívlastků Panny Marie – Immaculata (tj. Nedotčenou). Tomuto výkladu by nahrávala plasticky provedená P. M. stojící na srpku měsíce (Immaculata), zobrazená na křížku typu Caravaca z krypty sv. Mikuláše ve Znojmě (*Cimbůrková* 2007, obr. 31), doplněná torzovitým nápisem, interpretovaným autorkou citovaného článku jako písmena: TO (...)DA. Nicméně, spojení TOCADA ALL znamená v dnešní španělštině doslova „dotkly všechny“. Namísto spojení s Immaculata tak vyvstává otázka, zda TOCADA ALA S + není větou, sdělující, při volném překladu, provedeném s vědomím značné krajové rozdílnosti španělského dialektu a archaičnosti jazyka, zhruba to, že křížek patří k těm, které se dotkly původní předlohy – „svatého“ kříže v Caravace. Potenciálního zákazníka tak možná ujišťovala o tom, že nabízená svátostka přišla do kontaktu s původní relikvií, přejala její moc a lze v ní tudíž získat „prověřenou“ relikvií, o jejíž účinnost se nemusí bát. Pro nedostatek důkazů však musíme nechat interpretaci nápisu TOCADA ALA S + nadále otevřenou.

³⁸ Viz např. náboženský leták z 2. pol. 18. století, s motivem Caravackého kříže, *Kürzeder* 2005, Abb. 92.

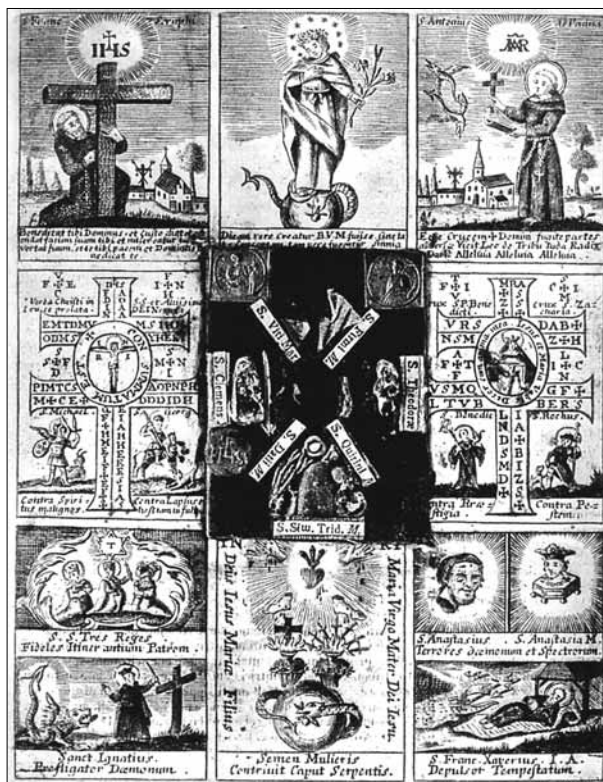
Obr. 3a. Caravaca-kříž s medailonem, položka č. 185 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

Obr. 3b. Přestože z archeologických nálezů mimo Šporkovu ulici žádné caravaca kříže s medailonem nejsou doposud známy, jejich ikonografická předloha se nám zachovala v dobových tiscích (převzato z Lewald 1972, Abb. 1)

Nápisy na břevnech nesou světcovo požehnání,³⁹ které se s velkou oblibou používalo při exorcistických rituálech zahánějících démony a špatné počasí.⁴⁰ Díky přítomnosti tohoto patrona a požehnání je zřejmé, že ochranný účinek těchto caravackých křížů zahrnoval kromě protimorové ochrany rovněž záštitu před posedlostí, čarami a nepřízní počasí.

Z přívěsků, které by trojici nálezů ze Šporkovy ulice odpovídaly, máme povědomí pouze o jediném – Caravaca-křížku, který pochází z výzkumu kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích.⁴¹ Ze zahraničních výzkumů ani sbírek nám zatím žádné známy nejsou. Caravacký typ kříže s medailonem lze však poměrně snadno vystopovat v dobovém ikonografickém materiálu, na náboženských tiscích. Zobrazené kříže zde totiž často drží nejen formu caravackého kříže, nýbrž mnohdy opakují i centrální medailon s motivem Piety a stejný opis s nápisy pokrývající plochu břevne (viz obr. 3b a 3c). Kříž na tiscích zpravidla dále obklopuje několik světců, citáty z Bible a další ochranné formule⁴² a symboly.⁴³ Pro letáky s uvedeným typem zobrazení, které byly hojně rozšířené především v jižním Německu a Rakousku, se užívalo termínu „Glückliches Haus Creutz“. Lidé si je jako nadmíru účinný amulet zavěšovali na viditelném místě v domě (Lewald 1972, 414), popř. nosili u sebe ve škapulířích či jiných pouzdrech určených pro uložení svátostek. Caravac-

Obr. 3c. Propagační cedule různých ochranných symbolů, které se zpravidla v počtu devíti kusů vkládaly do amuletů zvaných Brevierln (česky Devítkový škapulíř). Na středové ose, jsou v horní a spodní části umístěny cedulky s vyobrazením atributů P. M. Immaculaty, jejíž kult patřil v 18. století k nerozšířenějším (převzato ze Spamer 1935, 12)

³⁹ + *Ecce Crucem Domini, fugite partes adversae, vicit Leo de tribu Iuda, radix David, Alleulia, Alleulia*. Požehnání sv. Antonína spolu s vyobrazením světce na mědirytině z 18. století viz např. Kürzeder 2005, Abb. 59.

⁴⁰ Lechner 1963, 67.

⁴¹ Hanušová 2008.

⁴² Často latinské „*Contra Maleficia et Pestem*“, proti čarám/uhnanutí a moru, a „*Contra Ignem et Tempestates*“, proti ohni a bouři. Formule jsou na listcích zpravidla vepsány vedle zobrazeného kříže, jedna z formulí vlevo, druhá po pravé straně.

⁴³ Např. protimorový symbol Tau.

kým křížům s medailonem se dále typově velmi blíží také jiný typ drobných svátostek, který ovšem mezi šporkovskými nálezy doložen nebyl – dvouramenný kříž z Donauwörth (*Münsterer* 1983, 153–156). Pro tyto křížky je typický nejen centrální medailon, ale především tzv. protimorová Pieta z Donauwörth v jeho středu, díky které se považovaly za ochranné prostředky proti moru, čárám a špatnému počasí (*Münsterer* 1983, 156). Zda existuje přímá souvislost mezi výrobním okruhem křížů z Donauwörth a caravackých křížů s medailonem ze Šporkovy ulice, popř. Českých Budějovic, či zda byly donauwörtské pro caravacké svátostky pouhou inspirací, zatím nevíme. Rovněž tak můžeme hádat, zda v Caravaca-křížích s medailonem máme zachovaný ryzí „*Glückliches Haus Creutz*“, převedený do trojrozměrné podoby.

Stejně jako v německém, lze i v našem prostředí konstatovat nápadně vysoký podíl výskytu caravackých křížků v pohřebních výbavách. Kromě osmnácti nálezů získaných na pohřebišti ve Šporkově ulici, se nám z publikovaných i nepublikovaných zdrojů podařilo dosud zachytit dalších 19 exemplářů různého provedení, pocházejících z archeologicky prozkoumaných pohřebních areálů na území Čech a Moravy.⁴⁴ Předpokládáme však, že je skutečný počet archeologicky zachycených caravackých křížků u nás ještě vyšší. S. Fassbinder na základě 19 křížků pocházejících z oblasti jihozápadního Německa a 24 křížků mimo tuto oblast,⁴⁵ označuje caravacké křížky za devocionální charakteristickou pro prostředí horních sociálních vrstev měst a klášterů (*Fassbinder* 2003, 255). Oblibu těchto svátostek u městského obyvatelstva, může potvrdit i výzkum na pohřebišti u sv. Jana v Oboře. Svým podílem, tvořícím téměř 30 %, představují právě ony nejpočetnější druh speciálních křížků v pohřebních výbavách malostranských zemřelých. U 13 caravackých křížků, získaných z hrobového kontextu, lze dále konstatovat, že tyto svátostky patřily na malostranském hřbitově převážně k pohřebním výbavám žen – z jejich hrobů pochází 9, z mužských 5 nálezů. Jinou strukturu vazeb těchto křížků na pohlaví však získáme, pokud přihlédneme k dělení do podtypů, které mimochodem naznačilo odlišnou časovou posloupnost v rámci celého typu (viz níže).⁴⁶

Na základě většího počtu korálků, který vykazují inventáře hrobů s nálezy Caravaca-křížků,⁴⁷ lze rovněž shrnout, že především Caravaca-křížky s nápisem a medailonem bývaly součástí růžence, a to jak v pohřební výbavě žen, tak mužů.

Zajímavým spojovacím prvkem caravackých křížků ze Šporkovy ulice je okolnost, že všechny tyto přívěsky získané z hrobového kontextu patřily výhradně k výbavě osob zemřelých v dospělém až senior-ském věku. Dětem a dospívajícím jedincům v pohřební výbavě chyběly. Co bylo příčinou, je otázka – zda kultovní představy, cena (obtížnost sehnání) svátostky, anebo prostě fakt, že růženec patřil k osobním věcem zemřelého, stárl spolu s ním, a když člověk zemřel, skončily v hrobě spolu s růžencem i svátostky, které jinak už dávno mohly vyjít z módy.

Z hlediska chronologické posloupnosti a bližší datace lze za nejstarší exempláře caravackých křížů na pohřebišti sv. Jana v Oboře považovat exempláře zdobené rytou linií, a to zejména č. 16b, 79, 456b. Ze stratigrafických vztahů lze soudit, že k uložení některých z těchto prostě zdobených křížků mohlo na malostranském pohřebišti dojít již v průběhu 17. století. Tento předpoklad potvrzují typově srovnatelné nálezy pocházející z hrobového kontextu, které jsou zpravidla datovány do 2. poloviny až přelomu 16. a 17. století.⁴⁸ Pokud se týká datace caravackých křížků se složitěji koncipovanou rytou výzdobou,⁴⁹

⁴⁴ Celkem 4 exempláře pochází z hrobů Benediktinek na Pražském hradě (*Borkovský* 1975, obr. 87:10; 88:1,4, 90:9, 125:3), 3 nálezy z krypty kostela sv. Mikuláše ve Znojmě (*Cimbůrková* 2007, 190), 2 nálezy z Budče (*Rataj – Sommer* 1988, 246), 2 křížky typu Caravaca pochází z hrobů při kostele sv. Hypolita ve Znojmě-Hradišti (*Dostál* 1968, Tab.XIV:12), 1 exemplář z pohřebiště u kostela sv. Václava v Břeclavi (nepubl.), 1 exemplář z hrobů kostela sv. Jakuba v Brně (nepubl.), 1 exemplář z krypty kostela sv. Františka Xaverského z Uherského Hradiště (nepubl.), 1 křížek (s medailonem) z Českých Budějovic (*Hanušová* 2008, obr. 3), 1 křížek ze zaniklého hřbitova v Praze 4-Michli (*Rataj – Sommer* 1988, 241:1,3), 1 křížek z katedrály sv. Petra a Pavla v Brně (*Unger* 2000, 344:11), 1 křížek z pohřebiště kláštera kapucínů u sv. Josefa v Praze na Novém Městě (*Flek – Kubálek – Omelka – Podliska* 2009, fig. 38:26:1i) a 1 křížek z kostela sv. Máří Magdaleny ze Stříbra (nepubl., za informace k nálezu velice děkujeme Mgr. M. Čechurovi ze Západočeského muzea v Plzni).

⁴⁵ Jedná se především o nálezy z bavorských, francouzských, švýcarských a rakouských lokalit. Počet zahrnuje rovněž nálezy z Pražského hradu a Znojma.

⁴⁶ V tom případě převažují ženy u caravackých křížků s medailonem (3ž/0m) a s linií (3/1). Naopak u Caravaca-křížků s nápisem pochází větší počet nálezů z hrobů mužů (4/3).

⁴⁷ Např. z hrobu s Caravaca-křížkem č. 798 (Sk. 22) bylo vyzvednuto 48 drobných korálků, z hrobu s křížkem č. 262 (sk. 22) 34 korálků, z hrobu s křížkem č. 291 (sk. 22) 23 korálků, z hrobu s křížkem č. 500 (sk. 22) 92 korálků, z hrobu s křížkem č. 185 (sk. 23) 84 korálků, z hrobu s křížkem č. 654 (sk. 24) 46 korálků.

⁴⁸ Analogický exemplář z archeologického kontextu, datovaný do 2. poloviny 16. století (*Fassbinder* 2003, Taf. 37:3), popř. nález z pohřebiště ve Swyzu, datovaný v rozmezí 2. pol. 16./17. století (*Descœudres – Cueni – Hesse – Keck* 1995, 221: 3.2.10). Je však třeba dodat, že Caravacké křížky s rytou linií jsou běžné i v mladším období.

pak na základě stratigrafických vztahů a dalších předmětů z hrobové výbavy vyplývá, že křížky ze skupiny s nápisem (č. 16c, 46, 231a, 262, 291, 500, 626b, 794, 798, 810, 812) jsou mladšího data uložení, než většina křížků ze skupiny s rytou linií. Pro mladší datum uložení caravackých křížků s nápisem, jejichž výroba se předpokládá v období 2. poloviny 17. až 1. poloviny 18. století, svědčí opět zejména obdobné předměty získané z archeologického kontextu nebo takové, u nichž jsou jasné okolnosti uložení.⁵⁰ Za chronologicky nejmladší skupinu těchto křížků lze na pohřebišti u kostela sv. Jana v Oboře považovat trojici Caravaca-křížků s medailonem (č. 185, 643a, 955). Na základě nálezového kontextu je tuto skupinu možné spojit časově s předměty, k jejichž uložení došlo na pohřebišti u sv. Jana prokazatelně v období od konce první poloviny do 60.–70. let 18. století. Výrobu těchto svátostek lze pak i s ohledem na další předměty z příslušné hrobové výbavy (zejm. korálků typu sk021 a sk022 – viz *Omelka – Řebounová 2008*, 909–951) a existenci křížů z Donauwörth, které mohly být předlohou těchto výrobků, předpokládat v průběhu první poloviny 18. století.

Vzhledem k rozmanitému stylu výzdoby se obecně předpokládá, že se caravacké kříže vyráběly v různých dílnách. Nejstarší kusy pocházely přímo ze Španělska. Jednalo se o druhotné relikvie, které nejenže držely původní tvar předlohy, ale přišly do styku s originálním křížem (*Lechner 1963*, 66). Šlo tedy o tzv. *vera effigies* („věrné obrazy“). Je možné, že právě k nim patřily křížky s rytou linií, které jsou v kontextech německých a švýcarských pohřebišť kladeny již do období 16., popř. počátku 17. století.

Pro mladší kusy se předpokládá výroba v některé z rakouských a německých dílen.⁵¹ V úvahu přichází zejména Salzburg s doloženou masovou výrobou náboženských medailonů a dalšího, převážně mosazného zboží obdobného charakteru. Dále by se mohlo jednat o Augsburg, který v tomto oboru představoval od konce 17. století pro Salzburg velkou konkurenci. U křížů s medailonem lze kvůli shodnosti nalezených kusů a zároveň jejich vzácnému výskytu obecně, uvažovat o krátké době emise. Možná šlo v jejich případě dokonce až jednorázovou výrobu.

Otázku, zda z německého popř. rakouského prostředí pochází i Caravaca-křížek č. 812, jehož rubová strana nese jméno českého patrona sv. Ivana a vykazuje i další odlišnosti (viz výše), není z dosud známých informací a pramenů zatím možné bezpečně zodpovědět.⁵²

Historickými prameny prokázaným místem odbytu je pak např. Altötting, kde je od poloviny 17. století doložen prodej caravackých křížů ve velkém.⁵³

2. Kabalistické kříže (Skupina 42 – č. 870)

Dalším předmětem z popisovaného souboru je křížový přívěsek jetelového tvaru č. 870, který pochází z hrobového kontextu a pro svou ojedinělost v rámci nálezového inventáře byl zařazen do skupiny 42. Z výrazného a několikanásobného použití písmen Thau a zároveň umístění nápisu Machabaei v horní části svislého břevna, bývá tento typ amuletu označován jako Machabaei-Thau kříž, častěji pak na základě obsahu jeho výzdoby jako gematrický⁵⁴ kříž, gematrický kříž se jménem Božím, nebo kříž kabalistický (*Münsterer 1953*, 63–64).

Závěsek nalezený na pohřebišti sv. Jana v Oboře je vyroben ze zlacené mědi. Na rubu i líci nese typickou rytou výzdobu, kterou na obou stranách tvoří směsice hebrejských znaků, řeckých a latinských písmen a arabských číslic. Dominantní motiv obou stran představuje jednak opakování Božího jména v jeho různých kabalistických podobách, jednak opětovná hra se součtem numerických hodnot vyřetých znaků. Jejím cílem bylo získání čísla 72. Podle učení ontologické kabaly reprezentuje tato hodnota souhrnný počet Božích jmen a vlastností a vystihuje tedy obrovskou mnohost Boží.

⁴⁹ Prolamovaný Caravaca-kříž č. 279, představující jediného zástupce daného podtypu, do tohoto chronologického schématu nezařazujeme, neboť byl získán sběrem.

⁵⁰ Např. *Fassbinder 2003*, Nr. 613, Tf. 37,4; tamtéž Nr. 498, Tf. 37,8; *Lechner 1963*, 65–66.

⁵¹ M. Lechner uvádí, že caravacké kříže z počátku 18. století by už mohly pocházet z německých dílen (*Lechner 1963*, 66).

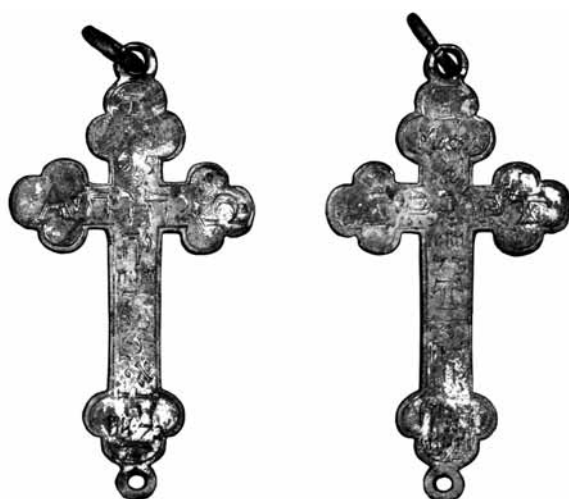
⁵² Stejně tak obtížné je mj. posoudit, zda křížek č. 798 s nápisem TOCADA patří rovněž k *vera effigies* a je španělského původu – španělský jazykový základ lze v nápisu jednoznačně přiřknout pouze slovu TOCADA, a i kdyby byl nápis ve španělštině, místo výroby křížku mohlo být samozřejmě jinde. K jeho uložení na malostranském pohřebišti by podle stratigrafických vztahů mohlo dojít v průběhu 1. poloviny 18. století.

⁵³ Napodobeniny caravackého kříže, které byly na tomto poutním místě prodávány od roku 1647, bývaly údajně velmi žádané (*Fassbinder 2003*, 251).

⁵⁴ Gematrii lze vysvětlit jako umění interpretace číselné hodnoty, případně jako kabalistické umění permutace, v níž se jednotlivé hlásky slov mění v číselné hodnoty.

Obr. 4a. Délka Ježíše Krista, byla velice ceněným ochranným náboženským prostředkem pro uchování zdraví a majetku. Jeho účinnost bývala často znásobována dalšími ochrannými symboly. Na tisku můžeme dobře rozeznat, mimo jiné, i avers a revers kabalistického kříže (převzato ze Zíbrt 1908, str. 73)

Obr. 4b. Kabalistický kříž, položka č. 870 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

Prvním znakem na svislém břevnu rubové strany závěsku je opět písmeno Thau. Pod ním je umístěno Aleph (1) a řada tří znaků Jod (3×10). Aleph je symbolem prvního z kabalistických Božích jmen – Eheich – vyjadřujícího podstatu Boha a věčnost před začátkem běhu světa. Ve spojení s třemi Jody vytváří trojúhelník, představující jeden z nejsvatějších Božích hieroglyfů, Věčnost – Nekonečnost – Substanci. Z křesťanského pohledu se tato kombinace vykládá jako Otec, Syn a Duch svatý. Symboly A a Ω na pravém a levém konci příčného břevna symbolizují věčnost od začátku do konce. Prostor mezi nimi vyplňuje tetragrammaton Jod (10) – He(5) – Vau (6) – He (5), jehož numerická hodnota činí 26. Připočte-li se k uvedeným dvěma skupinám znaků ještě hodnota dvojice Jod (10) a He (5), vyrytých pod tetragrammatonem na svislém břevnu, vyjde opět číslo 72, označené zde zkratkou num. Další součet 72, vepsaný na patě svislého břevna, tvoří skupina znaků vyrytých na svislém břevně pod sebou: trojice znaků Jod (3×10), dvojice Aleph (1) Lamed (3) a nakonec He (5) Vau (6). Pokud se výkladu těchto znaků týče, představuje kombinace tří Jod s Aleph a Lamed čtvrté z deseti velkých kabalistických Božích jmen, tj. EL, které vyjadřuje Boží dobrotu a milosrdenství. Vau a He pak odpovídají šestému a pátému z kabalistických Božích jmen, Eloha a Elohim Gibor, popř. jménům andělů, Vathik a Hador.⁵⁵

Řadu symbolů zahajuje na lící straně písmeno Thau, pod nímž se nachází latinkou psané slovo Machabaei. Totéž slovo, ovšem v hebrejské podobě, se opakuje i na příčném břevně jako písmena Mem, Caph, Beth a Jod (na kříži je třeba číst tyto hlásky zprava doleva, pozn. aut.). Slovo je vlastně šifra, k jejímuž vytvoření došlo pomocí kabalistické techniky zvané Notarikon. Podstata této metody spočívá ve vytváření nových slov z počátečních či koncových písmen jedné věty. Za slovem Machabaei, respektive znaky מכובי (Mem Caph Beth Jod), se tudíž skrývá zkrácený verš 11 z 15. kapitoly knihy Exodus: *Mi Kamocha Ba'elin Jahwe* (Nikdo není mezi bohy jako ty Jehovo). Tuto větu měl údajně při začátku bitvy pronést Juda Machebejský. Pod hebrejskými písmeny je uvedena řada arabských číslic, vyjadřujících kabalistické numerické hodnoty těchto znaků: 40 (Mem), 20 (Caph), 2 (Beth) a 10 (Jod). Opět se tedy jedná o slovní hříčku – Notarikon Machabaei, přičemž výsledkem součtu těchto hodnot je suma 72, označovaná na amuletu jako numerus 72.

Stejný výsledek udává součet hodnot několika znaků uspořádaných pod sebou na spodním konci svislého břevna. Skupina začíná písmenem Jod, jehož numerická hodnota se rovná číslu 10. Ve sloupci pod ním následuje nejprve dvojice znaků Jod (10) He (5), pod ní trojice Jod (10) He (5) Vau (6) a nakonec čtveřice Jod (10) He (5) Vau (6) He (5). Výsledná suma získaná sečtením hodnot všech těchto znaků činní opět číslo 72. Důležitou roli hraje grafické uspořádání těchto znaků. Tím je trojúhelník, jehož hrot tvoří znak Jod (10) a základnu čtyř písmenná forma Božího jména, zvaná tetragrammaton. Postupné přibývání písmen od základny směrem nahoru symbolizuje rozrůstání se do množství a nekonečnosti (nekonečnosti Boží). Celý obrazec je pak magickým základním takového růstu.

⁵⁵ Výklad znaků byl popsán podle Münsterer 1953, 64–65; rozbor znaků též viz Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009b, 595–600.

Přes přítomnost četných hebrejských znaků lze i tento křížek, stejně jako ostatní speciální kříže a křížky, přiřadit k předmětům amuletového charakteru, běžně užívaným v mezích praxe katolické lidové zbožnosti. Svou svatost stavěl na síle opakování Božích jmen, a coby ochranný prostředek měl opět téměř univerzální účinek.

Ikonografickou podobu gematrického kříže můžeme sledovat na náboženských tiscích od počátku 17. století. Mimo jiného se objevuje rovněž na česky psaných dobových mědirytech s tzv. „délkou Ježíše Krista“ (viz obr. 4 a, b). Jedná se vyobrazení latinského kříže s motivem utrpení Ježíše Krista, zdůrazňující ránu, která mu byla způsobena kopím. Rána je umístěná na spodní části svislého břevna kříže. Napravo i nalevo od Kristova kříže jsou rozmístěny postavy světců a ještě dál od středu výjevu, při samém okraji tisku, líc a rub gematrického kříže.

Napravo od rány Krista můžeme číst: „*To jest dylka a zdalenost raný Kristovy která jemu do jeho siraké strany kříži vražena bila. Kdo tu s pobožností polubý, také 3 Otčenáše a Zrávas Maria se pomodlý, ten dostane ve sve poslední hodině smrti milost. Papež Klement XI. dal 5let odpustky.*“ U paty nápisu je vyobrazen Ježíš Kristus. Nalevo od Kristovy rány dále stojí: „*Ten křížek tak jak v rane Kristový stojí 40krát mnieren dela dylka Krysta v jeho clovčeství. C + M + B +. Kříže svate Benediktý.*“ Vedle tohoto nápisu je připojeno vyobrazení štítu svatého Benedikta a obraz Marie Bolestné. Scénu doplňuje text, umístěný ve spodní části tisku, který čtenáře informuje, v jakých případech mu mohla zázračná moc Kristovy rány při správném zacházení pomoci: „*Který člověk tu svatou dlouhou Ježíše Krysta při sobě nosý, jest zachovaný ode vsí bouřký, hroma, a blejskami v skrze čary se činí a kde ta dylka Ježíšova zachovana jest, tehdy odhání všecký čary jako při dobitku taký u lidí, tehdy mají všecký lými tento obrázek při sobě nosit, poněvadč ta svatá rana Ježíše Krysta ochraňuje jak dům tak lýde od ohne, moru a čaru.*“ Rozsah působnosti zázračné moci Kristovy délky byl podle všeho opět značně široký.⁵⁶ V Německu se tento typ kříže patrně používal jako ochrana před krupobitím (Villiers 1927, 60) a jeho oblibu zde přebily až caravacké kříže v průběhu 17. a 18. století (Fassbinder 2003, 251).

Tisk a jemu podobné, stejně jako sám přívěsek, jsou především názorným dokladem tendence barokní zbožnosti kumulovat co nejvíce posvátných předmětů a symbolů za účelem znásobení zázračné moci výrobku. Ve vztahu počtu ochranných symbolů k magické síle předmětu platila, jak nasvědčuje výzdoba mnohých svátostek a tisků, doslova přímá úměrnost – čím více, tím lépe...

Přívěsky ve formě gematrického kříže jsou známy především z bavorských etnografických sbírek, z archeologických výzkumů obdobný předmět (vyjma popisovaného) prozatím zachycen nemáme. Navíc má popisovaný exemplář na rozdíl od dvou analogických sbírkových kusů⁵⁷ ve své spodní části očko, které umožňuje využít jej jako credo-kříž.

Kříž byl nalezen v hrobě 40–50leté ženy. Její tělo leželo v dřevěné rakvi, z níž se zachoval pouze náznak. Popisovaný křížek byl nalezen těsně nad horní hranou ukazováku pravé ruky. Poměrně důležitou informací je skutečnost, že samotný skelet nebyl narušen jiným pohřbem. To nasvědčuje, že k uložení ostatků došlo v pozdní fázi fungování hřbitova.

3. Ulrichovy kříže (Skupina 42 – č. 1103)

Jako kříže sv. Ulricha (*Ulrichskreuz*, Fassbinder 2003, 258) se označují drobné devocionální tvaru řeckého kříže s mírně rozšířenými rameny (obr. 5), které se odlévaly nebo razily zpravidla ze stříbra nebo mosazi (Fassbinder 2003, 261).

Autentickou relikvií, kterou napodobovaly, byl v jejich případě malý, v 15. století skvostně zasazený dřevěný kříž, uchovávaný v kostele sv. Ulricha a Afry v Augsburgu. Od středověku byl tento kříž spojován s osobou augsburského biskupa Ulricha, o tom, jak a kdy se v Augsburgu ocitl, se však verze příběhů různí.⁵⁸ Každopádně se věřilo, že se s pomocí tohoto kříže podařilo křesťanům v roce 955 zastavit postup maďarských vojsk.

⁵⁶ Není bez zajímavosti, že Č. Zíbrt, který o existenci barokních tisků s vyobrazením „Délky Krista Pána“ seznamuje čtenáře Českého Lidu již v roce 1902 (*Zíbrt 1902*, 96–97; dále *Zíbrt 1908*, 70–75) a který poměrně podrobně vysvětluje jejich význam z hlediska lidové pověřivosti, se ani slovem nezmiňuje o gematrickém kříži nebo Benediktově štítu. Tato vyobrazení přitom zabírají značnou část popisovaného tisku. To mohlo mít tehdy v podstatě dva důvody. Zaprvé, že v době psaní článku byla ikonografie těchto symbolů ještě natolik obecně známá, že ji nebylo nutné objasňovat, anebo za druhé (a tato verze je pravděpodobnější), uvedená symbolika u nás již v jeho době upadla v takové zapomenutí, že se Zíbrt neměl v této problematice o co opřít.

⁵⁷ Münsterer 1953, Abb. 17 a 18.

⁵⁸ Podle jedné z legend se kříž dostal do Augsburgu v roce 955, v době obrany města před maďarskými vojsky (Fassbinder 2003, 259), kdy jej augsburskému biskupu Ulrichovi snesl z nebe anděl. Kříž měl pomoci křesťanským vojskům v boji proti Maďarům. Jiná verze příběhu tvrdí, že si kříž Ulrich přinesl sebou z Říma (Fassbinder 2003, 259).

Obr. 5. Ulrichův kříž, položka č. 1103 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

opatřený nahoře podélným ouškem. Lícový motiv představuje bitvu na řece Lechu, nad níž se vznáší postava letícího anděla. Jde tedy o scénu předání kříže sv. Ulrichu při bitvě s Maďary, jejíž předlohou na Ulrichových křížích byla práce Daniela Manasera z roku 1624 (Fassbinder 2003, 262). Na rubu se nabízí pohled na město Augsburg, nad nímž se vznáší anděl (s městským znakem?). Zobrazení na líci doplňuje ve spodní části kříže nápis S UDAL | RICUS, na rubu EPI AUS, označující jméno a církevní hodnost sv. Ulricha (biskup augsburský).

Křížky sv. Ulricha⁵⁹ měly pomáhat obzvláště proti čarám a nástrahám zlého ducha, odvracet letící koule, chránit pole od hmyzu a myši a budovy proti úderu blesku. Běžnou záležitostí proto bylo vkládání těchto závěsků do základů budov a makovic kostelních věží, jejich zahrabávání do pole, stejně jako přitlukání na dveře domů a stájí (Münsterer 1983, 194). O rozšířeném používání Ulrichových křížů tímto způsobem svědčí často silné poškození dochovaných exemplářů.⁶⁰ Ulrichovy kříže byly také považovány za amulet proti moru, nosily se jako dárky ke křtu a jako votivní dary se ukládaly do poutních kostelů (zejm. v Alttöttingu a Maria Steinbachu). Příležitostně fungovaly také jako jubilejní medaile a odznaky bratrstev (Fassbinder 2003, 260). Ještě v 17. století byly rovněž poutními medailemi města Augsburgu v pravém slova smyslu, již od počátku 18. století se však tento aspekt vytrácí a svátostky nabyly zcela charakteru obecně ochranného předmětu. Svědčí o tom mj. okruh zobrazovaných motivů, který se rozšířil o symboliku kultu sv. Benedikta a sv. Zachariáše.

Počátky ani centrum výroby Ulrichových křížů nejsou dosud zcela objasněny. Jako poutní medaile mohly být raženy již v 16. století (Fassbinder 2003, 260), nicméně o zahájení masové produkce se uvažuje až od poloviny 17. století (Münsterer 1983, 192).⁶¹ Místem výroby byly pravděpodobně Augsburg nebo Salzburg, nebo obecně jižní Německo (Fassbinder 2003, 260).

V publikovaných souborech v rámci Čech a Moravy byly kromě nálezů ze Šporkovy ulice zjištěny zatím pouze další tři doklady Ulrichova kříže – jeden z Prahy (Borkovský 1975, obr. 130:9) a dva z moravského prostředí (Cimbůrková 2007, obr. 36).⁶² Mezi těmito závěskými, ani mezi početnými nálezy publikovanými ze zahraničních lokalit, jsme však neobjevili žádný, který by se dal s č. 1103 ztotožnit. Dále lze konstatovat, že takto nízká koncentrace nálezů v archeologickém materiálu patrně neodpovídá předpokládané masovosti tohoto zboží,⁶³ délce šíření těchto svátostek ani poměrně snadné možnosti získání, vzhledem k obchodním vztahům s jižním Německem a Salzburskem. V případě Šporkovy ulice lze nález interpretovat spíše jako předmět vázaný na původ svého majitele, který spíše vylučuje než potvrzuje místní oblibu takového zboží. Datace nálezů, vzhledem ke způsobu jeho získání (sběrem), vychází zejména z obecných znalostí o vývoji výroby a kultu Ulrichových křížů. Odhadovaná doba výroby exempláře č. 1103 byla na základě toho stanovena na přelom 17. a 18. století, což je zároveň výchozí bod pro dobu jeho uložení na malostranském hřbitově.

⁵⁹ Sv. Ulrich byl v první řadě patronem, který chránil proti všem polním škůdcům. Mimo to mu byla připisována ochrana před kousnutím vzteklym psem, proti moru, bouře a byl patronem vinařů, rybářů a cestujících.

⁶⁰ Např. u 78 ze 462 publikovaných křížových závěsků v tzv. Frieseneggerově sbírce jde o nálezy pocházející z polí (42), hrobů (21) či ze základů domů nebo kostelů (15) (Fassbinder 2003, 260).

⁶¹ V průběhu 17. a 18. století jsou Ulrichovy kříže kromě jižního Německa doloženy také v oblastech Rakouska, jižního Tyrolska, ve Švýcarsku nebo Alsasku (Fassbinder 2003, 260).

⁶² Třetím známým případem je Kroměříž, kterou mezi lokalitami s doloženým výskytem Ulrichových křížů uvádí Fassbinder (Fassbinder 2003, 263).

⁶³ Naopak na západ od nás, na základě celkového počtu 81 dokladů z jižního Německa, Alsaska, Švýcarska a Rakouska, pokládá Fassbinder Ulrichovy kříže mezi sledovanými náboženskými přívěsky za jednu z největších skupin a konstatuje, že Ulrichův kříž patřil v době baroka mezi náboženskými závěskými v oblasti jižního Německa k nejoblíbenějším (Fassbinder 2003, 264). Uznává však, že jeho závěr může být zkreslen enormním zájmem sběratelů o tento druh přívěsku.

Na vítězství křesťanstva na řece Lechu upomíná charakteristická výzdoba Ulrichových křížů. Příznačné jsou pro ni nápisy: „CRUX VICTORIALIS“, „CRUX S UDALRICI“, „SCITI UDALRICI“ nebo jednoduše „S V“ popř. „C V“ a dále zobrazení, která se vztahují ke sv. Ulrichovi, bitvě na řece Lechu nebo městu Augsburgu. Později se ikonografický repertoár Ulrichových křížů rozšířil o náměty z okruhu kultu sv. Benedikta (viz níže).

V souboru nálezů ze Šporkovy ulice v Praze lze k tomuto typu svátostek přiřadit pouze nález č. 1103. Jde o mosazný řecký kříž získaný sběrem,

4. Scheyernské kříže (Skupina 42 – č. 669c)

Závěsek typu scheyernského kříže (*Scheyrer Kreuz*, *Fassbinder 2003*, 257) zastupuje v souboru rovněž pouze jeden exemplář – č. 669c (sk. 42). Jde o drobný dvouramenný křížek vyrobený z mosazi, s kruhovým očkem v horní části svislého břevna a atypicky zakončenou patou. Právě ta je ovšem pro uvedený druh křížků typická (*obr. 6b*). Její zvláštnost spočívá v prodloužení o díl nálevkovitého tvaru, jehož předobrazem byla část zdrojové předlohy. Tou byl relikviářový kříž, patřící od poloviny 12. století k inventáři benediktinského kláštera v hornobavorské lokalitě Scheyern. Obsahoval částčku ze sv. Kříže, která sem byla přinesena na přání jeruzalémského patriarchy údajně proto, aby se stala prostředkem k získání milodarů a pomohla tak klášter vyvést z hmotné nouze (*Fassbinder 2003*, 257).

K signifikantním znakům přívěsků typu scheyernského kříže patří dále nápis C S nebo CRVX SCHVRENSIS/SCHYRENSIS/SCHIRENSIS (*Fassbinder 2003*, 258) a prohloubení nebo naopak reliéf ve tvaru kříže (naznačující křížovou relikvii), které jsou zpravidla umístěny v centrální části svátostek. Nálevkovitý díl přívěsků býval u původní předlohy nástavcem pro uchycení tyče, na níž se relikvie nosívala v procesích. U svátostek se sice původní význam nástavce ztratil, funkčním prvkem zůstal nicméně i nadále. Rozšířený díl na patě kříže totiž nejen jako nálevka vypadal, ale jako nálevka či pohárek (lidově se mu říkalo „*Becherlein*“) také sloužil. Pokud se nepilo přímo z něj, pila se alespoň voda, do níž se scheyernský křížek ponořil (*Lechner 1963*, 65). Způsob, jak se s těmito křížky v rámci ritu zacházelo, je dobře znám díky dobovým tiskům (viz *obr. 1; 6a*).

Scheyernské křížky se opět řadí k svátostkám, od kterých se očekával téměř všestranný ochranný účinek. Stejně jako předchozí uvedené typy se vkládaly se do makovic kostelů a základů staveb, zahrabávaly do polí, vhazovaly do ohně a přidávaly do schránek se sakramentáliemi typu Wettersegen nebo fylaktérií ke svatým obrázkům. V první řadě se jim přičítala ochrana před bleskem a krupobitím, což mimo jiné dokládá scheyernský křížek uložený s dalšími devocionáliemi ve věži klášterního kostela sv. Víta v bavorském Neumarktu. Mimo uložení pro „povětrnostní“ svátostku příznačné, má křížek na svislém břevně požehnání sv. Antonína,⁶⁴ tedy formuli, která při povětrnostních exorcismech patřila k nejužívanějším. Apotropaický záběr těchto svátostek dále zahrnoval ochranu před nemocemi (horečkou a psotníkem), kouzly a čáry (uhraňutím osob i zvířat), ohněm a polní havěti.

První malé scheyernské křížky pochází z počátku 16. století, období rozvinutí masové výroby a největšího rozkvětu kultu však spadá do konce 17. a počátku 18. století (*Fassbinder 2003*, 257). Přestože jejich produkce činila ve vrcholné fázi desítky tisíc kusů ročně a scheyernské svátostky se údajně měly exportovat do Rakouska, Polska, Saska, Švábska, Švýcarska, Maďarska a Čech (*Fassbinder 2003*, 257), mezi archeologickými nálezy jsou spíše raritou. Ze zahraničí známe dosud v podstatě jen šest nálezů z německého prostředí, přičemž dva pochází z oblasti jihozápadního Německa a čtyři z Bavorska (*Fassbinder 2003*, 258; *Lechner 1963*, 65). Mimo Německo nám dosud žádné jiné nálezy známy nejsou. Z českého a moravského prostředí je z pohřebního areálu doložen zatím pouze přívěsek č. 669c, z pohřebiště u kostela sv. Jana v Oboře. Jiné známé případy pochází ze sbírek německých regionálních muzeí a jde v převážně většině o křížky vložené do schránek typu Wettersegen. S ohledem na délku výroby a intenzitu produkce, je mizivá přítomnost těchto závěsků v prostoru pohřebních areálů stejně jako v případě Ulrichových křížů zarážející. O příčině tohoto jevu můžeme prozatím pouze spekulovat.⁶⁵

Obr. 6a. Dobová kresba scheyernského kříže na pergamenové miniatuře (převzato z *Münsterer 1983*, Abb. 39)

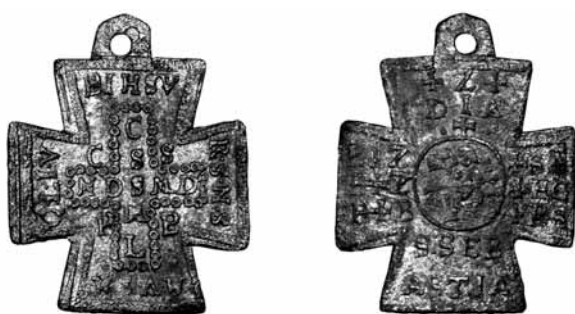
Obr. 6b. Scheyernský kříž, položka 669c z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

⁶⁴ „*Ecce cruce[m] D. f. p. a.*“ = *Ecce cruce[m] Domini fugite partes adversae* (*Lechner 1963*, 65).

⁶⁵ Tato tendence by se dala vysvětlit jednak tím, že se tyto křížky v našem prostředí neprosadily tolik, jak předpokládá *Fassbinder*, nebo byly pro majitele naopak příliš cenné na to, aby je uložili s mrtvým do hrobu, anebo se nosily převážně jiným způsobem než na růženci, čímž se snadno vyloučily jako předmět pohřební výbavy.

Obr. 7. Benediktův kříž, položka 16d z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

Obr. 8. Benediktův kříž s vyobrazením svatého Šebestiána, položka 791 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

požehání,⁶⁶ na rubové straně motivem Benediktova kříže a požehnání sv. Benedikta.⁶⁷ Odlišnost v rámci skupin spočívá jednak v provedení reliéfu (patrné zejména u rozdílně provedeného perlovce), jednak v typu postav světců, zobrazených v centrálním medailonu na lícové straně svátostek. U skupiny A je jako patron znázorněn se svými atributy (křížem a pohárem, z něhož vylézá had)⁶⁸ sv. Benedikt z Nursie, u křížů skupiny B je touto postavou sv. Šebestián, zasažený šípy. Obměnou světce se liší rovněž nápis na patě křížů.⁶⁹ Písmena slov jsou však na břevnech u obou skupin strukturována velmi obdobným způsobem. I z toho je zřejmé, že přes uvedené odlišnosti v provedení pocházely všechny nalezené závěsky ze stejného výrobního okruhu.

Závěsky s vyobrazením sv. Šebestiána (č. 786a, 791) se podařilo zachytit v hrobovém kontextu, dvojice křížků s postavou sv. Benedikta (č. 16d, 279a) byla získána sběrem.

Kříže se znázorněním sv. Benedikta sice nelze kvůli absenci stratigrafických vztahů zařadit do chronologického sledu v rámci pohřebiště, přesto z datačního hlediska představují cenný materiál. Dobu jejich vzniku lze vyvodit z nálezu stejného typu, zachyceného archeologickým výzkumem v německé vesnici Kirchdorf (okr. Schwarzwald-Baar-Kreis, Bádensko-Württembersko).⁷⁰ Doba vzniku zde nale-

Prívěsek č. 669c byl zachycený sběrem, z toho důvodu nelze blíže určit věk ani pohlaví jeho majitele, ani chronologický vztah v rámci pohřebiště. Přibližnou dataci křížku, nezdobeného jinak než písmeny C a S v křížení břevnen, lze vyvodit pouze z analogických případů, a proto ji klademe rámcově do 18. století. Jako místo výroby lze patrně označit některou z jihoněmeckých dílen, přičemž jednou z možností může být i samotné poutní místo Scheyern.

5. Benediktovy kříže (Skupina 36)

Celkem čtyři exempláře souboru (č. 16d, 279a, 786a, 791) náleží ke skupině, kterou S. Fassbinder řadí do okruhu medailí a křížových závěsků sv. Benedikta (*Benediktusmedaille, -kreuzanhänger, Fassbinder 2003, 233*), v širším pojetí do skupiny tzv. Benediktových feniků a medailí (*Fassbinder 2003, 231*). Závěsky mají formu rovnoramenného kříže, jsou vyrobeny z mosazi a jejich svislé rameno je nahoře opatřeno úchytem s očkem. Podle znázorněného motivu a mírně odlišné velikosti byly mezi nalezenými kusy rozlišeny dvě skupiny vzájemně si odpovídajících výrobků – skupina A, zahrnující č. 16d, 279a (*obr. 7*), a skupina B, s položkami č. 786a, 791 (*obr. 8*).

Pro exempláře obou skupin je příznačná reliéfní, téměř identicky koncipovaná výzdoba, tvořená na lícové straně písmeny tzv. Zachariášova

⁶⁶ Čteno z vrcholku kříže zleva doprava: +Z+DIA+ BIZ | +SAB | +Z | + HG | F+B | FRS. Celé znění požehnání doplněné překladem viz *Omelka 2006, 147–148*.

⁶⁷ Uvnitř Benediktova kříže umístěného v centru rubové strany se nachází písmena: CSML (na svislém břevně) a NDSMD (na příčném břevně), což je zkrácený tvar formule: CRVX SACRA SIT MIHI LVX NON DRACO SIT MIHI DVX – Kříž svatý budiž světlem mým, ne drak budiž mi vůdcem [zlým]. Písmena kolem centrálního kříže: CSBP, jsou zkráceným tvarem slovního spojení CRVX SANCTI PATRIS BENEDICTI – Kříž svatého otce Benedikta; opis na ramenech křížového přívěsku: V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B. IHS, jsou zkratkou poslední části požehnání, ukončeného jménem Ježíše. Její nezkrácená forma zní: VADE RETRO SATANA NVMQVAM SVADE MIHI VANA SVNT MALA QVAE LIBAS IPSE VENENA BIBAS IESVS HOMINIUS SALVATOR (Ustup dále, Satane, aniž k hříchu nerad' mně; hříšné jest, co slibuješ, sám nechť si jed vypiješ. Ježíš, spasitel člověka – viz *Omelka 2006, 148*)

⁶⁸ Kalich s hadem upomíná na neúspěšný pokus o zavraždění sv. Benedikta pomocí otráveného nápoje.

⁶⁹ U skupiny A jsou to písmena: S•P•B | ENED, u skupiny B: S•SEB | ASTIA.

⁷⁰ *Fassbinder 2003, Kat. Nr. 196, Taf. 32:1.*

zeného křížku, jež naprosto identicky opakuje lícový i rubový motiv šporkovských nálezů, je položena na konec 17. až do první poloviny 18. století.

První medaile s vyobrazením sv. Benedikta jsou v Německu doloženy po roce 1647,⁷¹ respektive od roku 1660 (Fassbinder 2003, 234). Předpokládá se, že přinejmenším první výrobní série pocházely z dílny benediktinského kláštera sv. Petera v Salzburgu. V poslední třetině 17. století dosáhla produkce tohoto zboží takového rozmachu, že se již ke konci tohoto věku Benediktovy feniky běžně používaly kromě Německa a Rakouska také v Alsasku, Švýcarsku a Francii (Fassbinder 2003, 234). Výroba, alespoň pokud jde o medaile, pokračovala i v průběhu 18. století. Podle Fassbindera existuje dokonce přes 200 (popř. až 600) variant těchto medailí (Fassbinder 2003, 238). Postoj církve k těmto svátostkám byl stejně jako u caravackých křížů vrtkavý, neboť jejich uctívání stálo na hranici únosné míry pověrčivosti.⁷² O uznání kultu na oficiální úrovni a zároveň ustálený způsob provedení Benediktových feniků se v první polovině 18. století zasloužil opat břevnovského kláštera Benno II. Löbl (1738–1752). Na jeho popud vydal papež Benedikt XIV. roku 1741 dekret „*Coelestibus Ecclesiae thesaurius*“, který jednak vysvětloval význam formulí, jednak stanovil pevnou podobu Benediktových feniků (Fassbinder 2003, 235).

Z hlediska zbožnosti se Benediktovy feniky pokládaly za obzvláště účinný ochranný prostředek proti moru. Sv. Benedikt, sv. Šebestián a sv. Zachariáš⁷³ patřili k oblíbeným ochráncům proti této chorobě a postavy především prvních dvou světců se v kombinaci s požehnáními objevují na řadě dobových tisků. Postupně však i tyto svátostky získaly ráz amuletu „všestranného“ použití. Lidé věřili v jejich pomoc proti čertům, čarodějnicím, ďábelskému pokušení, otravě⁷⁴ i proti živelným pohromám. Stejně jako caravacké kříže měly poskytnout ochranu před krupobitím, nečasem, odvrátit zasažení bleskem. Proto se tyto svátostky rovněž umísťovaly do kostelních věží.

Lze tedy shrnout, že křížky znázorňující sv. Šebestiána vykazují v porovnání s exempláři druhé skupiny obdobné prvky provedení, a je tedy u nich možno předpokládat stejný výrobní okruh a přibližně stejnou dobu výroby. Na základě stratigrafických vztahů, stejně jako s přihlédnutím ke stáří pohřbených jedinců u nálezů skupiny B (v obou případech z hrobů žen středního až seniorského věku, 40–60 let), je předpokládána doba uložení těchto svátostek na pohřebišti u kostela sv. Jana v Oboře stanovena zhruba do závěru 1. poloviny 18. století. Dosud jedinou nám známou analogií k Benediktovým křížům skupiny B je nález z potoka Pfisterbach (Mnichov, Horní Bavorsko),⁷⁵ který autor nicméně přiřazuje, patrně podle tvaru kříže a starší typologie, ke křížům sv. Ulricha.

6. Immaculata conceptio (Skupina 33, 34 a 42 – č. 406c)

Osm křížových závěsků (č. 123, 272, 293, 334a, 503, 568a, 642a, 879) této skupiny spojuje jednak podobné formální provedení, jednak shodná symbolika znázorněných motivů. Jde o drobné křížky latinského tvaru odlévané z mosazi, opatřené nad horní hranou svíslého břevna příčným litým ouškem. Výzdobu tvoří u všech exemplářů na lícové straně reliéfní zobrazení ukřižovaného Ježíše Krista s Adamovou lebkou na patě kříže, na rubové straně zobrazení Panny Marie. Postava Marie je zde zobrazována v dlouhém oděvu s plachetkou, svatozáří tvořenou zpravidla sedmi hvězdami, rozprostřenými v kruhu kolem její hlavy, a s rukama sepnutými v modlitebním gestu. Pod nohama Marie, s výjimkou č. 123, kde kvůli poškození není spodní část reliéfu vidět, je zřetelný srpek měsíce. Znázornění odpovídá ikonografickému typu Panny Marie Immaculaty – Panny Marie neposkvrněné prvotním hříchem.

Vzhledem k odlišnostem, spočívajícím především v provedení zobrazených motivů, nebo v délce či dokonce charakteru nápisu, který postavu Immaculaty doplňuje, byly nalezené přívěsky rozděleny do dvou základních skupin – sk. 33 a 34.⁷⁶ Pro exempláře č. 272, 293, 503, 568a (sk. 33; obr. 9) je typický

⁷¹ V tomto roce byl objeven v metském klášteře obraz, pocházející z počátku 15. století, který se stal předlohou novověkých kopií.

⁷² Od 11. století, kdy kult spojený s křížem sv. Benedikta vznikl, až do 17. století neměl oficiální charakter (Dostál 1968, 60).

⁷³ Doba vzniku Zachariášova požehnání spadá pravděpodobně do počátku 17. století. Spojitost modlitby s ochranou proti moru vychází z příhody, která se měla udát v roce 1564 v průběhu tridentského koncilu, kdy patriarcha Antiochie měl touto modlitbou ochránit účastníky koncilu před morovou nákazou. V 18. století pak Zachariášovo požehnání, v době ústupu morových epidemií, převzalo funkci obecně ochranného požehnání (viz Omelka 2006, 148).

⁷⁴ Víra vychází z legendy o zázračné záchraně svatého Benedikta před otravou. Podle ní Benedikt údajně, před napitím, křížem požehnal pohár plný otráveného nápoje a ten poté praskl, což Benediktovi zachránilo život.

⁷⁵ Hagn 1988, Abb. 1.

⁷⁶ Exemplář, na němž k zobrazení Panny Marie obklopené trojicí andělů na rubové straně není sice připojen žádný nápis (č. 334a), vzhledem však k tomu, že Panna Marie jednoznačně ikonograficky odpovídá Immaculatě a na lícové straně je zobrazen ukřižovaný Kristus, řadíme tento přívěsek rovněž k okruhu křížků s námětem Immaculata conceptio.

Obr. 9. Typ kříže Vitam praesta (sk. 33), položka č. 293 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

početí „vytvořili určitý ideotyp, využívaný v protireformační ideologii“ (Royt 2006, 191).⁸⁰ V 17. století se kult Immaculaty silně rozšířil. V roce 1647 se stala patronkou arcivévodství Rakouska a začala přibývat Immaculatě zasvěcená poutní místa. V druhé polovině 17. století se zobrazení Immaculaty konstituovalo také jako malířský typ,⁸¹ který se stal v průběhu tohoto a následujícího věku velice populárním. Na počátku 18. století, v roce 1708, zavedl papež Klement XI. svátek Neposkvrněného početí pro celou církev (Fassbinder 2003, 288).⁸²

V drobném a lidovém umění se kromě křížových závěsků objevuje postava Immaculaty často na náboženských medailonech (Fassbinder 2003, 289). Immaculata nebo globus obtočený hadem náležející k jejím atributům zobrazeným společně se srdcem Páně, srdcem Panny Marie a nápisy: Maria Virgo Mater (Dei) Jesu, Deus Jesus Mariae Filius, lze doložit v benedictionálu Galasia de Cilia⁸³ a na mnoha lístcích z fylakterií z německého prostředí z 18. století⁸⁴ (obr. 3c). Závěsky typu Vitam praesta pak Fassbinder označuje dokonce za fenomén 18. století (Fassbinder 2003, 267).

Druhou vymezenou skupinu náleží představují exempláře č. 642a a 879 (Skupina 34) – obr. 10. Rovněž pro ně je příznačný motiv postavy ukřižovaného Krista na líci a rubové postavy Panny Marie stojící na srpku měsíce se sepjatýma rukama na prsou a svatozáří sedmi hvězd nad hlavou. Odlišnost spočívá především v povaze nápisu, obklopujícího postavu Panny Marie. Je k ní připojeno buď MARIA

nápis VIRG IMM (popř. VIR IMM nebo VIR IM) v horní části svislého břevna a věta VITAM PRAESTA PVRAM, jejíž jednotlivé části obklopují postavu Immaculaty zprava i zleva na příčném břevnu a dole, na patě kříže (viz nejlépe u č. 293). Na exemplářích bývají tato slova provedena v různě zkráceném tvaru.⁷⁷

Spojení Vitam praesta puram je součástí prvního řádku 6. verše latinského hymnu římského breviáře „Ave Maria Stella“.⁷⁸ Křížové přívěsky s tímto nápisem a formy řadí S. Fassbinder⁷⁹ ve své monografii k závěskům, které označuje právě podle uvedených slov jako „Vitam–Praesta–Kreuz“. Jejich rozšíření dává do souvislosti s rozkvětem kultu Immaculaty, nicméně jasné nábožensko-historické pozadí křížků s tímto motivem nedokáže vysvětlit (Fassbinder 2003, 267).

O dogma neposkvrněného početí Panny Marie vedli teologové spory od antiky po novověk. Dominikáni se k této tezi stavěli negativně, zatímco jezuité z Neposkvrněného

⁷⁷ U křížku č. 272 jako VITAM PRESTA PV | RA | M; u č. 293 VITAM PREST PV | RA | M; u č. 503 VITA PRES PVR | AM; u inv. č. 568a VITAM PRAESTA PV | RA | M. U křížku č. 123 nelze celkovou podobu nápisu kvůli stavu zachování rekonstruovat.

⁷⁸ Vitam praesta puram, Dej ať jsme živi ctně
iter para tutum, a přijdem bezpečně
ut, videntes Iesum, před Krista Ježíše
semper collaetemur do nebeské říše.

⁷⁹ Tento autor byl mj. zatím jediným, který se závěskům tohoto typu podrobněji věnoval a vytvořil z nich samostatný typ.

⁸⁰ V Čechách např. se noví profesori Karlo-Ferdinandovy univerzity museli slavnostně zavazovat k hájení teze Neposkvrněného početí a studenti ji měli jako povinnou k obhajobě doktorátu (Royt 2006, 191).

⁸¹ Ikonografický typ P. M. Immaculaty vytvořil v letech 1660–70 španělský malíř Bartolomé Esteban Murilo. Jako Immaculata bývá Marie zobrazována v podobě mladé dívky-ženy se zkříženými rukama na prsou, která stojí na srpku měsíce a kolem hlavy má svatozář z 12 hvězd. Na mariánských sloupech ze 17. a 18. století je často zobrazená zašlapující hada obtáčejícího sféru (Royt 2006, 192).

⁸² Dogma o Neposkvrněném početí (Immaculata conceptio Mariae) bylo prohlášeno papežem Piem IX. až roku 1854 (Royt 2006, 191).

⁸³ Kürzeder 2005, Abb. 74.

⁸⁴ Viz např. Kürzeder 2005, Abb. 23; Abb. 75 (zde mezi zobrazenými symboly též pětice Kristových ran).

MATER GRATIA (č. 642a), anebo stejná fráze ve zkrácené formě – MA MA GRATIA (č. 879). Nápis opět připomíná část latinského hymnu z římského breviáře (žalm 150, Ad Terciam).⁸⁵ Křížové závěsky tohoto typu s nápisem MARIA MATER GRATIA Fassbinder nezná. Naopak uvádí jiný velice podobný typ křížků, u něhož se celkové schéma liší opět pouze nápisem – MATER DOLOROSA (Fassbinder 2003, 267).

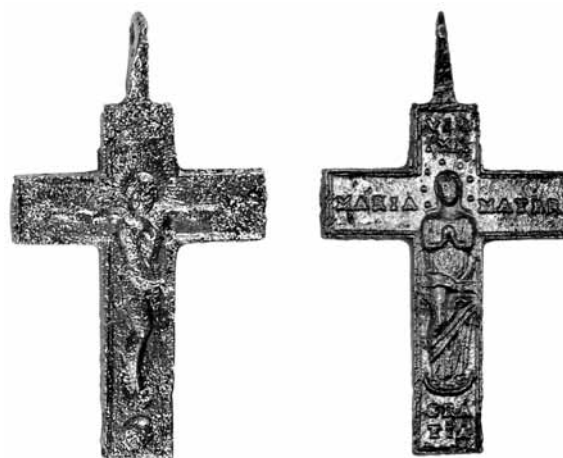
Z celkového počtu osmi zachycených nálezů, byl pouze jeden z křížků opatřených motivem ukřižovaného Krista a Immaculaty získán sběrem (č. 568a), sedm zbývajících pochází přímo z hrobového kontextu. Z hlediska majitelů tohoto typu přívěsku, lze konstatovat širokou variabilitu jak ve struktuře věku, tak pohlaví. Ve dvou případech pocházely tyto přívěsky z hrobu žen středního až seniorského věku, třikrát z hrobu dospělých až starších mužů (v jednom případě je antropologické určení pohlaví sporné). Dvakrát z hrobu dětí kategorie infans I a infans II.

Naopak nápadně shodným prvkem je přítomnost medailonů ve výbavě hrobů s křížky s nápisem VITAM PRAESTA (ve třech hrobech, přitom v dva z nich obsahují stylově příbuzné křížky 123 a 293). Přestože se v pohřebních výbavách až na jeden případ nedochovaly žádné korálky, z dostupných analogických příkladů a polohy těchto přívěsků v hrobě usuzujeme, že bývaly součástí růženců. Protože tento typ křížového závěsku nemá spodní očko, je pravděpodobné, že býval k růženci připojen jako poslední článek, a to buď jako credo-kříž, nebo prostý koncový závěsek.

Datačnímu ukotvení těchto přívěsků napomáhá srovnání s nálezy, známými ze švýcarských,⁸⁶ především však německých nalezišť. Z archeologicky zachycených zaznamenává Fassbinder 10 exemplářů v oblasti jihozápadního Německa, tři další přívěsky zachytil na lokalitách v Lichtenštejnsku, Belgii a Polsku (Fassbinder 2003, 267). Pro exempláře tohoto typu z německého prostředí uvádí jako dobu oběhu rozmezí let 1700–1850, což potvrzují jak stratigrafická pozorování, tak srovnání s předměty ze zbytku pohřební výbavy malostranských pohřbených.⁸⁷

Uložení těchto přívěsků do hrobů ve Šporkově ulici předpokládáme na základě jejich uložení v mladších partiích pohřebiště a stratigrafických vztahů k dalším skupinám do období konce první poloviny až druhé třetiny 18. století. Pro dataci šporkovských přívěsků je přitom důležitý zejména nález č. 568a (sk. 33), k němuž existuje analogický z bádenského Freiburgu.⁸⁸ Shodují se jak vyobrazením postav na líci i rubu, tak formou nápisu. Fassbinder výrobu tohoto přívěsku pokládá do první poloviny 18. století. Pro úplnost nápisu a pečlivost provedení považuje navíc tento exemplář za kus z první série těchto závěsků, které sloužily jako předloha dalších kopií (Fassbinder 2003, 267). Na základě těchto přívěsků je pak možno určit rámcovou dataci ostatní pohřební výbavy – ze souboru křížků ze Šporkovy ulice jsou to předměty skupiny 8 a 14.

Podle 13 nálezů známých z oblasti západní a střední Evropy hodnotí Fassbinder křížky typu VITAM PRAESTA jako přívěsky „střední četnosti výskytu“ (Fassbinder 2003, 267). Z našeho území známe tyto přívěsky zatím pouze z Prahy-Šporkovy ulice (5 kusů) a jeden rovněž možná z Pražského hradu⁸⁹ a dva zatím nepublikované nálezy z Pardubicka, získané detektorovou prospekci.⁹⁰ V případě pohřebiště u kostela sv. Jana na Malé Straně, pokud vezmeme obě dvě stylově blízké skupiny 33 a 34

Obr. 10. Typ kříže Maria mater (sk. 34), položka č. 642a z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

⁸⁵ Maria, mater gratiae / mater misericordiae / tu nos ab hoste protege / et hora mortis suscipe.

⁸⁶ Mosazný závěsek z růžence, na líci motiv postavy ukřižovaného Krista s titulem a Adamovou lebkou, na rubu postava Immaculaty s nápisy BEA [ta] VIRG [o] SINE PEC[cato] D[ei] G[ratia] – nález z pohřebiště u kostela sv. Martina (Schwyz), datován do 17./18. století (Descaudres – Cueni – Hesse – Keck 1995, 218: 3.2.4).

⁸⁷ Např. medailon z hrobu 196, nalezený spolu s přívěskem č. 293 (sk. 33) s vyobrazením blahoslaveného Jana Nepomuckého na aversu, který musel být vyroben v období od r. 1721 do r. 1729, kdy došlo k svatořečení tohoto svätce.

⁸⁸ Fassbinder 2003, Kat. Nr. 109, Taf. 41:6.

⁸⁹ Za blízký lze považovat drobný růžencový přívěsek z ženského hrobu (č. 47), umístěného v boční lodi baziliky sv. Jiří na Pražském hradě, jehož avers zdobí reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista s titulem a Adamovou lebkou (Borkovský 1975, obr. 114:3). Provedení lícové strany se velmi podobá aversům skupin 33 a 34, vzhledem však k tomu, že není publikována jeho reversní strana, nelze ho do okruhu křížků s motivem Immaculata Conceptio přímo přiřadit.

a exemplář se zobrazením Immaculaty č. 334a, můžeme ovšem hovořit o poměrně vysoké koncentraci tohoto typu.

Stejně jako Fassbinder musíme rovněž konstatovat, že přesto, že jsou si tyto přívěsky velice podobné, v drobnostech, zejména formách nápisu, se liší. Za jedině provedením shodné exempláře lze v souboru označit pouze přívěsky č. 123 a 293, a č. 568a, který má přesnou analogii v nález z Freiburgu (*Fassbinder 2003*, Taf. 40:6).

S ohledem na uvedenou spřízněnost a přesto značnou odlišnost křížových přívěsků s motivem Immaculaty se nepředpokládá, že by pocházely od jednoho výrobce (*Fassbinder 2003*, 267). Fassbinder se dále domnívá, že by za jejich výrobou, která netrvala více než několik desetiletí, mohl stát nějaký řád nebo dobře organizovaný spolek, který je dokázal importovat do prostoru celé střední Evropy (*Fassbinder 2003*, 267). I v souvislosti s touto hypotézou, je koncentrace závěsků tohoto typu, navíc jeho různých variant, na pohřebišti u kostela sv. Jana v Oboře na Malé Straně pozoruhodná.⁹¹

Jiný typ kříže spojený s kultem Panny Marie Immaculaty zastupuje nález č. 406c, zařazený pro svou ojedinělost v rámci souboru do skupiny 42. Tuto položku tvoří čtyři kovové fragmenty přívěsku tvaru latinského dřevěného kříže s kovovými aplikami, z nichž jedna má podobu Panny Marie Immaculaty v modlitebním gestu. Z kříže se dále zachovala tabulka s nápisem IIRI a koncová kování břevna kříže v torzovitém stavu.

Torzo kříže bylo nalezeno mimo hrobový kontext a nelze tudíž provést bližší časové určení na základě nálezových okolností. Bohužel ani tento typ kříže s vyobrazením Immaculaty S. Fassbinder ve svém přehledu neuvádí a není pro něj známa ani žádná analogie z archeologického výzkumu z našeho území. Časové zařazení nález lze proto vyvodit pouze z ikonografické příbuznosti, respektive přítomnosti a provedení námětu Immaculaty. Na základě toho datujeme vznik kříže č. 406c řádově do stejného období jako předměty ze skupin 33 a 34, tedy nejspíše někde do období první poloviny 18. století.

7. Mariánské poutní kříže (Skupina 16, 40)

Častými upomínkovými předměty z návštěvy poutního místa v období baroka byly svaté obrázky, medailony, růžence a v neposlední řadě i samostatné kříže. U křížů se zpravidla jednalo o různé formy základního (obecného) provedení výjevu ukřižování Ježíše Krista. Vedle těchto křížů se ale na některých místech rozšiřovaly mezi poutníky i kříže, které vedle obecné symboliky nesly i vyobrazení nebo nápisy vztahující se ke konkrétnímu nábožensky významnému místu (*obr. 11*).

Ke křížům tohoto typu lze v souboru jednoznačně přiřadit pouze dvě položky ze skupiny 40 (č. 709, 748) a dvě položky ze skupiny 16 (č. 316, 350b). Významem srovnatelné s těmito skupinami jsou např. kříže typu Caravaca (zde sk. 22, 23, 24, 37), scheyrenské (č. 669c) nebo Ulrichovy kříže (č. 1103). Zatímco caravacký, Ulrichův a Scheyrenský kříž mají své vlastní kultury postavené na legendě s nimi přímo spojené (blíže viz jednotlivé kapitoly k těmto křížům), kříže s vyobrazením postav Madony s děťátkem – latinské kříže s trny (č. 709 a 748) a latinské kříže s korpusem Krista ze skupiny 16 (č. 316, 350b) přebírají a šíří, mimo jiné, legendu spojenou s konkrétním mariánským výjevem daného místa. Dá se tedy říci, že tyto kříže vlastně suplují nebo, lépe řečeno, jsou jinou „formou“ poutního medailonu dané lokality. Poutní kříže není na rozdíl od jiných skupin možné určovat pouze na základě vzájemné formální podobnosti. Spojujícím prvkem těchto předmětů je velice často pouze ikonografické, případně písemné přiřazení předmětu ke konkrétnímu poutnímu místu. Na vnější formě provedení těchto křížů nemusí vždy záležet.

Samotná novověká poutní místa vznikají postupně po tridentském koncilu, kdy katolická církev vytváří novou, od středověku odlišnou koncepci těchto míst. V 18. století již každá diecéze spravuje řadu oficiálních, velkých i drobných poutních míst. V Čechách a na Moravě existovalo v té době na tři sta mariánských poutních míst a více jak tisíc kostelů a kaplí je zasvěceno Panně Marii (*Štajnochr 2000*, 41). Tento trend budování lokálních poutních míst trval až do doby josefínských reforem, kdy v roce

⁹⁰ Závěsky jsou zatím bez inv. č. – v jednom případě se jedná o analogický kus k nálezu ze Šporkovy ulice č. 568a. Byl získán sběrem (det. kovu) po skrývce cca 25 cm při rozšiřování rybníka Křížný. V druhém případě byl závěsek zachycen detektorovou prospekci v katastru obce Uhřetice (okr. Chrudim, poloha Na Dolech) – analogický kus k němu tvoří malostranský závěsek č. 334a – za zpřístupnění materiálu a poskytnutí údajů k nálezovým okolnostem předmětů velice děkujeme Mgr. J. Jílkovi (Východočeské muzeum v Pardubicích).

⁹¹ Je otázkou, zda měl na jejich výskyt vliv správce farnosti – jezuitů, horlivých propagátorů učení o neposkvrněném početí, příslušnost zemřelých k nějakému bratrstvu, anebo pouze dostupnost zboží, jehož distribuce mohla na počátku 18. století probíhat nejen v centru města, ale jak naznačuje medailon s P. M. loretánskou nalezený společně s jedním z přívěsků, rovněž na Pražském hradě, který byl nejen poutním místem, ale i frekventovanou stací kramářů z domova i ciziny.

1772 bylo vydáno nařízení omezující náboženské poutě.⁹²

Právě velký počet poutních míst a podobnost použitého ztvárnění mariánských výjevů (často se jednalo přímo o kopie děl významných umělců, jako například Cranachův obraz Marie Pomocné) značně omezuje možnost přesné místní lokace těchto předmětů. Nález č. 748 s plasticky provedeným vyobrazením postavy Panny Marie s Ježíškem na ruce stojící na srpku měsíce pod kterým se nachází nápis: VIRGO MATER je navíc natolik otřelý, že přesné přiřazení předmětu již není možné. Obdobné zobrazení mariánského motivu je velice časté na důležitých moravských poutních místech (Madony Hostýnská, Křtinská či Frýdecká). V Praze na Malé Straně pak lze obdobné zobrazení Marie nalézt jen několik set metrů od zkoumané lokality na průčelí významného poutního místa, kostela Panny Marie Vítězné. Stejný problém s určením konkrétního poutního místa je i u položky 709,⁹³ 316 a 350b.

Z hlediska datace těchto předmětů je důležitá položka 316 (skupina 16) která se nachází nad položkou 353 (skupina 3). To klade kříž někam do poslední fáze využívání hřbitovního areálu. Stejně tak lze časově zařadit i položku 748, nad kterou se nachází pouze křížek z položky 442 (jednoduchý jetelový kříž ze skupiny 1). Položku 748 měla v hrobě uložena žena, položku č. 316 muž, oba spadají do kategorie matusus.

Stejně jako například u křížů s motivem Immaculaty nelze předpokládat ani u těchto předmětů centrální místo výroby veškerých poutních křížů. Vzhledem k roztržitosti typů je pravděpodobná existence většího počtu dílen.

8. Kříže a křížové závěsky „relikviářového“ charakteru (Skupina 25, 35, 42 – č. 119, 135, 232, 567, 574, 1062, 1086)

Pod názvem kapitoly jsou zahrnuty dva okruhy vzhledově i materiálem značně odlišných křížů, za kterými je však možno tušit shodný myšlenkový základ – víru v přítomnost relikvie. Jedná se o kříže, které mají charakter typické relikviářové schránky a obsahují ostatky, nebo takové, u nichž je relikvie, konkrétně částička sv. Kříže, naznačená více méně spíše formálně – jako vložka křížového tvaru, viditelně umístěná v ploše ramen. Také tímto způsobem mohly kříže nabýt „relikviářový“ charakter.

Křížů uzpůsobených k uložení ostatků či opatřených alespoň křížovou vložkou bylo mezi materiálem zachyceno celkem 16 kusů, někdy v značně fragmentárním stavu. Vzhledem k různému provedení a použitému materiálu, byly rozřazeny do několika skupin. Pro stylově odpovídající exempláře byly vytvořeny dvě samostatné skupiny (25 a 35). Nálezy, které lze sice povahou označit za „relikviářové“, nicméně s nimi v rámci souboru nelze stylově žádný jiný kus ztotožnit, byly přiřčeny k jednotlivinám, do skupiny 42.

⁹² V nařízení z roku 1772 omezujícím náboženské poutě se mimo jiné konstatuje, že kdo přes noc není doma nebo odejde ze země z důvodu konání pouti, se provinil „zvrácenou poutnickou mánií“. V textu byly uvedeny tyto čtyři základní důvody pro jeho vydání:

„Za první. Protože rodinnému hospodářství škodí a obci je nebezpečné, aby ji tolik pracovních sil na tolik dní opouštělo, aby místo bylo vydáno napospas nahodilým okolnostem, a aby tak výnos mnoha týdnů přišel nazmar. Za druhé. Protože se neslučuje s bázni Boží, aby tolik lidí obojího pohlaví a různého stáří prodlévalo přes noc v hostincích pod jednou střechou. Za třetí. Protože i samu bohoslužbu ruší, když se tu najednou shromáždí unavení, zpotení a nečistí lidé a zmateným zpěvem v tolika nářečích bez přestání překáží v pobožnosti druhým.

Za čtvrté. Protože je pro přijímání spásných tajemství na pováženou, aby tolik lidí odkládalo očistu svého svědomí celá léta až na tato místa, příliš spěchalo s přípravami na cestovní záležitosti, hledalo a nalézalo zpovědníky, kterým jde spíše o to, aby odbyli hodně lidí, než aby jednali řádně, klamalo své pastýře, přistupovalo k oltáři Páně v tlačnici a chvatu, aby tolik lidí bylo zproštěováno vin a přiváděno ke stolu Páně bez poučení a otevřeného srdce...“ (Ohler 2002, 40).

⁹³ Analogicky provedený kříž pouze s rozdílným typem vyobrazení Marie se nachází v souboru archeologických nálezů ze hřbitova od svatého Václava v Břeclavi – bez inv. č., bývalý kostel sv. Václava, Břeclav, Regionální muzeum Mikulov.

Obr. 11. Ukázka jednoho z typů mariánského poutního křížového závěsku, položka 748 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana. Takové typy kříže patrně suplovaly poutní medailony

8.1. Křížové závěsky „relikviářového“ charakteru s křížovou vložkou (Skupina 25, 42 – č. 135, 232)

V této skupině jsou vřazeny křížové přívěsky, jejichž společným prvkem je křížová vložka, umístěná v centru kříže. U takovýchto vložek lze hledat spojitost s částičkou z Kristova kříže a jejich přítomnost na kříži, stejně jako u jiných doplňujících formulí a zobrazení, vykládat jako prostředek k zesílení jeho posvátné moci.

V německy psané literatuře lze u podobných typů křížových závěsků narazit na označení relikviářový kříž („*Reliquienkreuz*“, *Descœudres – Cueni – Hesse – Keck 1995*, 217). Je však třeba počítat s tím, že se pod tímto názvem objevují kříže, které kromě přítomnosti vložky mají leckdy společného velmi málo. Vykazují různé druhy forem, vložky jsou různé velké a jsou vyrobeny z různého druhu materiálu. Naznačená variabilita se týká i našeho souboru.

Pro exempláře č. 749 a 562b (= skupina č. 25) je charakteristický tvar latinského kříže a vnitřní plocha vyložená stříbrnou fólií. Korpus obou přívěsků je vyroben z mosazi. Velký počet skleněných korálků v hrobové výbavě⁹⁴ pohřbené 14–15leté dívky či mladíka, do níž přívěsek č. 749⁹⁵ patřil, naznačuje, že se patrně jedná o doplňky růžence. Vzhledem k přítomnosti oka nad horní hranou svislého břevna a patě kříže lze rovněž předpokládat, že pokud byly součástí růžencového věnce, mohly se na něm uplatnit jako credo-kříž. Analogické případy k těmto exemplářům se stříbrnou fólií dosud neznáme. Při jejich časovém zařazení se lze řídit pouze polohou na pohřebišti. Vzhledem k tomu, že byly umístěny v nižších partiích, dá se předpokládat starší doba uložení, nicméně, s ohledem na provedení datujeme uložení těchto křížků na pohřebišti rámcově do 18. století.

Dva další křížové přívěsky, č. 135 a 232 ze skupiny jednotlivin, mají ve středové části vsazenou křížovou vložku ze dřeva. Oba kříže pocházejí z hrobového kontextu, z hrobů dospělých mužů (antropologické kategorie *adultus II* a *maturus*), ve kterých byla zachycena další výbava.⁹⁶ V obou případech jsou tyto kříže vyrobené z mosazi, na vrcholku svislého břevna jsou opatřeny jedním očkem a oba patrně sloužily jako přívěsek k růženci. To, čím se liší, je velikost intarzie a celkové provedení – v případě č. 135 jde o liliový kříž,⁹⁷ u č. 232 o kříž latinský, jehož vývalkovitě členěná ramena jsou zakončena trnovitými výstupky. Na jeho lícové i rubové straně jsou patrně zbytky nápisu.⁹⁸

Časové určení momentu uložení přívěsku č. 135 na pohřebišti určuje jeho spojení s enormně vysokým počtem skleněných korálků,⁹⁹ které se vyskytují výhradně s předměty mladší datace. Na základě toho lze jeho uložení stanovit v rozmezí konce první poloviny až třetí čtvrtiny 18. století. S ohledem na stáří zemřelého (muž ve věku 30–40 let) a zároveň předpokládanou dobu užívání růžence, lze výrobu tohoto přívěsku posunout až do období první poloviny 18. století. Uložení na pohřebišti v průběhu 18. století předpokládáme rovněž u přívěsku č. 232, a to zejména na základě medailonu s vyobrazením Jana Nepomuckého (po roce 1719), pocházejícího ze stejného hrobového kontextu. Uvedeným datacím šporckovských nálezů neodporují ani typologicky srovnatelné nálezy, známé z Německa a Švýcarska.¹⁰⁰ Jako doba výroby se u nich zpravidla uvádí přelom 17. a 18. století. Pokud jde o místo výroby nalezených exemplářů, s ohledem na vysokou variabilitu druhů křížů s centrální křížovou vložkou, lze předpokládat více výrobců a delší dobu produkce. S přihlédnutím k zahraničním nálezům nelze vyloučit cizí, resp. německou provenienci.¹⁰¹

⁹⁴ Ze stejného hrobu jako křížek č. 749 pochází 60 kusů korálků, z nichž drtivou většinu představují skleněné korálky typu sk. 150/46 kusů a sk. 152/7 kusů (k typům korálků blíže *Omelka – Řebounová 2008*, 947).

⁹⁵ Druhý exemplář byl získán sběrem.

⁹⁶ Společně s přívěskem inv. č. 135 bylo v hrobové výplni zachyceno přes 70 růžencových korálků, z téhož hrobu jako přívěsek inv. č. 232 pochází tři náboženské medailony.

⁹⁷ Značně podobný, nikoliv však identický závěsek byl nalezen v kryptě kostela sv. Mikuláše ve Znojmě, zbudované pravděpodobně v roce 1755 (*Cimbůrková 2007*, 183).

⁹⁸ Na líci rozlišitelná písmena S – A – S, na rubu S – F – S. (Podrobněji viz katalog nálezů.)

⁹⁹ V hrobové výbavě byl kromě křížku zachycen jeden náboženský medailon a 71 černých skleněných korálků typu sk 021 (k typu korálku blíže *Omelka – Řebounová 2008*, 937).

¹⁰⁰ *Descœudres – Cueni – Hesse – Keck 1995*, 217, Kat. Nr. 3.2.2; tamtéž, 218, Kat. Nr. 3.2.3; *Fassbinder 2003*, Kat. Nr. 352, Taf. 35: 7.

¹⁰¹ Lze předpokládat, že některé z těchto křížů mohly být kopii blíže neurčeného relikviářového kříže obsahujícího zlomek ze sv. Kříže, který byl v majetku některého z poutních kostelů.

8.2. Kříže s vložkou (Skupina 42 – č. 1062, 1086)

Poslední dva exempláře, které sice z formálního hlediska kritériu „relikviářový“ či s „křížovou vložkou“ plně neodpovídají, přesto je k tomuto okruhu přiřazujeme, představují fragmenty křížů, které se vkládaly nebožtíkovi do rukou (č.1062 a 1086). Přes špatný stav zachování jsou na vnitřní ploše břevna rozpoznatelné zbytky dalšího materiálu, na základě kterých lze předpokládat přítomnost vložky.

Exemplář č. 1062, získaný sběrem, představuje zlomek ze spodní části svislého břevna dřevěného kříže s dvěma kruhovými prohlubněmi a lůžkem pro patrně slídovou vložku. Exemplář č. 1086 pochází z hrobu 30 až 40letého muže, z něhož kromě tohoto fragmentu nebyl vyzdvižen žádný jiný, datačně relevantní materiál. I v tomto případě jde o část svislého břevna kříže, opatřeného tentokrát textilní vložkou. Kvůli velikosti fragmentů a stupni zachování nelze určit, zda měla vložka rovněž symbolický nebo čistě výzdobný charakter. Dataci uvedených zlomků odhadujeme pouze rámcově, do 17.–18. století, obdobné nálezy z jiných výzkumů nám nejsou známy.

8.3. Kříže a křížové závěsky charakteru jeruzalémského kříže (Skupina 35, 42 – č. 574)

Skupinu tvoří osm křížů latinského tvaru, zachovaných v různě torzovitém stavu (č. 148, 170ab, 444,¹⁰² 574, 600, 707, 739a, 945b). Příznačná je pro ně dřevěná kostra, vyjma případu č. 444 kovová obruba a nápadná, poměrně složitě koncipovaná vnitřní výzdoba. K jejímu provedení se současně používaly dva druhy křížových vložek. Jednalo se o intarzii v podobě latinského kříže, zhotovenou z jiného druhu dřeva než základ předmětu, která se vkládala do centrální části svátostky, a o drobné křížky rovnoramenného tvaru. Ty jsou zpravidla vyrobeny z perleti, vsazují se do lůžek kruhového tvaru a bývá jich sedm – jeden v horní části svislého břevna, jeden na konci levého i pravého ramena a čtyři v dolní části svislého břevna, v souvislé řadě za sebou. Počet těchto intarzií však u jednotlivých exemplářů kolísá (obr. 12).

Kříže a křížky intarzované tvrdým dřevem v kombinaci s perleťovými vložkami označují někteří autoři v německé literatuře termínem jeruzalémský kříž („Jerusalemkreuz“ – Mais 1954, 266).¹⁰³ S největší pravděpodobností jde o název, který se pro tento typ svátostek používal již v době baroka (viz níže). Další informace k historii kultu však zatím schází a záhadou zůstává i podoba původní předlohy. Z tohoto důvodu jsme se v rámci našeho souboru rozhodli křížky, které se svým provedením na první pohled blíží jeruzalémskému kříži, nicméně se zároveň vyznačují řadou odlišností, neoznačit přídomkem jeruzalémské, ale jako závěsky charakteru jeruzalémského kříže.

Vzhledem k odchýlkám v provedení byly nalezené závěsky rozděleny do čtyř stylově příbuzných podskupin. Exemplář č. 574, u něhož je vzhledem k torzovitosti příslušnost k těmto křížům sporná, nebyl do tohoto třídění zařazen. Hlavní rozdíly v rámci podskupin spočívají v počtu křížových vložek (např. u č. 945b je jich oproti zvyklostem očividně pouze šest), v provedení obruby (s trny (u č. 170ab, 707, 739a, 945b), bez trnů (č. 148, 600, 574) bez obruby (č. 444), a různé formě závěsu. Zjištěná rozmanitost však obdivuhodně koresponduje se svědectvím písemných pramenů. Z nich vyplývá, že se kříže „jeruzalémského“ typu v různé kvalitě a velikosti v době baroka vyráběly zcela běžně a snad nejlépe tuto skutečnost dokládají popisy a ceny těchto výrobků, zaznamenané v soupisech majetku jejich prodejců. V roce 1774 měl např. pražský měšťan, Johann Kupina, vazač knih a současně obchodník s devocionáliemi, který míval krámkem na Pražském hradě a také u sv. Havla, v době své smrti na skladě celkem 76 jeruzalémských křížů, z toho šest jich bylo označeno jako „feine grössere“, čtyři jako „kleinere“ a 18 jako „ganz kleine Jerusalemere Kreuz“.¹⁰⁴

Obr. 12. Velice kvalitně zachovaný příklad závěsku typu jeruzalémského kříže z nálezů ve Šporkově ulici představuje exemplář č. 945b

¹⁰² Tento exemplář se vzhledem k tomu, že byl vyroben pouze ze dřeva a netrvanlivého materiálu, nepodařilo fyzicky zachovat.

¹⁰³ Mais „jeruzalémský kříž“ definuje jako kříž z tvrdého dřeva, který je na obou stranách intarzován křížovou vložkou z tmavého dřeva a jeho ramena jsou na koncích opatřena vyhloubenými kruhovými základnami, do nichž jsou vsazeny rovnoramenné kříže z kosti nebo perleti. Ramena těchto křížových vložek jsou po obou stranách seříznuta a mohou se podle autora objevovat i na bočních stranách kříže (Mais 1954, 266).

¹⁰⁴ AHMP, *Sbírka rukopisů*, kart. 1219, folio 26 revers.

Přehled o hodnotě tohoto zboží pak nabízí inventární soupis skladového sortimentu zemřelé členky rodiny Kumpergerů, salzburských obchodníků s devocionáliemi, pořízený roku 1765 (*Watteck 1968*, 330). Podle něj byl jeden z uvedených „*Grosse Jerusalem Creuz mit Perlmutta*“, jichž se v době soupisu nacházelo na skladě celkem pět, oceněn při provedené inventarizaci na pouhých 30 kr. Celé stovce velkých jeruzalémských křížů („*100 grosze Jerusalem Creuz*“), které ve skladu našli komisaři zřejmě pospolu, byla přidělena hromadná cena 8 zlatých. Kus téhož druhu kříže, avšak menší („*kleinere*“), bylo možno získat ze 24 kr. Další stovka středních („*mittere*“) jeruzalémských křížů byla paušálně oceněna 4 zlatými a za cenu 1 zlatého a 30 krejcarů se takových malých („*kleine*“) křížků dalo dle odhadu komisařů pořídit rovných 150 (*Martin 1949*, 54). K poměrně lacinému zboží patřily podle všeho i jeruzalémské kříže s mosaznou obrubou. Ty byly podle velikosti oceněny od 7 do 48 krejcarů,¹⁰⁵ přitom u nejlevnějších z nich, tj. za 7, 9 a 12 krejcarů, je pravděpodobné, že se jednalo o přívěsky. Nejsou zde totiž označeny jako *Creuz*, ale *Creuzl*, drobný křížek, což je termín, který se v pozůstalostních inventářích často objevuje v souvislosti právě s křížovým přívěskem, respektive křížkem z růžence. Jeruzalémské kříže větších rozměrů se mj., jak např. dokládají exempláře zachycené v rakvích z krypty sv. Michaela ve Vídni,¹⁰⁶ používaly jako kříže „do rukou“ (blíže viz *Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009a*, 1002).

Z hlediska nálezového kontextu křížů skupiny 35 je třeba poznamenat, že pět z těchto exemplářů pochází z pohřebních výbav žen, jeden z výbavy muže. Věk pohřbených se pohyboval v kategorii dospělosti, v rozmezí 20–30, popř. 30–40 let. V souvislosti s pohřební výbavou stojí za povšimnutí, že v ní nebyly zjištěny buď žádné korálky, nebo jen zřídka a v poměrně skrovném množství.¹⁰⁷ Domnívat se však, že se tyto drobné křížky používaly jinak, než jako přívěsek k růženci, by bylo mylné. Absenci korálků u šporkovských nálezů lze spíše vykládat netrvanlivou povahou jejich materiálu.

Datace nálezů, vztažená k jejich uložení na pohřebišti, je na základě stratigrafie, stylové analýzy, posouzení analogických nálezů a v souvislosti s výpovědí písemných pramenů, kladena do 40.–70. let 18. století. Časovému ukotvení výrazně napomohl fakt, že kříže tohoto typu obsahovaly rakve z krypty kostela sv. Michaela ve Vídni (*Mais 1954*, 266), které jsou datovány absolutně, do let 1740–1783. Pro mladší dataci těchto křížků hovoří konečně také ikonografické prameny – např. vyobrazení znázorňující jeptišku na pohřebním loži s růžencem, na jehož konci visí očividně drobný jeruzalémský kříž. Malba pochází z roku 1750 (viz *Omelka – Řebounová – Šlancarová 2009a*, obr. 10).

Proč se těmto křížům říkalo již v době baroka jeruzalémské, je otázkou.¹⁰⁸ Název patrně souvisel s centrální vložkou, která tu patrně opět suplovala částičku ze svatého Kříže.¹⁰⁹ Jaký je význam sedmi řeckých křížků, zda měly souvislost s Jeruzalémem, Pannou Marií Sedmiboolestnou, symbolikou Kristových ran či jiným námětem, ponecháváme k další diskuzi.

Stejně tak nevíme, proč byl tento typ kříže kolem poloviny 18. století tolik populární. Jeho oblíbenosti nasvědčuje jak značný podíl typově blízkých křížů zachovaných ve sbírkovém materiálu, v pohřebních výbavách ve Vídni i Šporkově ulici, tak podíl jeruzalémských křížů na skladových zásobách obchodníků. Jejich inventáře rovněž potvrzují, že se tyto křížky přidávaly do růžence na úrovni apotropaické svátostky, nikoliv jako credo-kříž. K této úvaze vede fakt, že se prodávaly, a to ve velkém, nikoliv s růžencem (byť růžence s přívlastkem jeruzalémské jsou v písemných pramenech také doloženy),¹¹⁰ ale sa-

¹⁰⁵ 50 Dutzet in Messing gefasste mittere Jerusalem Creuzl a per 9 kr., 30 dutzet derley grose per 12 kr., 40 Dutzet kleine a 7 kr., 30 Dutzet gefasste mittere Jerusalem Creuz a 48 kr., 20 Dutzet kleinere a 36 kr. (*Martin 1949*, 57).

¹⁰⁶ *Mais 1954*, Taf. XVII: 30.

¹⁰⁷ Korálky byly zjištěny pouze v hrobu s Jeruzalémským křížkem č. 739a (15 korálků) a č. 945b (3 korálky).

¹⁰⁸ Jako jeruzalémský se dnes zpravidla označuje obecný nebo řecký kříž, který doprovází čtveřice malých řeckých křížků, jednotlivě umístěných ve vnějším poli centrálního kříže, mezi jeho rameny. Centrální kříž může nabýt podoby i tzv. berlóvého kříže. Takto pojatý jeruzalémský kříž se vykládá zpravidla jako Kristus obklopený čtyřmi Evangelisty nebo jako pět Kristových ran. S termínem jeruzalémský kříž byl v baroku spojován např. také dvouramenný kříž z bavorského poutního místa Donauwörth (*Münsterer 1983*, 153.)

¹⁰⁹ D. Stehlíková se např. domnívá, že vložka pocházela z Bethánie (*Stehlíková 1997*, 132), tj. místa poblíž Jeruzaléma, což by symboliku kříže spojovalo se vzkříšením Lazara a myšlenkou zmrtvýchvstání.

¹¹⁰ Ztotožnění názvu s daným předmětem vyplývá mj. z inventárních soupisů, kde se objevuje perletí vykládaný kříž v souvislosti s tzv. jeruzalémským růžencem (např. Inv. Hedvivy von Friedenberg z r. 1782, který v jejím majetku uvádí rovněž jeden „*Gross Jerusalem [Rosenkranz] mit Perlmuttern Creutz*“). Podle záznamu byl oceněn na 30 kr., a posléze vydražen za krejcarů 40). Jeruzalémské růžence se pak objevují i v inventárních soupisech majetku dalších pražských měšťanek a měšťanů, převážně v druhé půli 18. století – např. v inv. Anny Kristenový, měšťanky Starého Města pražského, pořízeného po její smrti v r. 1758, je mezi cennostmi uveden také jeden „*RossenCrantz von Jerusalem mit leiden Christi*“ oceněný na 1 zl. a 15 kr. (AHMP, *Sbírka rukopisů*, kart. 1188, folio 164 revers). Jeden jeruzalémský růženec se stříbrným křížkem a jeden tentýž s perletí vlastnila podle inventárního soupisu malostranská měšťanka Maria Eva Taussigin, jejíž inventář byl sepsán

mostatně, vysloveně jako doplňková ozdoba. Její místo bývalo obvykle na samém konci růžencového věnce. Dokladem způsobu nošení je řada barokních růženců¹¹¹ převážně z jihoněmeckých a rakouských sbírek, většinou bolestných, na kterých je jako nejspodnější dílek, pod korálkovým credo-křížkem, zavěšený právě křížek „jeruzalémského“ typu (obr. 13).

Při řešení otázky provenience je v případě jeruzalémských křížků dobré, vrátit se zpět k uvedeným pražským a rakouským obchodnickým pozůstalostním soupisům. Za povšimnutí v této souvislosti stojí množství jeruzalémských křížů, které byly v Praze a Salzburgu právě na skladě. To v případě salzburského inventáře pražský několikanásobně převyšovalo. Protože rovněž víme, že měl náš pražský prodejce obchodní kontakty s Mariazellem, kde měli salzburská Kumpergerové, kteří udržovali obchodní spojení s výrobci a obchodníky z Německa, Rakouska a Tirol, rovněž svůj stánek, zdá se nejpravděpodobnější hledat zdroj šíření tohoto zboží opět nejspíše v oblasti jižního Německa nebo Rakouska. Tomu by ostatně nasvědčovalo množství křížků tohoto typu, dochovaných v bavorských a rakouských sbírkách.

Z archeologických výzkumů v českém a moravském prostředí lze křížky „jeruzalémského“ typu doložit z pohřebiště v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě¹¹² a z pohřebiště u kostela sv. Antonína v Liberci.¹¹³ Přestože se tyto závěsky svým vzhledem blíží jeruzalémským křížům ze Šporkovy ulice, neshledali jsme mezi nimi žádný zcela ztotožnitelný exemplář.

8.4. Křížové závěsky charakteru relikviářové schránky (Skupina 42 – č. 567, 119)

V této skupině jsou zařazeny mosazné přívěsky č. 119 a 567 ze skupiny jednotlivin, u nichž se vzhledem k dutému prostoru uvnitř přívěsku předpokládá funkce relikviářové schránky. Přívěsek č. 119 je latinský kříž s rozšířenými rameny. Pochází z hrobu dospělého muže, z něhož se jiná výbava nezachovala. Vnitřní prostor křížku nebyl dosud prozkoumán. Křížek je vybaven dvěma oušky, po jednom oušku na horním a spodním konci, což by mohlo svědčit proto, že tento kříž fungoval jako credo-kříž. Z archeologického výzkumu u nás takový přívěsek dosud nikdo nepublikoval, relikviářové kříže obdobného tvaru jsou však doloženy mezi materiálem jihoněmeckých muzeí.¹¹⁴

Exemplář č. 567 byl na pohřebišti u sv. Jana v Oboře získán sběrem (obr. 14). Opět jde o dutý latinský kříž, který měl původně také dvě ouška (zachovalo se pouze spodní). Lícová strana je zdobena šrafováním a nápisem IHS, výzdoba rubové strany se skládá z motivu koruny se třemi hroty, srdce a nápisu MAR, odkazujícím na Pannu Marii. Motivy opět doplňuje ryté šrafování. U tohoto relikviáře se podařilo částečně prozkoumat obsah – tvořil jej drobný dřevěný křížek a smotky textilie se zbytky relikvie převázané papírovou stužkou s dedikačním nápisem, který je bohužel nečitelný. Pod obsahem schránky na dně je umístěn nejasný ornament tvořený zlatým drátem. Relikviář obdobného tvaru a výzdoby mimo inventář z výzkumu ve Šporkově ulici zatím neznáme, s ohledem na provedení a nesmírnou popularitu takových schránek v 18. století,¹¹⁵ předpokládáme uložení tohoto přívěsku na pohřebišti rovněž v průběhu tohoto období.

Obr. 13. Bolestný růženec s Kristovými ranami ze Sychrova je ukázkou typického umístění závěsku typu jeruzalémského kříže na růžencovém věnci (převzato z Stehlíková 1997, obr. 205)

v roce 1775 (AHMP, *Sbírka rukopisů*, kart. 1220, folio 49 avers). Dva kusy jeruzalémských růženců s perletí (*feine Jerusalem Rosenkränze*) mit *berlmütter* jsou uvedeny rovněž v inventáři knihvazace a obchodníka Johanna Kupiny (AHMP, *Sbírka rukopisů*, kart. 1219, folio 27 avers).

¹¹¹ Např. Brauneck 1978, Abb. 105; Stehlíková 1997, obr. 205.

¹¹² Borkovský 1975, obr. 89:2 (hrob řádové sestry, č. 57), tamtéž obr. 111:2 (krypta pod hlavním oltářem, rakev 18)

¹¹³ Brestovanský – Stará 1998, obr. 37 (17.–18. stol.)

¹¹⁴ Velice podobný křížový přívěsek, který relikvii obsahuje, publikoval Brauneck 1978, obr. 105 (18. stol.).

¹¹⁵ Zejména oblíbené byly obermergauerské relikviářové krucifixy, které se občas používaly jako kříže do ruky, avšak ani relikviářové schránky v podobě caravackého nebo scheyernského kříže nebyly výjimkou.

Obr. 14. Relikviářová schránka ve tvaru kříže, položka č. 567 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

Obr. 15a. Ukázka středověkého provedení stromového kříže (převzato z Bláha 1998, obr. 11)

9. Stromové a větвовé kříže (Skupina 17, 18, 42 – č. 711)

Pod označením stromové a větвовé kříže jsou zahrnuty nálezy č. 711, 1085 (sk. 17), č. 669a (sk. 18) a č. 771a (sk. 42)¹¹⁶ (obr. 15b). Jedná se většinou o mosazné (č. 771 je ze stříbra), více či méně torzovitě dochované závěsky. Znázornění vychází z alegorie sv. Kříže, stromu života (*Arbor vitae*), který bývá často zpodobňován jako strom s jedním párem osekáných větví (tzv. větвовý kříž, něm. *Astkreuz* – zde č. 771). Větve, tj. ramena kříže, mohou být v některých případech prohnutá pod vahou Spasitelova těla. Další možností zobrazení je podoba vzrostlého stromu (tzv. stromový kříž – něm. *Baumkreuz*, Royt 2006, 141), které se v rámci našeho souboru blíží křížům skupiny 17, popř. 18. Ať větвовý nebo stromový, byl tento typ kříže chápán jako symbol spásy, neboť v Janově „postapokalyptické“ době se má stát *Arbor vitae* základem nového života.

Větвовé kříže byly v sochařství oblíbené již od 13. století – zejména v Německu, od vrcholného středověku se jako motiv prosazují rovněž na drobných předmětech religiózní povahy, což dokládá například poutnický odznak nalezený v rámci předstihového výzkumu v Olomouci (obr. 15a), datovaný před rok 1350 (Bláha 1998, 152–3).

Poměrně často se přívěsky ve formě větвовých křížů, byť silně schematizované, vyskytují také mezi novověkým materiálem. Mimo Šporkovu ulici, kde dva pochází z hrobového kontextu – jeden z hrobu dítěte (č. 711) a druhý z hrobu dospělé ženy (č. 1085), se nám podařilo zachytit v rámci regionu Čech a na Moravy další čtyři exempláře.¹¹⁷

Dataci a provenienci stříbrného přívěsku č. 771 upřesňuje téměř identický nález z německého prostředí. Jedná se o stříbrný přívěsek z Rottenmünsteru,¹¹⁸ jehož výroba se klade časově do 2. poloviny 17. století, místem produkce měl být Švábský Gmünd (Fassbinder 2003, 530). Provedením obdobné nálezy z oblasti našeho území tvoří přívěsky zachycené na pohřebišti u kostela sv. Antonína v Liberci a pohřebišti kostela sv. Václava v Břeclavi. Ve společném hrobě s břeclavským křížkem byla navíc objevena plastika Krista z kříže do rukou, která rovněž potvrzuje mladší dataci tohoto typu závěsků. Jde o plastiku, kterou bychom v rámci malostranského souboru přiřadili na základě provedení do skupiny 3, tedy k předmětům, jejichž uložení na malostranském hřbitově předpokládáme převážně po polo-

¹¹⁶ S tímto typem křížového závěsku bývá v archeologické literatuře běžně spojován přívlastek „stromový“, na základě typologie a definice J. Royta (Royt 2006, 140–141) se však přikláníme k tomu, řadit jej spíše k „větвовé“ variantě tohoto ikonografického typu křížů.

¹¹⁷ Jedná se o stříbrný křížek z hrobu abatyše Judity Eibenštolerové (zemř. r. 1600), pohřbené v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě – Borkovský 1975, obr. 69:3 (hrob č. 79); křížek z pohřebiště u kostela sv. Hypolita ve Znojme – Dostál 1968, Taf. XVIII:8; křížek z pohřebiště u kostela sv. Antonína Velikého v Liberci – Brestovanský – Stará 1998, obr. 40; křížek z pohřebiště kostela sv. Václava v Břeclavi – Králíková 2005, obr. 15.

¹¹⁸ Fassbinder 2003, Kat. Nr. 499, Taf. 36: 6.

vině 18. století. Oporu k určení uložení křížků těchto skupin na pohřebišti u sv. Jana poskytuje nález medailonu s obrazem sv. Jana Nepomuckého, který byl součástí nálezového celku dětského hrobu se závěskem č. 711. Tím je určeno datum post quem pro provedení pohřbu po roce 1719. S ohledem na tuto skutečnost, jakož i nález z Rottenmünsteru, stanovujeme dobu, kdy se přívěsek č. 771a mohl na hřbitově u kostela sv. Jana v Oboře dostat do země, rámcově do průběhu 18. století, s dodatkem, že k jeho výrobě mohlo dojít již ve druhé polovině 17., popř. první polovině 18. století.

Obdobným nálezem ke křížkům skupiny 17 a 18 je přívěsek pocházející z pohřebiště u kostela sv. Hypolita ve Znojmě-Hradišti.

10. Kříže s motivem utrpení Krista (Skupina 38, 42 – č. 737)

Motiv utrpení Krista je v daném souboru spojujícím prvkem celkem tří přívěsků. Jedná se o křížek č. 737 (sk. 42) zdobený náměty nástrojů umučení Krista (lat. *arma Christi*) a dva kříže se symbolikou pěti Kristových ran (č. 251a, 605 – sk. 38).

10.1. Arma Christi (Skupina 42 – č. 737)

Exemplář č. 737 představuje torzovitě zachovaný přívěsek ve tvaru latinského kříže s rozšířenými konci. Má mosazné jádro, které na líci i rubu překrývá smaltová vrstva s barevně provedenou výzdobou.

Z výzdobných motivů lze na líci rozeznat kalich ve vrcholu kříže, trnovou korunu v místě křížení břeven, kleště a kladivo na pravém rameni, na levém rameni dűtky a srdce Páně s třemi hřeby na patě kříže. Zbytek ornamentů se nepodařilo rozluštit. V horní části svislého břevna na rubové straně jsou umístěny tři kostky, dále je možno rozlišit šavli (meč) na pravém rameni, plátno se siluetou Kristova obličje v místě křížení břeven a konce kopí a houby na bidle dosahující téměř ke středu kříže. Všechny uvedené předměty se řadí do okruhu nástrojů umučení Krista,¹¹⁹ které patřily mezi významné devoční náměty¹²⁰ již od raného středověku.

Kult nástrojů Kristova umučení se těšil téměř kontinuální přízni. Za období jeho největšího rozkvětu se pokládá 13. a 14. století (Royt 2006, 167–168), s velkou intenzitou se však rozvíjel rovněž v době baroka.¹²¹ Nástroje Kristova umučení měly věřícím přiblížit utrpení Páně, byly v nich spatřovány zbraně v boji s hříchem a také symbol Kristova druhého příchodu. Staly se oblíbené na venkově i ve městě,¹²² v lidovém prostředí jim byl přitom přisuzován silný apotropaický účinek. Jako amulety se nosily již v pozdním středověku (Royt 2006, 169) – od 15. století jsou doloženy medaile s tímto motivem, před rok 1700 se rovněž klade šíření prvních křížových přívěsků ve formě těchto nástrojů¹²³ (Fassbinder 2003,

Obr. 15b. Přívěsek typu stromového kříže, položka č. 1085 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana. Oproti středověké předloze je na první pohled znatelná značná schematičnost barokního provedení kříže

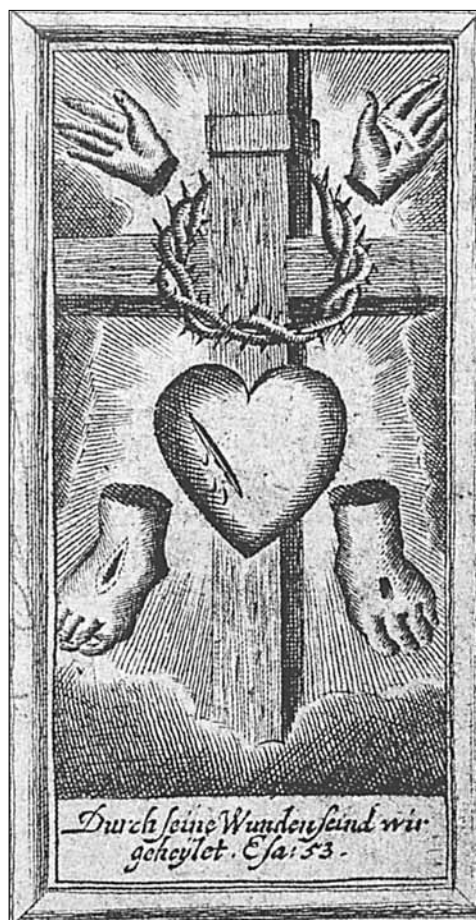
¹¹⁹ Řadí se k nim obvykle tvář Jidáše líbajícího Krista, meč, pochodně či lampy, nůž, měsíc se 30 stříbrnými, mísa na umytí rukou, trnová koruna, dűtky, sloup, provaz, jímž byl Kristus ke sloupu upoután, suknice, rouška sv. Veroniky, kostky, kohout, kříž, kladivo, tři hřeby, kleště, ruka vojáka, karikovaná tvář mučitele plivajícího na Krista, štít s nápisem INRI, Kristovy ruce s ranami po hřebech, kopí, hůl s houbou, vědro, žebřík, plátno, pyxida, hrob (Royt 2006, 167).

¹²⁰ Úcta k nim byla legitimizována na základě statí z evangelií (Mt 27,27-50; Mk 15,16-36; L 23,33-34; J 19,1-4), v nichž se mluví o tupení, korunování a bičování Krista (Royt 2006, 167-8).

¹²¹ V roce 1735 byl např. aprobován (jako „*Festum ss. Lancie et clavorum*“) svátek *De Armis Christi* (pátek po velikonočním oktávu), který na přání Karla IV. zavedl v roce 1353 pro německé země a Čechy papež Inocent VI. (Royt 2006, 170). Ještě v 18. století byl také v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě ukazován obraz, patrně středověkého původu, zobrazující *arma Christi* (Royt 2006, 169).

¹²² Na venkově se jako ochranná znamení přibíjela *arma Christi* na zdi stájí a domů, kříže s nimi se umisťovaly v krajině na křížovatky cest (tzv. kohoutí kříže, známé zejména z německých a českých příhraničních oblastí); v městském prostředí se stal oblíbeným tzv. Sváteční („Nedělní“) Kristus (Bolestný Kristus), obklopený nástroji umučení. K těm se někdy přidávaly nástroje, které řemeslníci běžně používali ve své profesi (např. krejčovské nůžky). Připojením „vlastního vercajku“ k svatým nástrojům se mělo jejich řemeslu dostat Božího pozhennání (Royt 2006, 169).

¹²³ Z našeho území patří do této kategorie závěsků např. křížek, zachycený archeologickým výzkumem na pohřebišti u sv. Hypolita ve Znojmě-Hradišti (Dostál 1968, Taf. XVIII, 7), jehož výrobu lze na základě analogie z německého Breisachu (Fassbinder 2003, Kat. Nr. 41, Taf. 37:2) datovat do průběhu 18. století.

Obr. 16a. Symboly Kristových ran na dobovém vyobrazení z 18. století (převzato z Kürzeder 2005, Abb. 70)

Obr. 16b. Přívěsek ze skupiny křížů s motivem Kristových ran, položka č. 350b z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

272). K obzvláště ceněným účinkům amuletů náležejících do okruhu *arma Christi* patřila ochrana před náhlou (nepřipravenou) smrtí (Brauneck 1978, 293).

Malostranský křížek s motivem *arma Christi* pochází z hrobu dítěte (infans II, 8–9 let), odkud bylo kromě křížku vyzvednuto také 225 kostěných nebo skleněných korálek.¹²⁴ Na základě typu kostěných korálek lze předpokládat, že byl v hrobě přítomen alespoň jeden růženec a je rovněž pravděpodobné, že křížek sloužil jako růžencový závěsek.

Datace nálezů vychází jednak ze stratigrafické polohy na pohřebišti, jednak z techniky provedení výrobku – rozvoj svátostek s emailovou výzdobou, jejichž doklady známé zejména z německých sbírek,¹²⁵ spadá do 18. století a 19. století. Uložení křížku č. 737 na pohřebišti sv. Jana v Oboře proto klademe zhruba k polovině 18. století. Obdobný typ přívěsku nebyl zatím mimo Šporkovu ulici z archeologického kontextu doložen.

10.2. Motiv Kristových ran (Skupina 38)

S utrpením Krista na kříži rovněž souvisí křížové závěsky se symboly pěti Kristových ran (č. 251a, 605 – sk. 38, obr. 16b). Oba nalezené exempláře mají kromě námětu shodnou základní formu a výrobní materiál – jde o latinské kříže zhotovené z mosazi.

Zobrazování Kristových ran je známo od raného středověku. Námětově vychází z Bible, z pasáží připomínajících utrpení Krista na kříži. Rozkvět zobrazení nastal v souvislosti s rostoucí zbožností k Utrpení Páně a stigmatům sv. Františka z Assisi a přetrvával téměř se stejnou intenzitou až do éry baroka. Vývojem prošla rovněž jeho ikonografie. Od 6. století se v umění objevuje zobrazení rány na boku, od 15. století je doložen motiv srdce Páně obklopený rukama a nohama, který se mimo jiné velmi často opakuje na barokních medailonech¹²⁶ a svatých obrázcích (obr. 16a). V době baroka se počet uctívaných ran dokonce zvýšil – k pěti stávajícím ranám přibyl trny probodený jazyk a rána na rameni, způsobená nesením kříže. Od 17. století jsou také známy kříže se znázorněním pěti Kristových ran, či v kombinaci ran a nástrojů Kristova umučení (Fassbinder 2003, 275).

Na závěscích ze Šporkovy ulice je motiv lépe zachován v případě č. 251a. Na líci je reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista, na patě pod křížem stojí postava v dlouhém oděvu nesoucí

¹²⁴ Podle typu a počtu kusů to byly: typ ko 144/1 kus; sk 146/68; sk 145/94; ko 004/55; ko 143/1; ko 012/1; ko 020/5 – k jednotlivým typům viz Omelka – Řebounová 2008, 909–951.

¹²⁵ Např. růžencové medailony provedené emailovou technikou se zobrazením Jana Nepomuckého, sv. Šebestiána, sv. Michaela nebo korunováním Panny Marie, datované do 18. století (Brauneck 1978, Abb. 105).

¹²⁶ Medailony se zobrazením pěti Kristových ran se v mnoha případech používaly jako odznak bratrstva (Fassbinder 2003, 275).

v levé ruce kříž. V souvislosti s obdobně pojatou kompozicí postav např. na obermergauereských relikviařových křížích lze předpokládat, že postavou pod Ukřižovaným na malostranském přívěsku je Panna Marie. Rytou výzdobu na rubové straně tvoří mužská busta v místě křížení břevna – podle biretu a sutany by mohlo jít o Jana Nepomuckého. Nad hlavou této postavy se nachází nejasný symbol. Na příčném břevně jsou zleva i zprava umístěny ruce Kristovy a v dolní části svislého ramene plamenné srdce Páně.¹²⁷ Z jeho vrcholku se tyčí kříž, zatímco obvod srdce lemují trnová koruna. Na svislém břevně pod srdcem Páně jsou umístěna dvě lidská chodidla symbolizující nohy Kristovy. Další nejasný symbol je umístěn na patě kříže. Přívěsek byl na pohřebišti zachycen sběrem, jeho dataci je proto možné opřít zejména o část zobrazení – bustu Jana Nepomuckého a obdobné nálezy. V jejich řadě je to téměř identický závěsek, nalezený v kryptě sv. Mikuláše ve Znojmě (*Cimbůrková 2007*, obr. 34), zbudované pravděpodobně v roce 1755 (*Cimbůrková 2007*, 183). Datace pro uložení přívěsku na pohřebišti byla proto položena do konce první a průběhu druhé poloviny 18. století.

Druhý nalezený závěsek, latinský křížek č. 605, pochází z hrobu 50–60letého muže, v jehož pohřební výbavě se jinak nezachoval žádný chronologicky citlivý materiál. Závěsek je nahoře zakončen příčným ouškem, v němž se dochoval kroužek. Výzdobu na líci tvoří reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista. Na rubu je možno rozeznat srdce (Páně) a část Kristovy ruky na levém rameni. Přesto je zřejmé, že námět původně obsahoval i další symboly patrně rovněž některé z Kristových ran. Datace pro uložení přívěsku na pohřebišti byla vzhledem k stratigrafii a současně stylu provedení, které se blíží exemplářům skupiny *Vitam praesta* popř. *Maria mater*, stanovena do druhé poloviny 18. století.

U obou závěsků lze předpokládat, že sloužily jako závěsek růžence, nicméně, jak dokládá příklad závěsku s motivem Kristových ran vloženým do středu jedné ze schránek typu *Wettersegen*, společně s Ulrichovým křížem a dalšími svátostkami „na počasí“ (*Kürzeder 2005*, Abb. 97), nelze u těchto křížků vyloučit širší ochranný charakter.

11. Kříže s nápisem OPNBP (Skupina 42 – č. 188, 789)

Jako samostatná skupina byly v rámci souboru vyčleněny dva exempláře, jejichž společným rysem je výrobní materiál (olovo) a nápis (OPNBP) tvořící součást jejich výzdoby (obr. 17). Exemplář č. 188 má tvar jetelového kříže, závěsek č. 789 tvar latinského kříže s rozšířenými konci ramen. Ačkoliv na jedné ze svých stran oba dva křížky shodně uvádí řadu kapitol OPNBP, opakujících se „do kříže“ na svislém i příčném břevně, nápisem druhé strany se opět liší. U exempláře č. 188 se v ploše ramen vzájemně křížují dvě slova CREDO, u č. 789 pokrývá svislé břevno řada písmen: INEIC, příčné břevno nápis AVE[M].

Jediným známým případem křížového závěsku obdobného charakteru je olověný křížek, zachycený v novověkém kontextu na pohřebišti u kostela sv. Hypolita ve Znojmě-Hradišti (hrob č. 84).¹²⁸ Tvarem se sice od exemplářů z Malé Strany liší, pro všechny tři křížky je však příznačný stejný výrobní materiál (olovo). S malostranským křížkem č. 188 má pak znojemský totožné oba své nápisy, OPNBP a CREDO, které jsou navíc u obou těchto křížků provedeny na líci i rubu stejným způsobem. Význam slova CREDO je jasný – vztahuje se k modlitbě (Apoštolské vyznání víry, lat. *Credo*), stojící na začátku modlitebního cyklu růžence. Z toho lze usuzovat, že oba nalezené přívěsky mohly být používány jako růžencový credo-kříž. O zapojení těchto křížků do růžence svědčí ostatně růžencové korálky, vyzvednuté společně se znojemským přívěskem. Písmena OPNBP jsou patrně zkráceným tvarem věty *Ora pro nobis Benedicte pater* (*Dostál 1968*, 60). Vyzváním sv. Benedikta by patrně bylo možno zařadit tyto křížky k přívěskům a medaillám okruhu Benediktových feniků, nicméně, vzhledem k tomu, že ani jiný výklad nápisu nelze zcela vyloučit,¹²⁹ zůstává jejich příslušnost ke kultu sv. Benedikta sporná.

Obr. 17. Přívěsek s nápisem OPNBP, položka č. 789 z pohřebiště ve Šporkově ulici, Praha-Malá Strana

¹²⁷ Kult srdce Ježíšova se rozvíjel od středověku, o jeho rozšíření se zasloužil kartuzián sv. Bruno. V novověku ho propagovali zejména jezuité (*Royt 2006*, 270).

¹²⁸ *Dostál 1968*, Tab. XI, 6.

¹²⁹ Vyloučit ovšem nelze ani jiný výklad nápisu. Vzhledem k přítomnosti počátku růžencové modlitby *Credo* by se OPNBP mohlo vztahovat k verši *Ora pro nobis peccatoribus* (Pros za nás hříšné), který je součástí růžencové modlitby Ave Maria.

Plně rozklíčovat se dosud nepodařilo ani nápisy INEIC – AVEM. V případě AVEM lze předpokládat, že se jedná o zkrácení počátku latinské modlitby Ave Maria, která byla rovněž součástí růžence.

Exemplář č. 188, stejně jako č. 789, pochází z hrobového kontextu. V obou případech patřily do pohřební výbavy žen, zemřelých v rozmezí 40 a 60 let (kategorie matusus I [č. 789]) a matusus II [č. 188]). S křížkem č. 188 byl v hrobě zachycen rovněž medailon. Ze stratigrafických vztahů v rámci pohřebiště, použitého materiálu a posouzení znojenského nálezu pak předpokládáme, že se tyto přívěsky v rámci souboru řadí k nejmladším z nalezených předmětů a k jejich výrobě i uložení na pohřebišti u kostela sv. Jana v Oboře došlo až v průběhu druhé poloviny 18. století. Vzhledem k tomu, že k přívěskům s nápisem OPNBP neznáme žádnou dobu z německého prostředí, nelze vyloučit místní, a spíše jednotlivou než sériovou výrobu.

TECHNIKA ZPRACOVÁNÍ A POUŽITÝ MATERIÁL

Škála surovin, které se používaly k výrobě křížů a křížků vkládaných do hrobů, byla, stejně jako u růžencových korálků, poměrně pestrá. Přesto lze konstatovat, že dominujícími materiály byly v období novověku mosaz, olovo a dřevo. Objevují se i další suroviny. Z kovů se jednalo hlavně o poznání méně využívané stříbro, zlato či železo. Z dalších materiálů jmenujme sklo, nepravý černý korál, kost, textil, smalt, keramiku, slídu, perleť či papír.

Jak již bylo řečeno, dřevo, mosaz a olovo byly nejběžnějším materiálem k výrobě křížů. Přesto v námi sledovaném nalezovém souboru dřevo představuje materiál poměrně vzácný. Čistě dřevěné kříže se v půdním horizontu hřbitova vesměs nedochovaly. Částečnou výjimku tvořil křížek ze sáčku 444. Jednalo se o latinský kříž zdobený navrtnými terčíky a jednoduchou geometrickou řezbou dalšího latinského kříže na líci předmětu. Jak terčíky, tak řezba mohly teoreticky obsahovat nedochovanou intarzi. Zajímavé na předmětu byly i dva protilehlé zářezy na horní části svislého břevna, které suplovaly očko či provrtání určené pro zavěšení předmětu na tkanici. Podobný předmět prezentuje Ivan Borkovský ze svatojiřské baziliky (*Borkovský 1975*, obr. 111:2). Kříž č. 444 byl bohužel natolik narušený, že se během konzervace rozpadl a zachován zůstal pouze v nákrese.

Oproti zkáze snadno podléhajícímu dřevu se naopak často, a zpravidla ve velice dobrém stavu, zachovaly kříže vyrobené z mosazi. Ty lze v podstatě rozdělit na kříže vyrobené z jednoho kusu kovu (celkem 82, např. položka 386a), ze dvou druhově odlišných kusů kovu (např. položky 568b [Kristus], 464a [kříž] a 167 [celý kříž s Kristem dohromady]) a kříže vyrobené z více jak dvou kusů kovu. Veškeré celokovové kříže vyrobené z mosazi, bez ohledu do které z výše uvedených skupin spadají, byly odlity, a to buď v celku, nebo po částech. U křížů, jejichž jednotlivé části byly vyrobeny z různých kovů, které byly odlévány samostatně, bylo navíc následně provedeno spojení jednotlivých dílů celého výrobku. To většinou bylo řešeno roznýtováním trnu nebo trnů umístěných na zadní straně postavy Ježíše (např. položka 464a). U křížů složených z více kovových částí byla někdy navíc mezi horní částí postavy a kříž vkládána svatozář, nad ní připojena cedulka INRI, a pod Krista výjimečně i Adamova lebka (např. položka 869). Čistě mosazné kříže jsou položky 16b, 16c, 46, 79, 104, 119, 123, 167, 185, 231, 233, 251a, 258, 262, 266, 272, 273, 279a, 279b, 291, 293, 312, 316, 334a, 334b, 341, 347, 350b, 352, 377, 386a, 386b, 448b, 448c, 449, 451a, 456b, 464a, 466b, 500, 503, 504, 514, 534, 535, 541, 568a, 465, 605, 626b, 627, 642a, 642b, 643a, 654, 669a, 669c, 697, 709, 711, 739b, 739c, 748, 771b, 785, 786a, 791, 794, 798, 810, 812, 817, 879, 955, 963, 1085, 1096b, 1097b, 1098, 1102, 1103 a 1132.

Stejně jako mosazné kříže byly odlity i veškeré kříže olovené. Převážně se jedná o jednostranné kříže jetelového typu s Kristem s prodlouženou spodní částí svislého břevna v několika provedeních (např. č. 859a). Vedle této skupiny se ale v souboru nachází i latinské olovené kříže s postavou (např. č. 643b) a latinské olovené kříže s geometrickou výzdobou (např. č. 1099a). Dále můžeme v souboru vysledovat i olovené lité kříže s oboustrannými nápisy (č. 188 a 789). Olovené kříže (č. 16a, 16d, 61, 128a, 154, 173, 184, 188, 241, 254a, 260b, 263, 364, 379, 406a, 406b, 442, 453, 562a, 568c, 569a, 643b, 670b, 786b, 789, 859, 872, 922, 1099a) jsou čistě z jednoho druhu kovu a u žádného ze zkoumaných křížů nebylo zjištěno sestavení z více částí. Výjimku by mohly teoreticky tvořit olovené postavy Krista s otvorem pro upevnění hřebu v oblasti podbříšku (např. č. 249), nebo s otvorem v oblasti chodidel a dlaní (např. č. 17a), ale u těchto výrobků lze spíše předpokládat původní kombinaci s nedochovaným dřevěným křížkem (č. 17a, 137, 149a, 149b, 168, 183, 207, 249, 254b, 321, 488, 508, 569b, 595, 662, 773, 858, 945a).

Jak již bylo řečeno, vedle běžně se objevujících materiálů se v souboru v podstatně menší míře objevují i „hodnotnější suroviny“. Klasickou ukázkou těchto výrobků jsou dva stříbrné credo-křížky umístěné původně na růžencích s postavou Krista (č. 669b a 771a). Zatímco č. 669b je vyrobena ze tří sa-

mostatně odlitých částí (křížek, postava, tabulka), položka 771a byla odlita naráz. Poslední čistě stříbrný křížek nacházející se v souboru je také růžencový credo-křížek, který je složen ze tří stříbrných litých korálků (blíže k problematice křížů složených z korálků viz *Omelka – Řebounová 2008, 897*).

Ne všechny kříže ale byly vyrobeny z jednoho druhu materiálu, často docházelo k jeho kombinacím. Vedle již zmíněné kombinace dřevěných křížků s olověnými postavami Krista se v souboru nachází 95 kusů křížů (č. 17b, 17c, 17d, 17e, 44, 63, 68, 72, 77, 84, 92, 127, 128b, 132a, 132b, 135, 136, 162, 170b, 186, 190, 204, 210, 215a, 215b, 217, 231b, 232, 235, 246, 247, 265, 275, 287, 294, 299, 301, 320, 350a, 351, 354, 362, 378, 406c, 412, 429, 435, 446, 447, 448a, 450, 451b, 456a, 457, 463, 464b, 465, 466a, 467a, 467b, 473, 475, 478, 483, 519, 520, 523, 530, 532, 533, 568b, 575b, 580, 606, 618, 626a, 652, 655, 658, 670a, 680, 708, 739, 772, 774, 883, 910, 949, 958, 968, 1065, 1091, 1096a, 1097a, 1099b), u kterých byla k výrobě použita kombinace mosazi a dřeva. Zpravidla se jedná o dřevěné latinské kříže doplněné mosaznou plastikou Kristova těla. Kříže byly často doplňovány o kovová kování břevien, nápisové destičky INRI, Adamovu lebku a ojediněle i o postavu Panny Marie (č. 406). I tyto doplňky byly vyráběny z mosazi. Výjimku z tohoto zaběhlého typu provedení „dřevěný kříž s mosaznými doplňky“ tvořily dva mosazné křížky s malými dřevěnými latinskými křížky vloženými do otvorů v místě křížení břevien (č. 135 a 232).

Vedle křížků vyrobených z kombinace dřeva a kovu, můžeme v materiálu ze Šporkovy ulice nalézt i výrobky provedené z více druhů kovů. V souboru byly zachyceny exempláře k jejichž výrobě byla použita mosaz a stříbro (č. 562b a 749), mosaz a zlato (položka 869) a železo a zlato (č. 870). Zatímco u č. 562b a 749 se jedná o lité mosazné credo-kříže s vloženým páskem tenkého stříbrného plechu do středu předmětu, č. 869 a 870 jsou pozlacené mosazné a železné kříže.

Výjimečný způsob výroby je doložen na mosazném latinském kříži, oboustranně pokrytém bílým smaltem, s malovanými barevnými ornamenty a symboly Kristova utrpení (č. 737).

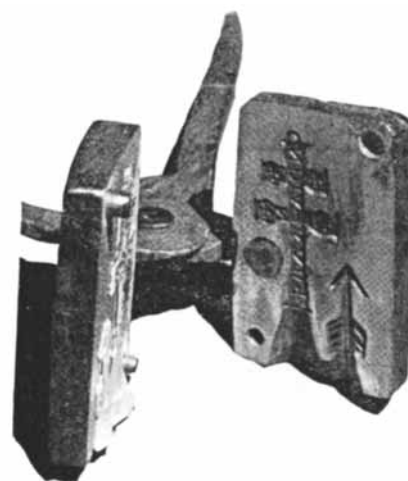
Nezvykle v souboru působí i torzo kříže vyrobené z dřeva a textilu (č. 1086). Unikátnost tohoto předmětu není ani tak v použitých materiálech, ale spíše ve skutečnosti, že se, byť v torzálním stavu, dřevěný křížek s textilní ozdobnou vložkou zachoval i přes dvoustleté uložení v zemině.

Právě nevhodné podmínky k uchování dřevěných částí křížů zapříčinily i pouze fragmentární dochování původně dřevěného kříže s kostěným závěsným očkem (č. 251b), kdy se z celého kříže dochovalo pouze ono kostěné oko a jeho podložka. Přesto, díky obdélné profilaci zachovalé kostěné podložky, si můžeme udělat alespoň dílčí představu o průřezu břevien ztrouchnivělého dřevěného kříže.

Zjednodušeně lze konstatovat že čím více materiálů bylo při výrobě křížů použito, tím se jednalo, o dražší předmět. U jeruzalémských křížů vyrobených buď v kombinaci stříbro, dřevo, perleť (č. 945b), nebo mosaz, dřevo, perleť (č. 148, 170a, 574, 600 a 707) to platí určitě. Tyto dřevěné kříže byly zdobeny dřevěnou intarzií a doplněny o perleťové detaily. Celý kříž pak byl umístěn v kovové obrubě, která podtrhla estetické vyznění výrobku. Unikátně zachovalý je kříž označený číslem 945b. Jestliže jsme naznačili u jeruzalémských křížů přímou souvislost mezi vyšší výtvarnou hodnotou výrobků vyrobených z více druhů materiálů, pak jednoznačně můžeme tuto skutečnost sledovat i na výrobcích sestavených z pozlacených mosazných dílů kombinovaných se dřevem (č. 335, 339, 510, 528, 550, 935, 965). Na první pohled je totiž viditelná (vedle efektního pozlacení) preciznost propracování detailu postav Krista, ale i dalších součástí kříže (např. kování na koncích břevien u č. 17a).

Oproti „stříbrným“ či zlatě vyhlížejícím křížům, vypadá poslední, ze tří materiálů složené torzo kříže, velice nenápadně (č. 1062). Dochovaná část břevna s mosaznou profilovanou vložkou překrytou páskem slídy sice na první pohled nezaujme, ale dá se předpokládat, že šlo původně o velice efektní předmět, u kterého nelze vyloučit (ale ani doložit) ostatkový charakter.

Ten naopak můžeme jednoznačně prokázat u kříže složeného z minimálně pěti materiálů: mosazi, zlata, dřeva, textilu a papíru (č. 567). Jedná se vlastně o dutou schránku ve tvaru latinského kříže, do které byly umístěny nejen „ostatky svatých“ zabalené do textilie a omotané nití, ale i další nenápadný, jemně zdobený dřevěný latinský křížek spolu s na dně relikviáře umístěným „ornamentem“ provedeným

Obr. 18. Kovová forma určená na odlévání Caravaca-křížů a šípů svatého Šebestiána se musela před použitím pokrýt separačním práškem (bránil spojení litého kovu s formou) a následně nahřát na stanovenou teplotu. Poté již nic nebránilo výrobě náboženských předmětů. Tento druh forem byl hromadně využíván v námi sledovaném období (převzato z Lewald 1972, Abb. 2)

pravděpodobně ze zlata. Celý obsah je navíc překryt papírovou stužkou „dokládající“ autentičnost relikvie.

Co se týká výrobních postupů, nejvíce v souboru můžeme vysledovat v různé kvalitě provedené kovolijské výrobky (*obr 18*).

ZÁVĚR

Druhá část studie je věnována těm křížům a křížovým závěškům z prostoru zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana Křtitele v Oboře (zrušen 1784), u kterých lze konstatovat návaznost na alespoň jeden další kult, světce, poutní místo, specifickou formu používání nebo neobvyklé provedení tvaru a výzdoby. Odtud jejich název „speciální“ kříže. Z celkem 248 položek se jednalo o 63 nálezů, které představují dílčí část inventáře pohřebních výbav obyvatel Malé Strany v Praze, pochovaných na tomto místě převážně v průběhu 18. století. Konkrétně byly v této části podrobně rozebrány veškeré předměty ze skupin 16, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40 a samostatné položky ze skupiny 42 – č. 119, 135, 188, 232, 406c, 567, 574, 669c, 737, 771a, 789, 870, 1062, 1086 a 1103.

Stejně jako kříže do ruky a křížové přívěsky obecné formy, přináší i tato část nálezového souboru důležitou výpověď o rozmanitosti hrobové výbavy, používané v pohřebním ritu městské kultury vrcholně novověkého období.

Ze známých kategorií druhů tzv. speciálních křížů se v rámci souboru podařilo identifikovat přívěsky ve formě tzv. caravackého kříže (celkem 18 kusů: č. 16c, 46, 262, 291, 500, 626b, 794, 798, 810, 812; č. 185, 643a, 955; 16b, 79, 231a, 456b, 654; 279b), přívěsky spojené s kultem Panny Marie: typ Vitam praesta (č. 272, 293, 334a, 503, 568a), Maria mater (č. 123, 642a, 879), přívěsky skupiny 16 (č. 210, 215a, 233, 316, 350b, 456a) a skupiny 40 (č. 748, 709). Z křížů relikviářové charakteru jsou to křížové závěsky typu jeruzalémského kříže (č. 600, 945b, 148, 170ab a 444), závěsky s křížovou vložkou (ze dřeva – č. 135, 232, nebo z kovu – 749, 562b) a křížky, sloužící přímo jako relikviářová schránka (č. 567, 119). Dále jsou v souboru zastoupeny tzv. Benediktovy kříže (č. 16d, 279a 786a, 791), kříže s nápisem „OPNBP“ (č. 188, 789), přívěsky s motivem Kristova utrpení na kříži (č. 737, 251a, 605) a kříže, které svým tvarem více či méně stylizovaným do podoby stromu, označujeme jako „stromové nebo větvové“ (č. 669a, 711, 771a, 1085). Jedním nálezem je v souboru doložen tzv. scheyernský kříž (č. 669c), kříž sv. Ulricha (č. 1103) a kříž kabalistický (č. 870).

Uvedené křížky – křížové závěsky byly v hrobovém kontextu zpravidla součástí růženců, mohly se nosit jako osobní šperk nebo jako součást škapulíře či ostatkové schránky. K růženci bývaly obecně připojeny dvojím způsobem – jako tzv. credo-kříž, tj. kříž symbolizující úvodní část růžence, modlitbu Apoštolské vyznání (latinsky *Credo*), většinou však jako apotropaické svátostky na úrovni náboženských medailek a jiných drobných amuletů. To se týká především křížků typu Ulrichova a Benediktova kříže, scheyernského kříže, křížů typu Caravaca, jeruzalémského kříže a patrně některých křížků, které se vázaly na mariánská poutní místa. O funkci credo-křížku lze uvažovat zejména u přívěsků, které mají dvě úchytná očka – jedno na vrcholu, druhé na patě kříže (např. č. 119, 567, 1102). Prostřednictvím spodního očka mohl být k růženci přichycen další křížový přívěsek nebo medailon.

Ke speciálním křížkům dále dodejme, že mnohé z nich představují kopie devočních předmětů (zpravidla relikviářových křížů), spojených s konkrétním poutním místem a regionálním kultem (jasná spojitost např. u scheyernského, caravackého nebo Ulrichova kříže), který prostřednictvím i tohoto drobného „propagačního“ zboží expandoval daleko za hranice svého regionu. Některé z těchto svátostek si patrně ponechaly užší vazbu na poutní místo, k němuž se vztahovaly (mariánské kříže – skupina 40, 16), jiné nabyly hodnotu amuletu „univerzálního použití“ (Caravaca kříže, Benediktovy a Ulrichovy kříže, scheyernské kříže). Pod vlivem tohoto renomé se šířily jak v laickém prostředí, tak za zdmi klášterů, často bez ohledu na to, jakého církevního řádu byl vlastník originální relikvie, obvykle zároveň původní iniciátor a propagátor kultu. Očividné je to zejména u Caravaca-křížů zdobených nesourodou dvojicí světců, tj. u takových, jejichž lícni stranu zdobí obraz světce jednoho řádu, zatímco rubovou postava světce řádu jiného. Totéž lze říci i v případě, kdy se křížové závěsky spojené s kultem některého z jezuitských svatých objevují v pohřbech členů nejezuitské řehole (např. u benediktinek na Pražském hradě). Apotropaický účinek, především ochrana proti blesku a moru, byl tedy patrně tím, čeho si mnohý věřící cenil na předmětu nejvíce. O použití těchto svátostek v běžném životě barokního člověka lze čerpat informace především z dobových tisků s náboženskou tematikou, které spolu s vyobrazením křížku uvádí často i modlitbu s ním spojenou, popř. přímo „návod k použití“. Spojování svatých, stejně jako kumulace nejrůznějších prvků křesťanského (v případě kabalistického kříže [zde č. 870] rovněž židovského) kultu, které se s devocionáliemi obecně pojí, měly zvýšit ochrannou moc předmětu.

Propagátorem výše popsaných svátostek byly často církevní řády, nicméně vztah katolické církve k těmto drobným předmětům v průběhu času kolísal – v některých obdobích církev jejich šíření (v souladu s potridentskou politikou) podporovala – nadala je např. odpustky, jindy naopak omezovala prostřednictvím striktních zákazů.

Na základě srovnání materiálu z dalších výzkumů (především pohřebiště kostela sv. Ulricha a Afry v Augsburgu – Werner 1977, které vykazuje zejména u plastik Kristů naprosto identické typy nálezů, rovněž ve větším množství), s přihlédnutím ke známým centrům výroby, obchodním stykům pražských obchodníků, oblíbeným poutním místům českého obyvatelstva (bavorský Alttötting, Neukirchen, Pasov, rakouský Mariazell) a zároveň pestrému národnostnímu složení obyvatel Malé Strany, předpokládáme, že převážná část nalezených výrobků pochází z německých, respektive bavorských, a rakouských dílen. O této provenienci lze uvažovat především v případě křížových přívěsků typu Caravaca s nápisem a medailonem, Ulrichových křížů, Benediktových křížů, kabalistického kříže, přívěsků typu „jeruzalémského kříže“, scheyernského kříže, kříže s emailovou výzdobou a patrně i křížků s dřevěnou křížovou vložkou.

Z hlediska surovin byly k výrobě drtivě většiny zkoumaných křížů a křížových přívěsků použity mosaz a olovo. Z kovů je dále zastoupeno stříbro, zlato a měď, opět buď samostatně nebo v kombinaci s jiným druhem materiálu. Okrajově, převážně jako doplňkový materiál, výjimečně také samostatně, bylo doloženo sklo, nepravý černý korál, kost, textil, smalt, keramika, slída, perleť a papír. Poměrně nízký podíl v dochovaném materiálu představuje dřevo, z něhož však byla původně vyrobena patrně značná část křížů. Co se týká výrobních postupů, nejvíce jsou v souboru zastoupené kovolijské výrobky v různé kvalitě provedení.

Chronologie předmětů byla vyvozena především ze stratigrafických vztahů na pohřebišti a stylové analýzy předmětů. Částečnou oporu pro chronologii i dataci křížků pak představovaly předměty, které s daným typem kříže či křížku patřily do stejné pohřební výbavy (blíže viz první část studie). Uvedená data se vztahují na dobu, kdy byl předmět uložen se zemřelým do hrobu. Z tohoto pohledu lze ze speciálních křížů a křížových přívěsků zachycených při výzkumu hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře časově zařadit do 17.–18. století veškeré položky ze skupiny 24 a jednotlivé předměty ze skupiny 42 – č. 870, 1062, 1086 a 1103. Do první poloviny 18. století položky skupiny 22 a 36, do poloviny 18. století spadá uložení předmětů ze skupin 33, 34, a 42 – č. 737. Do druhé poloviny 18. století pak řadíme předměty ze skupin 23, 35, 38 a 42 – č. 135, č. 188 a č. 574. Obecně do průběhu 18. století lze datovat skupinu 16, 17, 18, 25, 37, 40 a jednotlivé položky ze skupiny 42 – č. 119, 232, 406c, 567, 669c, 771a, 789.

PRAMENY

Archiv hlavního města Prahy, *Sbírka matrik*, sign. MIK 8i, MIK Z 3, MIK Z 4, MIK Z 5.

Archiv hlavního města Prahy, *Sbírka rukopisů*, sign. 1217–20.

LITERATURA

Beitl, K. 1981: *Volks Glaube. Zeugnisse religiöser Volkskunst*. München.

Bláha, J. 1998: Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce, *Archaeologia historica* 23, 133–159.

Borkovský, I. 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě. *Monumenta archaeologica* 18. Praha.

Brauneck, M. 1978: *Religiöse Volkskunst. Votivgaben. Andachtsbilder. Hinterglas. Rosenkranz. Amulette*. Köln.

Brestovanský, P. – Stará, M. 1998: Archeologické objevy z městského hřbitova u kostela sv. Antonína Velikého v Liberci, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 46–56.

Cimbůrková, P. 2007: Přehled devocionálií nalezených při antropologickém výzkumu v kryptě kostela sv. Mikuláše ve Znojmě, *Jižní Morava* 46, 183–211.

Descœudres, G. – Cueni, A. – Hess, Ch. – Keck, G. 1995: *Sterben in Schwyz*. Basel.

Dostál, B. 1968: Spätburgwallzeitliche und neuzeitliche Grabstätte in Znojmo, *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university*, řada E 13, 7–66.

Fassbinder, S. 2003: *Wahllfahrt, Andacht und Magie*. Bonn.

- Flek, F. – Kubálek P. – Omelka M. – Podliska J. 2009: Excavation of the Early Modern period cemetery on the grounds of the former Capuchin monastery at St. Joseph's in Prague's New Town. In: *Studies in Post-Medieval Archeology* 3. Praha, 407-452.
- Charvátová, E. 2007: *Svaté obrázky. Čechy a Morava*. Praha.
- Hagn, H. 1988: *Stadtarchäologie in München: Die Funde aus dem Pfisterbach, Das archäologische Jahr in Bayern* 1988, 163-168.
- Hanušová, V. 2008: *Archeologie a pohřební ritus: hmotné doklady pohřbívání ve středověku a raném novověku v jižních Čechách*. Bakalářská práce, FF JČU České Budějovice.
- Králíková, M. 2005: *Devocionálie z bývalého hřbitova na místě dnešního kostela sv. Václava v Břeclavi*, *Jižní Morava* 41, 285-296.
- Kürzeder, Ch. 2005: *Als die Dinge heilig waren. Gelebte Frömmigkeit im Zeitalter des Barock*. Regensburg.
- Lechner, M. 1963: *Der Devotionalienfund von Neumarkt St. Veit*, *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* 1963, 63-70.
- Lewald, U. 1972: *Über Schutzblattamulette*. In: Ennen, E. – Wiegmann, G. (Hrgs.), *Festschrift Matthias Zender: Studien zu Volkskultur, Sprache und Landesgeschichte*. Bonn, 412-434.
- Mais, A. 1954: *Die Grubtbestattungen zu St. Michael in Wien. Bruderschaften, Bestattungen, Sargmalerei, Totenbeigaben*. In: *Kultur und Volk. Beiträge zur Volkskunde aus Österreich, Bayern und Schweiz*. Festschrift für Gustav Gugitz zum achtzigsten Geburtstag. Wien, 245-273.
- Martin, F. 1949: *Ein Salzburger Kaufmann als Devotionalienhändler in Mariazell*, *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 3 (52), 55-58.
- Münsterer, H. O. 1953: *Die magischen und kabbalistischen Schutzkreuze*, *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* 1953, 51-77.
- Münsterer, H. O. 1954: *Die süddeutschen Segens- und Heiligenkreuze*, *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* 1954, 90-123.
- Münsterer, H. O. 1983: *Amulettkreuze und Kreuzamulette. Studien zur religiösen Volkskunde*. Regensburg.
- Ohler, N. 2002: *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha.
- Omelka, M. 2006: *Nález neobvykle členěného medailonu s vyobrazením kříže svatého Benedikta a Zachariášova požehnání ze Šporkovy ulice čp. 332/III v Praze*, *Archeologica Pragensia* 18, 144-152.
- Omelka, M. – Řebounová, O. 2008: *Soubor korálků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana)*, *Archeologie ve středních Čechách* 12, 605-679.
- Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2009a: *Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana). I. Obecné formy kříže*, *Archeologie ve středních Čechách* 13, 1001-1083.
- Omelka, M. – Řebounová, O. – Šlancarová, V. 2009b: *Poznámky k pohřební výbavě a její symbolický význam pro obyvatele barokních Čech a Moravy*, *Archaeologia historica* 34, 591-602.
- Pavelčík, J. 1998: *Nálezová zpráva ze záchranného výzkumu kostela sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti*. Uherské Hradiště.
- Rataj, J. – Sommer, P. 1988: *Nález křížku typu Caravaka v Praze 4-Michli*, *Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy* 1, 239-247.
- Royt, J. 1999: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha.
- Royt, J. 2006: *Slovník biblické ikonografie*. Praha.
- Sennhauser, H. R. 2008: *Ausgrabungen in Stadtkirche und Dreikönigskapelle Baden 1967/1968*. Zürich.
- Spamer, A. 1935: *Die Deutsche Volkskunde. Bd. 2, Bilderatlas*. Leipzig.
- Stehlíková, D. 1997: *Z pokladů litoměřické diecéze. III. Umělecké řemeslo 13.-19. století*. Litoměřice (Katalog výstavy).
- Štajnochr, V. 2000: *Panna Maria divotvůrkyně. Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště.
- Unger, J. 2000: *Pohřební ritus městského obyvatelstva 13. až 18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska*, *Archaeologia historica*, 335-356.
- Villiers, E. 1927: *Amulette und Talismane und andere geheime Dinge*. Berlin-München-Wien.
- Watteck, N. 1968: *Einiges über Salzburger Rosenkränze*, *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 108, 325-339.
- Werner, J. (Hrg.) 1977: *Die Ausgrabungen in St. Ulrich und Afra in Augsburg 1961-1968*. München.
- Zíbrt, Č. 1902: *„Délka Krista Pána“ - ochrana proti všeliké pohromě*, *Český lid* 11, 96-97.
- Zíbrt, Č. 1908: *Pověra o délce Kristově*, *Český lid* 17, 70-75.

A COLLECTION OF CROSSES FROM THE DEFUNCT CEMETERY AT THE CHURCH OF ST. JOHN IN OBORA, PRAGUE-LESSER TOWN (PRAHA-MALÁ STRANA)

II. Special crosses

The article is an extension of the study published in this annual in the year 2009, which were dedicated to the evaluation of finds from archaeological excavations at the abandoned cemetery next to the former church of St. John in Obora (Praha-Malá Strana).

The depicted collection of crosses and cross-shape pendants was divided into 42 groups. The point of departure for the classification was the function of the object in the first place, next the style of workmanship and the material used. Most attention in this study is given to the determination and description of the individual types of crosses. Among the little crosses that can be designated as cross-shaped pendants, we differentiate, according to the classification by S. Fassbinder (2003, 248), the group of cross-shaped pendants without independent cults and the group of special cross-shaped pendants related to a specific cult, which is the basis of this study. The group of special little crosses is represented by crosses, for which we can assume a connection with a concrete place of pilgrimage, a cult or specific forms of use (Fassbinder 2003, 248-9). With their unusual shape, these special little crosses often differed from common Latin crosses, which are usually only fitted with a plastic or relief figure of crucified Christ.

The most numerous groups of crosses are Caravaca crosses, a type of patriarchal cross, of Spanish origin. The type of Greek cross is Ulrich cross from church of St. Ulrich and Afra in Augsburg. The origin of so called Scheyern cross is in the Benedictine monastery in Scheyern (Bavaria). Very common and widespread were St. Benedict medals and pfennigs, which occur in many countries for example Austria, Germany, Switzerland and France. Very important iconographic motif in Baroque art was figure of Immaculata and it was also reflected in applied art as Immaculata Conceptio crosses. Crosses could serve also like a pilgrim medals as we can see in the crosses with Virgin Mary. Some of founded crosses have been made in form of reliquaries which contain alleged fragment of True Cross. The symbolism of salvation is reflected in crosses with the Christ crucified on the Tree of Life. To the crucifixion refers crosses with motifs of Arma Christi and The Five Holy Wounds. The gematric cross with the mixture of Hebrew marks, Greek and Latin letters and numbers reflects cabalistic theories. The last group with not uniquely determined meaning are crosses with OPNBP inscription.

Within the framework of this study, great emphasis was also placed on the improvement of precision of dating of the recovered objects. The dating was derived first of all from stratigraphic relations at the cemetery and stylistic analysis of the objects. This was done through mutual comparison of the individual items from the cemetery at the Church of St. John in Obora as well as through their comparison with analogical items coming from museum collections, but in particular from archaeological contexts, from Bohemian, Moravian, German, Austrian and Swiss burial areas, e.g. Prague (Borkovský 1975; Rataj–Sommer 1988), Břeclav (Králíková 2005), Brno (Unger 2000), Znojmo (Cimbůrková 2007), Schwyz (Descoedres – Cueni – Hesse – Keck 1995), Vienna (Mais 1954), etc.

From the viewpoint of material, brass and lead were used for the manufacture of the majority of the investigated crosses and cross-shaped pendants.

The dating obtained through stratigraphy, stylistic analysis and comparison with other material present in the relevant grave, was, at the same time, confronted with iconographic material from contemporary sources dealing with religious themes and with written sources of urban provenance, especially with books of inventories of burghers of the Lesser Town of Prague and registers of the dead from parishes in the Lesser Town of Prague.

On the basis of combination of these procedures, it was ascertained that the predominant part of the material can be dated to the time period from the end of the 17th to the second half of the 18th century. Into the latest time horizon can unambiguously be included the group of 27 statues of crucified Christ (nos. 17b, 17c, 17e, 68, 72, 162, 186, 246, 247, 275, 287, 294, 320, 347, 354, 446, 450, 464b, 520, 606, 652, 658, 708, 883, 958, 1065, 1096a), together with the stratigraphically related cross-shaped pendants of the Jerusalem type (nos. 707, 739a), brass clover-shaped crucifixes (nos. 104, 273, 534, 739b, 739c, 1096b, 1097b) and brass statues of Christ (nos. 301, 435, 447, 533, 618, 655, 1097a).

On the contrary, one can suppose an earlier date for the Caravaca-type pendants. Their deposition in the grave at the Lesser Town cemetery probably happened in the course of the first half of the 18th century at the latest. Cross-shaped pendants and statues nos. 817 (clover-shaped „corrugated“ cross with Christ) and 968 (Christ) can be placed to the same or an earlier time period.

Thanks to the high number and variety of documented objects, the finds inventory at St. John's provides a wide range of types and forms of objects used in funeral culture of an urban environment at the time of the late

Baroque and the advancing era of Enlightenment. From the nature of the objects studied, it is obvious that pompous religiosity, but also inclination to superstition, were not only a feature of rural folk culture, but found their way even to the more educated urban environment. The recovered devotional items belonged to rather cheap goods that were usually bought from specialized sellers. (In Prague-Lesser Town of the second half of the 18th century, this was, for instance, Johann Kupina. The inventory of his possessions from the year 1774 contained, among others, 78 Jerusalem crosses of different size and style of execution).

However, there remains the question, to what extent the membership of the deceased in local brotherhoods and the spread of devotional items by religious orders influenced the composition of grave goods. The study also tries to answer the question of provenance and mechanism of distribution of these objects and to deepen our knowledge of religiosity in urban society of the 18th century, especially of local religious directions, customs, and tendencies.

Fig. 1. *Seemingly inconspicuous, but thanks to its funnel-shaped ending, the Scheyern cross is unmistakable. The funnel did not only have a decorative character. It was an important part of rituals that were associated with the cult of this relic*

Fig. 2a. *Antiplague print with an image of St. Sebastian, St. Roch and a two-armed cross with the Zacharias blessing. The same style of decoration can also be found on numerous Caravaca crosses. Print from 1804, workshop of Georg Fidelis Herkner, Altdorf (Bavaria)*

Fig. 2b. *Caravaca cross, item 262 from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town*

Fig. 3a. *Caravaca cross with a medallion, item no. 185 from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town*

Fig. 3b. *Although, with the exception of Šporkova Street, no Caravaca crosses are known from archaeological contexts, their iconographic model has been preserved in prints of that time*

Fig. 3c. *Promotional poster of different protective symbols that were, as a rule, in the number of nine pieces inserted into amulets called "Breverln". On the central axis in its upper and lower part, there are positioned tags with images of P. M. Immaculata's attributes, whose cult belonged to the most widespread ones in the 18th century*

Fig. 4a. *"Length of Jesus Christ" was a highly prized protective religious means for preservation of health and property. Its effectiveness was often increased by other protective symbols. Among others, the obverse and reverse of a Cabalistic cross can easily be recognized in the picture*

Fig. 4b. *Cabalistic cross, item no. 870 from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town*

Fig. 5. *Ulrich's cross, item no. 1103 from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town*

Fig. 6a. *Contemporary drawing of a Scheyern cross on a parchment miniature*

Fig. 6b. *Scheyern cross, item 669c from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town*

Fig. 7. *Benedict's cross, item 16d from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town*

Fig. 8. *Benedict's cross with an image of St. Sebastian, item 791 from the cemetery in Šporkova Street*

Fig. 9. *Vitam praesta type of cross (group 33), item no. 293 from the cemetery in Šporkova Street*

Fig. 10. *Maria mater type of cross (group 34), item no. 642a from the cemetery in Šporkova Street*

Fig. 11. *Example of one type of Marian pilgrimage cross-shaped pendant, item 748 from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town. Such types of crosses probably substituted for pilgrimage medallions*

Fig. 12. *Nicely-preserved specimen of a pendant of the Jerusalem cross type from among the finds made in Šporkova Street is represented by item no. 945b*

Fig. 13. *Painful beads with Christ's wounds from Sychrov is an example of a typical placement of a pendant of the Jerusalem cross type on a chaplet*

Fig. 14. *Reliquary case in the shape of a cross, item no. 567 from the cemetery in Šporkova Street*

Fig. 15a. *Example of a medieval concept of a tree-shaped cross*

Fig. 15b. *Pendant of the three-shaped type, item no. 1085 from the cemetery in Šporkova Street, Prague Lesser Town. In contrast to the medieval original, the schematization of this Baroque variant of cross is evident at the first glance*

Fig. 16a. *Symbols of Christ's wounds in a contemporary image from the 18th century*

Fig. 16b. *Pendant from the group of crosses with the motif of Christ's wounds, item no. 350b from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town*

Fig. 17. *Pendant with the inscription OPNBP, item no. 789 from the cemetery in Šporkova Street, Prague-Lesser Town*

Fig. 18. *Metal mould intended for casting Caravaca crosses and St. Sebastian's arrows, which it was necessary to cover with special separating powder before use (which prevented cast metal from getting stuck in the mould) and to heat it subsequently to a set temperature. After that, the production of religious objects was possible. This type of mould was massively used in the period in question*

KATALOG

Katalog je řazen podle čísel sáčků, následně čísel sond, hrobů, dále je uveden typ předmětu, materiál, jeho rozměry a váha, základní popis předmětu, popis lícové případně i rubové strany (chybí-li položka rub, byly tyto strany kříže hladké). Další položky v katalogu jsou datace, antropologie a ostatní výbava hrobu. Položky ze sáčků 16b, 16c, 16d, 46, 251a, 279a, 279b, 350b, , 406c, 562b, 567, 568a, 626b, 669c, 707, 709, 771a, 1062, 1103, byly nalezeny v druhotných polohách na ploše výzkumu, a nelze je tedy vztáhnout ke konkrétním pohřbům, proto u nich nejsou uvedena antropologická data ani informace o ostatní výbavě hrobu. Uváděné antropologické údaje jsou převzaty ze zprávy M. Stloukala (2005).

č. 16 b

Sonda: plocha

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,95 cm

Šířka: 1,56 cm

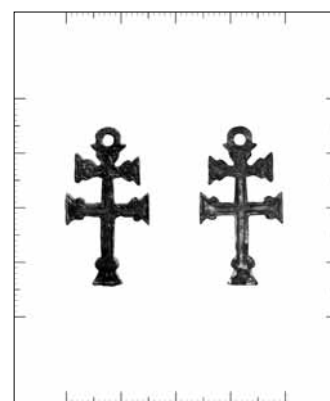
Hmotnost: 1,75 g

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: rytá výzdoba; vnitřní plocha zdobena rytým lineárním dekorem opisujícím tvar kříže

Rub: totožný s lícovou stranou

Datace: 17.-18. stol. – ante quem 1784

č. 16 c

Sonda: plocha

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 7,50 cm

Šířka: 3,72 cm

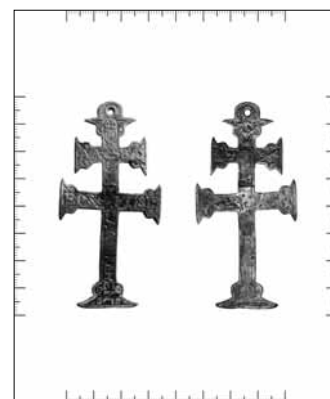
Hmotnost: 14,07 g

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: rytá výzdoba; vnitřní plocha všech břevnen zdobena rytým dekorem (florální motivy a nápisy): ve středu spodního příčného a svislého břevna: roseta; svislé břevno (od shora dolů): kříž v kruhu (hostie?), kalich, nápis: [_] | SAC AMEN; horní příčné břevno (levé rameno): AA, (pravé rameno): BAD; spodní příčné břevno: EI | S | TISIM; rámování: linie

Rub: rytá výzdoba; vnitřní plocha břevnen zdobena rytým dekorem (opotřebením materiálu reliéf místy nezřetelný); v horní části svislého břevna pod očkem: patrně trnová koruna; na horním příčném břevně (levé rameno): tzv. Arma Christi; rámování: linie

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

č. 16 d

Sonda: plocha

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,65 cm

Šířka: 2,25 cm

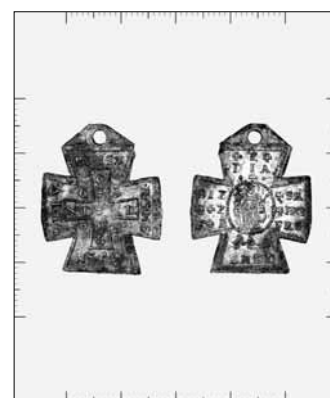
Hmotnost: 1,88 g

Popis: rovnoramenný kříž; nad horní hranou nepravidelný úchyt s očkem

Líc: reliéfní výzdoba; nápis uvnitř centrálního kříže: svislé břevno: CSSML; příčné břevno: NDSMD; písmena kolem centrálního kříže: CSPB; opis na ramenech křížového přívěsku: V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B.IHS; centrální kříž tvořen perlovcem; okraj vnitřní plochy přívěsku zdobí široká linie opisující tvar kříže

Rub: reliéfní výzdoba; v centru perličkový oválný medailon s mužskou postavou v hábitu (kolem hlavy svatozář, v pravé ruce drží kříž, v levé pohár); nápisy na ramenech přívěsku: (z vrcholku kříže čteno zleva doprava) +Z+DIA+ BIZ|+SAB|+Z|+HG|F+B|FRS; dole S•P•B|ENED; okraj vnitřní plochy přívěsku zdobí široká linie opisující tvar kříže

Datace: 1. polovina 18. – ante quem 1784

č. 46

Sonda: VII

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,50 cm

Šířka: 1,55 cm

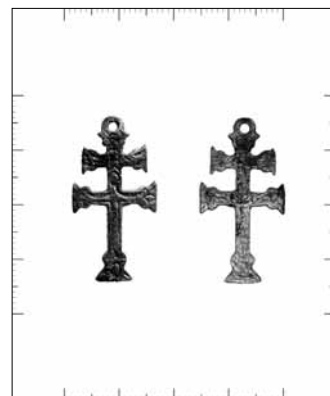
Hmotnost: 1,06 g

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: vnitřní plocha všech břevna zdobena rytým dekorem (obtížně čitelné): ve středu horního příčného břevna: IHS; rámování: linie opisující tvar kříže (stylizovaná do podoby postavy či bodláků?)

Rub: vnitřní plocha břevna zdobena rytým dekorem (téměř nezřetelným)

Datace: 1. polovina 18. století

č. 79

Sonda: VIII

Hrob: 28

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,75 cm

Šířka: 1,55 cm

Hmotnost: 1,56 g

Popis: dvouramenný kříž; fragmentární: hor. konec svisl. břevna s ouškem nezachován

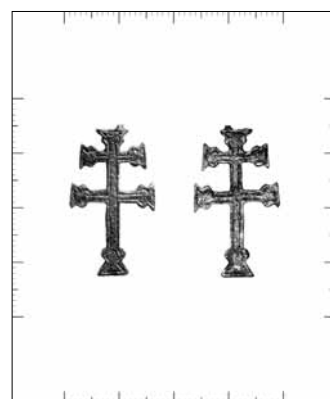
Líc: vnitřní plocha zdobena rytým lineárním dekorem opisujícím tvar kříže

Rub: totožný s lícovou stranou

Datace: 17.–18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – maurus II (50–60 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 17 ks, medailon 2 ks

č. 119

Sonda: XVI

Hrob: 15

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,10 cm

Šířka: 1,50 cm

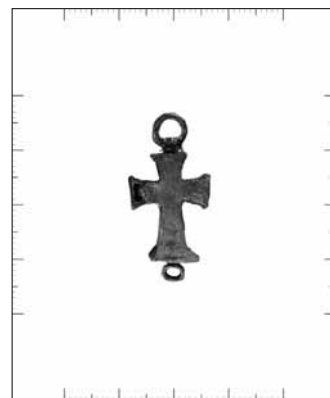
Hmotnost: 2,03 g

Popis: latinský kříž (s rozšířenými rameny, letovaný, dutý); nad horní hranou a na spodním konci svislého břevna podélné ouško; část lícové strany odlomena

Líc: výzdoba nezřetelná

Datace: 18. století

Antropologie: muž – maurus? Ostatní výbava hrobu: není

č. 123

Sonda: XXXII

Hrob: 151

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,50 cm. Šířka: 2,50 cm. Hmotnost: 3,01 g

Popis: latinský kříž; fragmentární: závěs nedochován; z horní hrany pravého příčného ramene malá část odlomena; poškozena též levá hrana svislého břevna (dole i na nahoře); reliéfní výzdoba vlivem koroze méně zřetelná

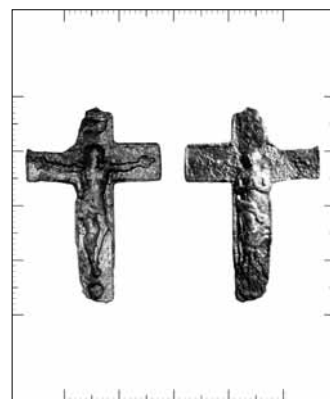
Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista (naznačená muskulatura, hlava: mírně natočená k levému rameni, paže: velmi prověšené, v úhlu 90° k ose kříže, dlaně zobrazeny v žehnajícím gestu, uvnitř naznačeny hřeby; nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují doprava); přiléhavá bederní rouška; nad hlavou nápisová tabulka; na patě kříže Adamova lebka; rámování: linie

Rub: reliéfně provedená postava Panny Marie (hlava: mírně natočená k pravému rameni, náznak obličej, ruce: sepnuté na prsou v modlitebním gestu, nohy: mírně pokrčené, kolena směřují doprava), dlouhý oděv, na hlavě plachetka, pod nohama srpek měsíce; zachované nápisy: svislé břevno: (nahore) VIR IMM; příčné břevno: (levé rameno): VIT[AM], (pravé rameno): PR[ESTA], rámování: dvojí linie

Datace: polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: ? – infans I (dítě, 4 roky)

Ostatní výbava hrobu: knoflík 1 ks, korálek 8 ks, medailon 1 ks, špendlík 2 ks

č. 135

Sonda: VII

Hrob: 58

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz, dřevo

Výška: 3,15 cm

Šířka: 1,95 cm

Hmotnost: 4,62 g

Popis: Kříž s vložkou

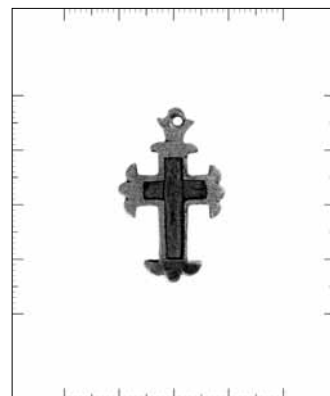
Líc: Kříž s dřevěnou vložkou ve tvaru latinského kříže se zdobnými konci břevna.

Nad horní hranou svislého břevna podélné ouško.

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž ? – adultus II (30–40 let).

Ostatní výbava hrobu: korálek 71 ks, medailon 1 ks

č. 148

Sonda: XXXVII

Hrob: 72

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz, dřevo, perleť

Výška: 5,85 cm

Šířka: 3,15 cm

Hmotnost: 2,59 g

Popis: latinský kříž s dřevěnou výplní a kovovou obrubou; nahoře příčné očko

Líc: ve vnitřní ploše kříže sedm kruhových polí, v části z nich dochované perleťové vložky tvaru kříže; ve středu dřevěná intarzie tvaru kříže

Rub: totožný s lícovou stranou

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus II (30–40 let)

Ostatní výbava hrobu: není

č. 170 a

Sonda: XIX

Hrob: 85

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz, dřevo, perleť

Výška: 4,90 cm

Šířka: 3,15 cm

Hmotnost: 4,32 g

Popis: latinský kříž s dřevěnou výplní a kovovou obrubou, na koncích břevna trny

Líc: ve vnitřní ploše kříže sedm kruhových polí, v části z nich dochované perleťové vložky tvaru kříže; ve středu dřevěná intarzie tvaru kříže

Rub: totožný s lícovou stranou

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus II (20–30 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 4 ks, křížek 1 ks

č. 170 b

Sonda: XIX

Hrob: 85

Typ předmětu: obruba přívěsku

Materiál: mosaz

Výška: 0,80 cm

Šířka: 1,46 cm

Hmotnost: 0,82 g

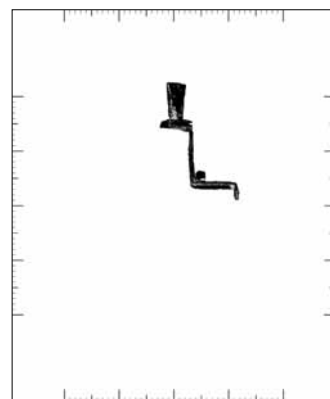
Popis: fragment přívěsku tvaru latinského dřevěného kříže s kovovými aplikaci

Líc: kovová obruba z horní části svislého břevna a jednoho příčného ramena; při horní hraně kříže zachována spodní část závěsu; zbytek obruby (tj. z druhého příčného ramena a dřívku) (patrně chybějící část kříže 170a)

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus II (20–30 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 4 ks, křížek 1 ks

č. 185

Sonda: XXXIX

Hrob: 99

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 6,20 cm

Šířka: 3,55 cm

Hmotnost: 7,35 g

Popis: dvouramenný kříž; fragmentární: ouško pro uchycení z větší části ulomeno

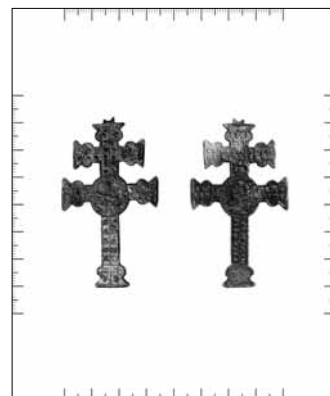
Líc: reliéfní výzdoba; v místě křížení svislého a spodního příčného břevna: oválný medailon (Maria s korunou na hlavě a svatozáří s mrtvým tělem Krista (Pieta), po obvodu opis: +IESV ET MA[R]IA VOBIS DO COR CUM ANIMA MEA; v ramenech kříže umístěna zkratka nápisů: +Z+DIA+BIZ+SAB+Z+HGF+BFRS; VRSNSMVSMQ LIVB; CSSML [N]DSMD; C S P B; vnitřní členění a rámování: perlovec

Rub: reliéfní výzdoba; v místě křížení svislého a spodního příčného břevna: oválný medailon (Postava sv. Antonína Paduánského s malým dítětkem v náručí), po obvodu nápis (částečně nečitelný): S ANTONIUS DE PAD; nápisy: svislé břevno (horní část): + | ECCE | CRV | CEM DOMINI FV | GITE PARTE[S] | [A]DVER | SÆ; spodní příčné břevno (levé rameno): VICIT | LEODE, (pravé rameno): TRIBV | IVDA; svislé břevno (dolní část): RADIX DAVID | ALLE ALLE; pata kříže: BASP; vnitřní členění a rámování: perlovec

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus II (30–40 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 84 ks, medailon 2 ks

č. 188

Sonda: XXXVIII

Hrob: 97

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: olovo

Výška: 3,55 cm

Šířka: 2,50 cm

Hmotnost: 3,27 g

Popis: jetelový kříž; na horním hrotu svislého břevna část podélného ouška

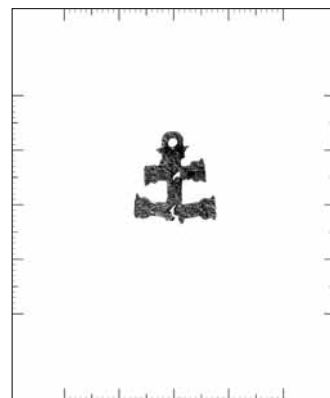
Líc: reliéfně provedené nápisy; svislé břevno: OPNBP; příčné břevno (zleva doprava): OPNBP; rámování: linie

Rub: reliéfně provedené nápisy; svislé břevno: CREDO; příčné břevno (zleva doprava): CREDO; rámování: linie

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – maturus II (50–60 let)

Ostatní výbava hrobu: medailon 1 ks

č. 231 a

Sonda: XXXIX

Hrob: 144

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 1,70 cm

Šířka: 1,50 cm

Hmotnost: 0,55 g

Popis: dvouramenný kříž (fragment), konec levého ramena horního příčného břevna a spodní část svislého břevna nezachovány; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: vnitřní plocha – hladká (původní výzdoba nezřetelná)

Datace: 17. – 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – maturus

Ostatní výbava hrobu: korálek 3 ks, křížek 1 ks, ostatní 1 ks

č. 232

Sonda: XXXVIII

Hrob: 145

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz, dřevo

Výška: 6,05 cm

Šířka: 3,45 cm

Hmotnost: 11,53 g

Popis: latinský kříž s dřevěnou vložkou ve tvaru kříže uprostřed (spodní část dřevěného dřívku nezachována); ramena na koncích vývalkovitě členěna dvojicí rytých paralelních linií, zakončena trnovitým výstupkem; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

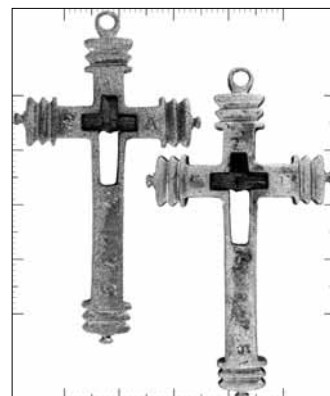
Líc: na příčném břevnu (vlevo): S; (vpravo): A; na spodní části svislého břevna stopy po nápisu, rozlišitelné pouze písmeno S u paty kříže

Rub: na příčném břevnu (vlevo): S; (vpravo): F; na spodní části svislého břevna stopy po nápisu, rozlišitelné pouze písmeno S u paty kříže

Datace: 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – maurus

Ostatní výbava hrobu: medailon 3 ks

č. 233

Sonda: XXI

Hrob: 147

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 6,30 cm

Šířka: 2,70 cm

Hmotnost: 4,50 g

Popis: latinský kříž s tělem ukřižovaného Krista; spodní konec svislého břevna mírně rozšířený; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: plasticky provedená postava ukřižovaného Krista (povrch plastiky poškozen korozi); muskulatura: nezřetelná, hlava: mírně natočená k pravému rameni, detaily vlasů, obličej: nezřetelné, paže: pravá mírně prověšená, levá napnutá, v úhlu cca 45° k ose těla, nohy: mírně pokrčené, překřížené, kolena (spojená) směřují k sobě; chodidla: nezachována; přiléhavá bederní rouška s cípem na Kristově pravém boku (cíp z větší části nezachován); kolem hlavy rytá paprscitá svatozář, nad Kristovou hlavou tabulka s nápisem INRI; rámování: rytá linie

Rub: Kristovy rány: ruce Páně, srdce Páně, trnová koruna

Datace: 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – maurus I (40–50 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 1 ks

č. 251 a

Sonda: XXXII

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 5,30 cm

Šířka: 2,70 cm

Hmotnost: 3,85 g

Popis: latinský kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista: naznačená muskulatura, hlava: mírně natočená k pravému rameni, náznak obličej, paže: napnuté, v úhlu 90° k ose kříže, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují doleva; přiléhavá bederní rouška; kolem hlavy paprscitá svatozář, nad hlavou tabulka s nápisem INRI; na patě pod křížem: stojící postava v dlouhém oděvu nesoucí v levé ruce kříž (Panna Marie?); rámování: linie

Rub: rytá výzdoba; v místě křížení břeven: mužská busta (hlava z levého profilu, na hlavě kněžský biret, oděv – sutana, Jan Nepomucký?); nad hlavou postavy nejasný symbol; na příčném břevně (levé i pravé rameno): ruce Kristovy; na svislém břevně pod postavou: srdce Páně z jehož vrcholku se tyčí kříž, po stranách kříže šlehají patrně plameny, obvod srdce lemuje trnová koruna; na svislém břevně pod srdcem Páně: dvě nohy s chodidly (nohy Kristovy), na patě kříže: nejasný symbol; rámování: linie

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

č. 262

Sonda: III

Hrob: 168

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,90 cm

Šířka: 1,90 cm

Hmotnost: 4,15 g

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško provlečené kroužkem

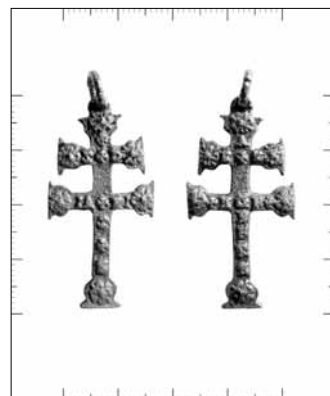
Líc: reliéfní výzdoba; nápisy: +Z+DIA+ BIZ +S; plochy zakončení ramen zdobeny rosetami

Rub: reliéfní výzdoba; nápisy: AB+Z+HGF+BFRS; plochy zakončení ramen zdobeny rosetami

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – adultus II (30–40 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 34 ks, špendlík 1 ks

č. 272

Sonda: XXI

Hrob: 186

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,40 cm

Šířka: 1,80 cm

Hmotnost: 1,89 g

Popis: latinský kříž; fragmentární: horní část svislého břevna ulomena

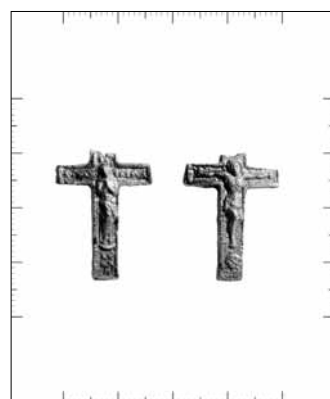
Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista (naznačená muskulatura, hlava: mírně natočená k pravému rameni, dlouhé vlasy, náznak obličeje; paže: napnuté, v úhlu 90° k ose kříže, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují doprava; přiléhavá bederní rouška; kolem hlavy patrně zbytky svatozáře; na patě kříže Adamova lebka; rámování: dvojitá linie

Rub: reliéfně provedená postava Panny Marie (hlava: mírně natočená k pravému rameni, náznak obličeje, ruce: sepnuté na prsou v modlitebním gestu), dlouhý oděv, na hlavě plachetka, kolem hlavy naznačena svatozář (hvězdy), pod nohama srpek měsíce; nápisy: svislé břevno: (nahore) ulomeno, (dole) PV | RA | M; příčné břevno: (levé rameno) VITAM, (pravé rameno) PRESTA; rámování: dvojitá linie

Datace: polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – maturus II (50–60 let)

Ostatní výbava hrobu: medailon 2 ks

č. 279 a

Sonda: XXIV

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,70 cm

Šířka: 2,25 cm

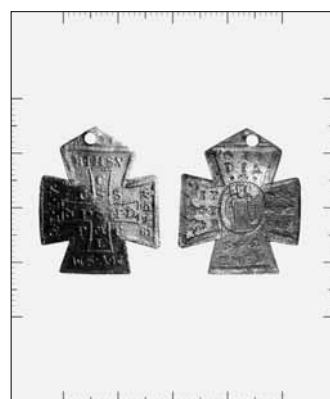
Hmotnost: 1,58 g

Popis: rovnoramenný kříž; nad horní hranou trojúhelníkovitý úchyt s očkem

Líc: reliéfní výzdoba; nápis uvnitř centrálního kříže: svislé břevno: CSSML; příčné břevno: NDSMD; písmena kolem centrálního kříže: CSPB; opis na ramenech křížového přívěsku: V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B.IHS; centrální kříž tvořen perlovcem; okraj vnitřní plochy přívěsku zdobí široká linie opisující tvar kříže

Rub: reliéfní výzdoba; v centru perličkový oválný medailon s mužskou postavou v hábitu (kolem hlavy svatozář, v pravé ruce drží kříž, v levé pohár); nápisy na ramenech přívěsku: (z vrcholku kříže čteno zleva doprava) +Z+DIA+ BIZ | +SAB | +Z | +HG | F+B | FRS; dole S•P•B | ENED; okraj vnitřní plochy přívěsku zdobí široká linie opisující tvar kříže

Datace: 1. polovina 18. – ante quem 1784

č. 279 b

Sonda: XXIV

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: cca 5,00 cm

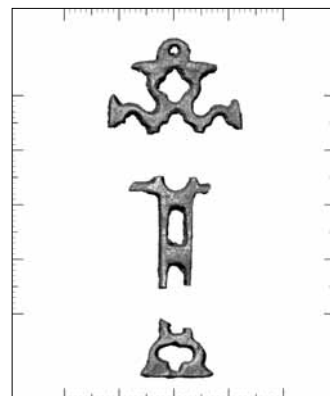
Šířka: 2,50 cm

Hmotnost: 3,28 g

Popis: dvouramenný kříž

Líc: prolamovaný; fragmentární kříž: ze svislého břevna zachována horní část zakončená oblým ouškem s kulatým otvorem, část spodního dílu a pata; z příčných břeven zachována část obou ramen horního příčného břevna, dva nepatrné fragmenty spodního příčného břevna

Datace: 18. století – ante quem 1784

č. 291

Sonda: XXXIX

Hrob: 192

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 5,00 cm

Šířka: 2,60 cm

Hmotnost: 2,95 g

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: reliéfní výzdoba téměř nezřetelná; na svislém i na obou příčných břevnech nápis (nečitelný); rámování a vnitřní členění: linie

Rub: reliéfní výzdoba již téměř nezřetelná; na svislém i obou příčných břevnech nápis (čitelná pouze spodní část svislého břevna ORA PRO?); rámování a vnitřní členění: linie

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – matusus

Ostatní výbava hrobu: korálek 23 ks, medailon 3 ks

č. 293

Sonda: XXXVII

Hrob: 196

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 4,40 cm

Šířka: 2,55 cm

Hmotnost: 4,78 g

Popis: latinský kříž; nad horní hranou svislého břevna příčné ouško

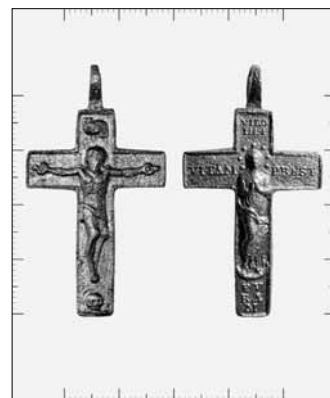
Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista (naznačená muskulatura, hlava: mírně natočená k levému rameni, náznak obličeje, paže: velmi prověšené, v úhlu 90° k ose kříže, dlaně v žehnajícím gestu, v dlaních hřeby, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují doprava; přiléhavá bederní rouška; kolem hlavy paprscitá svatozář, nad hlavou nápisová páska; na patě kříže Adamova lebka; rámování: linie

Rub: reliéfně provedená postava Panny Marie (hlava: frontálně, náznak obličeje, ruce: sepnuté na prsou v modlitebním gestu), dlouhý oděv, kolem hlavy svatozář (7 hvězd), pod nohama srpek měsíce; nápisy: svislé břevno: (nahore) VIRG IMM, (dole) PV | RA | M; příčné břevno: (levé rameno) VITAM, (pravé rameno) PREST

Datace: polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – matusus

Ostatní výbava hrobu: kroužek 1 ks, medailon 1 ks

č. 316

Sonda: XXIII

Hrob: 224

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 4,95 cm. Šířka: 2,90 cm. Hmotnost: 6,20 g

Popis: latinský kříž s tělem ukřižovaného Krista; nad horní hranou svislého břevna příčné ouško; povrch kříže a výzdoba poškozeny korozí; spodní konec svislého břevna ulomen

Líc: plasticky provedená postava ukřižovaného Krista (povrch plastiky poškozen korozí); detaily muskulatury nezřetelné, hlava: mírně natočená k pravému rameni, detaily vlasů, obličej: nezřetelné, paže: v úhlu cca 45° k ose těla, nohy: mírně pokrčené, překřížené, kolena (spojená) směřují doleva, chodidla: spojená (zachována zčásti); přiléhavá bederní rouška s cípem na Kristově pravém boku (cíp z větší části nezachován); nad Kristovou hlavou: tabulka s nápisem (nápis působením koroze zcela nezřetelný); v místě zdrsnění za Kristovou hlavou se mohla nacházet svatozář; rámování: linie

Rub: Kristovy rány: ruce Páně, srdce Páně, trnová koruna (?), ostat. motivy nezřetelné

Datace: 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – maturus

Ostatní výbava hrobu: korálek 1 ks, medailon 4 ks

č. 334 a

Sonda: XXXVIII

Hrob: 238

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 4,25 cm. Šířka: 2,25 cm. Hmotnost: 6,38 g

Popis: latinský kříž; příčné ouško nahoře

Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista (naznačená muskulatura, hlava: mírně natočená k levému rameni, náznak obličej, paže: velmi prověšené, v úhlu 90° k ose kříže, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují doleva); přiléhavá bederní rouška; kolem hlavy paprscitá svatozář; na patě kříže Adamova lebka

Rub: reliéfně provedená postava Panny Marie (hlava: frontálně, náznak obličej, ruce: sepnuté na prsou v modlitebním gestu), dlouhý oděv, kolem hlavy svatozář (7 hvězd), pod nohama srpek měsíce; kolem postavy trojice andělů, svislé břevno nahoře: reliéfní postava anděla s křídly držící tabulku (?), frontálně; příčné břevno: (levé rameno) reliéfní postava letícího anděla s křídly z pravého profilu, (pravé rameno) stejná postava z levého profilu; rámování: linie

Datace: polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – adultus II (30–40 let)

Ostatní výbava hrobu: křížek 1 ks

č. 350 b

Sonda: XX

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 4,90 cm. Šířka: 2,90 cm. Hmotnost: 7,19 g

Popis: latinský kříž s tělem ukřižovaného Krista; nad horní hranou svislého břevna příčné ouško; povrch kříže a výzdoba poškozeny korozí; spodní část svislého břevna včetně paty ulomena

Líc: plasticky provedená postava ukřižovaného Krista (povrch plastiky poškozen korozí); detaily muskulatury nezřetelné, hlava: mírně natočená k pravému rameni, detaily vlasů, obličej: nezřetelné, paže: prověšené, v úhlu cca 45° k ose těla, nohy: mírně pokrčené, překřížené, kolena (spojená) směřují k sobě, chodidla: spojená (zachována zčásti); přiléhavá bederní rouška s krátkým vlajícím cípem na Kristově pravém boku (horní okraj cípu zvlněný); kolem hlavy rytá svatozář; nad Kristovou hlavou: tabulka s nápisem (nápis působením koroze zcela nezřetelný); rámování: linie

Rub: reliéfní výzdoba (téměř nezřetelná): v místě křížení břevna: oválný medailon (motiv Madony s Ježíškem, obvod medailonu tvořen perlovcem); na příčném břevně (levé i pravé rameno): ruce Kristovy (?); na patě kříže: srdce Páně

Datace: 18. století – ante quem 1784

č. 406 c

Sonda: XL

Hrob: sběr

Typ předmětu: titulus, nákončí břevna

Materiál: mosaz, dřevo

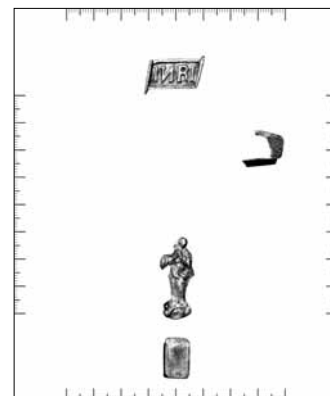
Výška: 1,30 cm; 0,70 cm; 3,00 cm; 0,70 cm

Šířka: 2,30 cm; ?; 1,20 cm; 0,90 cm

Hmotnost: 6,84 g; 2,27 g; 0,83 g; 2,49 g; 1,25 g

Popis: čtyři fragmenty přívěsku tvaru latinského dřevěného kříže s kovov. aplikací
 Lic: 1. tabulka (úzká, se zkosenými stranami) s nápisem IIRI 2.-3. Zlomek nákončí břevna (obdélného tvaru, nezdobené) 4. Plastická aplika v podobě Panny Marie (hlava směřuje doprava, ruce sepnuté v modlitebním gestu, dlouhý oděv)

Datace: 18. století – ante quem 1784

č. 444

Sonda: XI

Hrob: 356

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: dřevo

Výška: 9,50 cm

Šířka: 4,30 cm

Hmotnost: neváženo

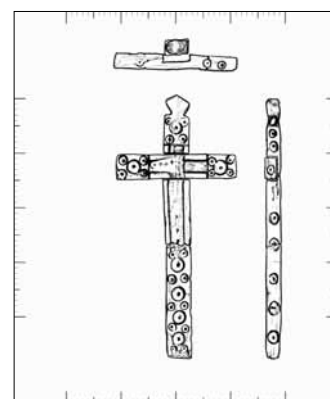
Popis: latinský kříž, dřevěný (provedení připomíná jeruzalémský kříž); nad horní hranou svislého břevna podélné ouško (exemplář fyzicky nezachován, pouze v náčrtu)

Lic: ve vnitřní ploše kříže sedm větších kruhových polí, kolem nichž se nachází celkem 22 menších; v části z nich dochované perleťové vložky tvaru kříže; ve středu předmětu prohlubeň ve tvaru latinského kříže

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus II (30–40 let)

Ostatní výbava hrobu: není

č. 456 b

Sonda: XXIV

Hrob: 361

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,00 cm

Šířka: 1,55 cm

Hmotnost: 1,32 g

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

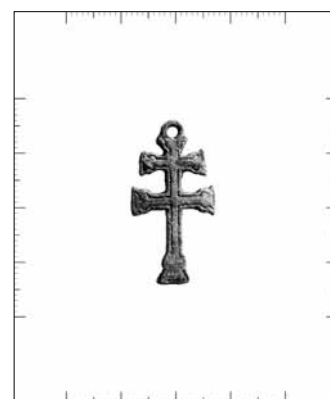
Lic: rytá výzdoba; vnitřní plocha zdobena lineárním dekorem opisujícím tvar kříže

Rub. totožný s lícovou stranou

Datace: 17. – 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – maturus I (40–50 let)

Ostatní výbava hrobu: křížek 1 ks, medailon 1 ks

č. 500

Sonda: XXXI

Hrob: 401

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 4,45 cm

Šířka: 2,45 cm

Hmotnost: 2,79 g

Popis: dvouramenný kříž; fragmentární: část levého ramena spodního příčného břevna uštipnuta; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Lic: rytá výzdoba; geometrické motivy (šrafování); nápisy: horní příčné břevno: IHS; spodní příčné břevno (zleva doprava): S. IO[H]ANNES; svislé břevno (horní konec): +. (dolní část): ORA PRO ME; rámování: linie

Rub: rytá výzdoba; geometrické motivy (linií, šrafováním); nápisy: ve středu horního příčného břevna mariagram; spodní příčné břevno (zleva doprava): S LV[C]IA popř. LV[DM]ILA; svislé břevno (dolní část): ORA PRO ME; rámování linie

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – maturus I (40–50 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 92 ks, medailon 1 ks

č. 503

Sonda: XXIX

Hrob: 405

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,90 cm

Šířka: 2,25 cm

Hmotnost: 2,92 g

Popis: latinský kříž; nad horní hranou svislého břevna příčné ouško

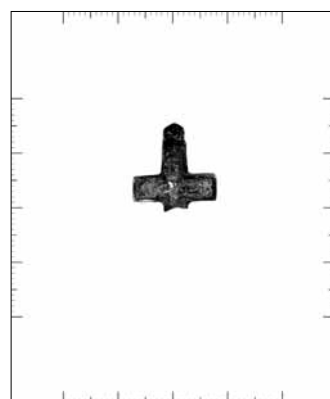
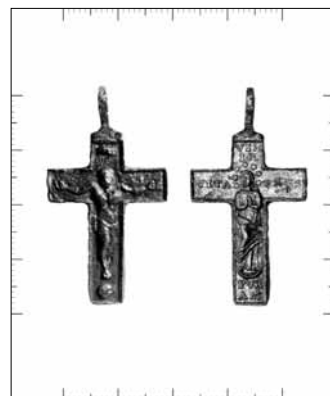
Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista (naznačená muskulatura, hlava: frontálně, náznak obličeje, paže: prověšené, v úhlu 90° k ose kříže, v dlaních hřebý, dlaně v žehnajícím gestu ?, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují doleva, v chodidlech hřebý); přiléhavá bederní rouška; kolem hlavy paprscitá svatozář, nad hlavou tabulka s nápisem; na patě kříže Adamova lebka; rámování: dvojitá linie

Rub: reliéfně provedená postava Panny Marie (hlava: frontálně, náznak obličeje, ruce: sepnuté na prsou v modlitebním gestu), dlouhý oděv, na hlavě plachetka, kolem hlavy svatozář (7 hvězd), pod nohama srpek měsíce; nápisy: svislé břevno: (nahore) VIR IM, (dole) PVR|AM; příčné břevno: (levé rameno) VITA, (pravé rameno) PRES; rámování: dvojitá linie

Datace: polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – maurus

Ostatní výbava hrobu: prsten 1 ks

č. 562 b

Sonda: XIV

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže (torzo)

Materiál: mosaz, stříbro

Výška: 1,55 cm

Šířka: 1,55 cm

Hmotnost: 1,34 g

Popis: fragment latinského kříže

Líc: horní část svislého břevna po křížení a celé příčné břevno; vnitřní plochy ramen vyloženy stříbrnou folií; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Datace: 18. století – ante quem 1784

č. 567

Sonda: XVIII

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek – relikviářová schránka ve tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 5,70 cm

Šířka: 3,45 cm

Hmotnost: 12,86 g

Popis: latinský kříž (relikviářová schránka); dutý, fragmentární: závěs nedochován; rytá výzdoba méně zřetelná; svislé břevno pod místem křížení ramen ulomeno; na patě kříže podélné ouško; obsah vnitřní dutiny kříže: drobný dřevěný křížek, smotky textilie převázané papírovou stužkou; na stužce dedikační nápis (nečitelný); pod obsahem schránky na dně nejasný ornament tvořený zlatým drátem

Líc: rytá výzdoba; svislé břevno (nahore): příčné břevno (v místě křížení): †IHS; rámování: široký pás vyplněný šikmým šrafováním

Rub: rytá výzdoba; svislé břevno (nahore): symbol koruny (tři hroty), (těsně pod místem křížení břevna): symbol srdce; příčné břevno (v místě křížení ramen) nápis: MAR; rámování: široký pás vyplněný šikmým šrafováním

Datace: 18. století – ante quem 1784

č. 568 a

Sonda: XIII

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 5,05 cm

Šířka: 2,85 cm

Hmotnost: 5,85 g

Popis: latinský kříž; nad horní hranou svislého břevna příčné ouško

Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista: hlava: mírně natočená k levému rameni, náznak obličeje, paže: prověšené, v úhlu 90° k ose kříže, v dlaních hřeby, dlaně v žehnajícím gestu, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují doprava; přiléhavá bederní rouška; kolem hlavy paprscitá svatozář, nad hlavou nápisová páska; na patě kříže Adamova lebka; rámování: linie

Rub: reliéfně provedená postava Panny Marie (hlava: frontálně, náznak obličeje, ruce: sepnuté na prsou v modlitebním gestu), dlouhý oděv, na hlavě plachetka, kolem hlavy svatozář (7 hvězd), pod nohama srpek měsíce; nápisy: svislé břevno: (nahore): nečitelný, (dole) PV | RA | M; příčné břevno: (levé rameno) VITAM, (pravé rameno) PRÆSTA; rámování: linie

Datace: polovina 18. století – ante quem 1784

č. 600

Sonda: XVI

Hrob: 494

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz, dřevo

Výška: 7,60 cm

Šířka: 3,55 cm

Hmotnost: 6,05 g

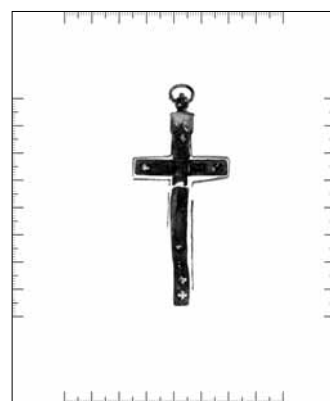
Popis: latinský kříž, dřevěný, s kovovou obrubou

Líc: obruba i výplň zachovány fragmentárně; na vrcholku kříže kovový úchyt s kulovitou hlavičkou opatřenou průvrtem a provlečenou kovovým kroužkem; ve vnitřní ploše kříže patrně sedm kruhových polí s perleťovou vložkou tvaru kříže; na svislém břevně (1 nahore, 4 dole) a po jednom na příčných ramenech; ve středu částečně zachovaná intarzie tvaru kříže

Rub: totožný s lícovou stranou

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus II (30–40 let)

č. 605

Sonda: XXVII

Hrob: 503

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 4,12 cm

Šířka: 2,55 cm

Hmotnost: 3,51 g

Popis: latinský kříž; fragmentární: část svislého břevna dole ulomena; reliéfní výzdoba již méně zřetelná; nahore příčné ouško provlečené kroužkem

Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista: naznačená muskulatura, hlava: mírně natočená k pravému rameni, paže: lehce prověšené, v úhlu 90° k ose kříže, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují doprava; nad hlavou tabulk; rámování: linie

Rub: reliéfní výzdoba (téměř nezřetelná); v místě křížení břeven: srdce (Páně); na příčném břevnu (levé rameno): zbytek ruky Kristovy, reliéf na pravém rameni příčného břevna a spodní části svislého břevna zcela nezřetelný; rámování: linie

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – maturus II (50–60 let)

Ostatní výbava hrobu: knoflík 1 ks

č. 626 b

Sonda: XXVII

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 6,60 cm

Šířka: 3,32 cm

Hmotnost: 9,36 g

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: rytá výzdoba; florální dekor (motiv tulipánů rytých jednoduchou linií v hor.

části svislého a na obou ramenech hor. příč. břevna); nápisy: spodní příčné břevno

(zleva doprava): S PE TRE; svislé rameno (dolní část): ORA PRO ME; rámování: linie

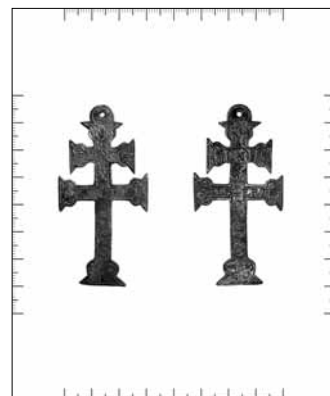
Rub: rytá výzdoba; geometrické vzory a florální dekor provedené jednoduchou

linií, šrafováním; na patě kříže dvě šesticípé hvězdy; nápisy: ve středu horního

příčného břevna v oválu mariagram; spodní příčné břevno (zleva doprava): S ALB

ERTE; svislé rameno (dolní část): ORA PRO ME; rámování: linie

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

č. 642 a

Sonda: IX

Hrob: 533

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,75 cm

Šířka: 2,10 cm

Hmotnost: 2,71 g

Popis: latinský kříž; nad horní hranou svislého břevna příčné ouško

Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista: naznačená muskulatura,

hlava: mírně natočená k levému rameni, náznak obličeje, paže: napnuté, v úhlu 90°

k ose kříže, gesto dlaní nezřetelné, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena směřují

doprava; přiléhavá bederní rouška; kolem hlavy paprscitá svatozář, nad hlavou tabulka

s nápisem (nečitelný); na patě kříže Adamova lebka; rámování: dvojitá linie

Rub: reliéfně provedená postava Panny Marie (hlava: mírně natočená k pravému

rameni, náznak obličeje, ruce: sepnuté na prsou v modlitebním gestu), dlouhý

oděv, na hlavě plachetka, kolem hlavy svatozář (7 hvězd), pod nohama srpek

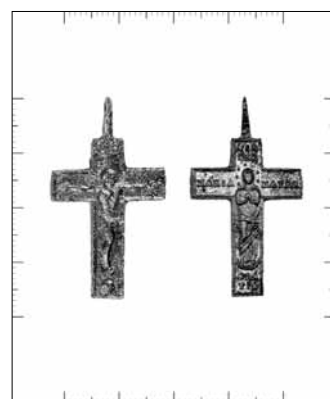
měsíce; nápisy: svislé břevno: (nahore) VIR IMM, (dole) GRATIA; příčné břevno:

(levé rameno) MARIA, (pravé rameno) MATER; rámování: dvojitá linie

Datace: polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž ? – adultus

Ostatní výbava hrobu: křížek 1 ks

č. 643 a

Sonda: XII

Hrob: 534

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 6,24 cm

Šířka: 3,30 cm

Hmotnost: 7,28 g

Popis: dvouramenný kříž; fragmentární: ouško pro uchycení z větší části ulomeno

Líc: reliéfní výzdoba; v místě křížení svislého a spodního příčného břevna: oválný

medailon (Maria s korunou na hlavě a svatozáří s mrtvým tělem Krista (Pieta), po ob-

vodu opis: +IESV ET MA[R]IA VOBIS DO COR CUM ANIMA MEA; v ramenech

kříže umístěna zkratka nápisi: [+Z+DIA+BIZ+SAB+Z+HGF+BFRS; V]RSNSMVSM[Q]

LIVB; [CSSML] NDSMD; [CSPB]; vnitřní členění a rámování: perlovec

Rub: reliéfní výzdoba; v místě křížení svislého a spodního příčného břevna: oválný

medailon (postava sv. Antonína Paduánského s malým dítětem v náručí, kolem

hlav obou postav svatozář), po obvodu nápis (částečně nečitelný): S ANTONIUS

DE PAD; nápisy: svislé břevno (horní část): [+ | ECCE | CRV | CEM DOMINI

FV | GITE PARTE[S] [A]DVER | SÆ]; spodní příčné břevno (levé rameno):

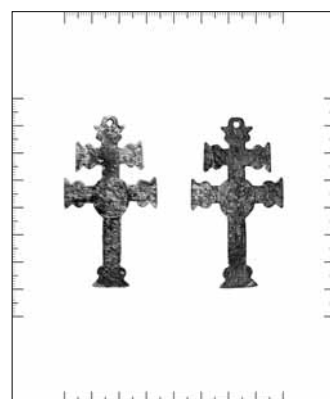
VICIT | LEODE, (pravé rameno): [TRIBV | IVDA]; svislé břevno (dolní část): RADIX

DAVID | ALLE ALLE; pata kříže: [BASP]; vnitřní členění a rámování: perlovec

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena ? – adultus

Ostatní výbava hrobu: křížek 1 ks, prsten 1 ks

č. 654

Sonda: XXVIII

Hrob: 546

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 1,80 cm

Šířka: 1,25 cm

Hmotnost: 0,60 g

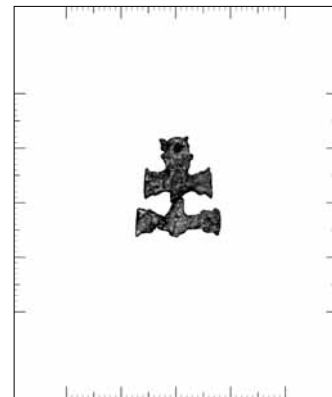
Popis: dvouramenný kříž; fragmentární: část levého ramena spodního příčného břevna a spodní část svislého břevna nedochovány; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško; výzdoba silně poškozena

Líc: původní výzdoba nezřetelná

Datace: 17.–18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus I (20–30 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 46 ks

č. 669 c

Sonda: XXIX

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,05 cm

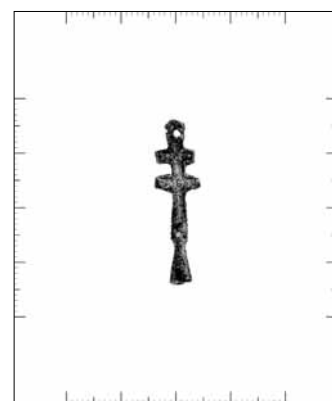
Šířka: 0,84 cm

Hmotnost: 1,00 g

Popis: dvouramenný kříž s nálevkovitě formovaným zakončením; v zaobleném horním konci svislého břevna kroužek

Líc: plochy obou příčných i svislého břevna zdobeny nápísem: v křížení horního břevna: C, v křížení spodního břevna S; rámování: linie

Datace: 18. století – ante quem 1784

č. 707

Sonda: XVII

Hrob: sběr

Typ předmětu: fragment přívěsku tvaru kříže

Materiál: mosaz, dřevo

Výška: 4,50 cm

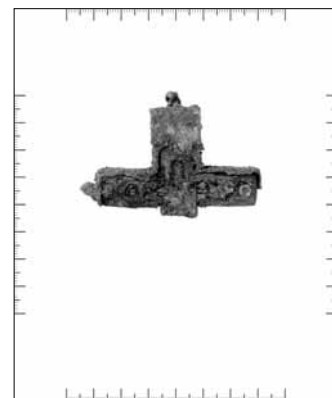
Šířka: 6,45 cm

Hmotnost: 14,50 g

Popis: latinský kříž, dřevěný, s kovovou obrubou

Líc: obruba i výplň kříže jsou zachovány fragmentárně; na vrcholku předmětu je kovový úchyt s kulovitou hlavičkou opatřenou průvrtem; ve vnitřní ploše kříže patrna čtveřice kruhových polí s vložkou: po dvou na příčných ramenech; ve středu částečně zachovaná intarzie tvaru kříže; spodní část svislého břevna včetně obruby spodních partií kříže nedochovány

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

č. 709

Sonda: XX

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,75 cm

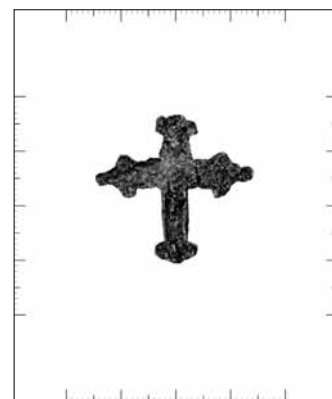
Šířka: 2,90 cm

Hmotnost: 1,99 g

Popis: latinský kříž s trny; fragmentární

Líc: horní konec svislého břevna se závěsem nezachován; povrch silně poškozen korozí, na koncích břevna náznak hlaviček andělů s křídly – výzdoba nezřetelná

Datace: 18. století – ante quem 1784

č. 711

Sonda: XXVI

Hrob: 595

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,20 cm

Šířka: 2,40 cm

Hmotnost: 2,21 g

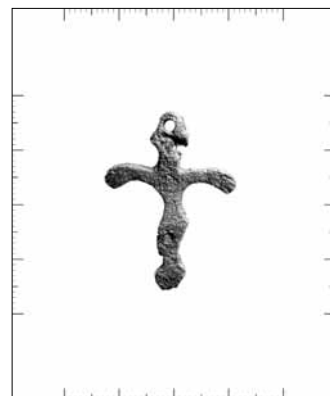
Popis: „stromový“ kříž; fragmentární

Líc: postava Krista nezachována; nad horní hranou svislého „břevna“ podélné ouško; povrch kříže poškozen korozi

Datace: 18. století – ante quem 1784

Antropologie: ? – infans I (dítě, 5–7 let)

Ostatní výbava hrobu: medailon 1 ks

č. 737

Sonda: XXVI

Hrob: 606

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz, email

Výška: 3,80 cm

Šířka: 2,45 cm

Hmotnost: 1,06 g

Popis: latinský kříž (s rozšířenými konci); fragmentární: svislé břevno v dolní části zlomeno; výzdoba: malovaný email

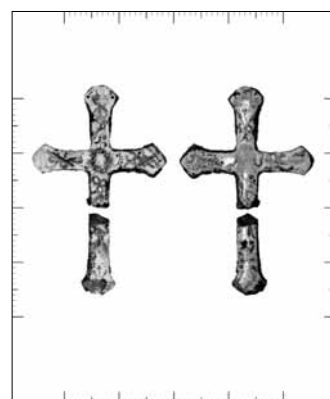
Líc: malovaná výzdoba: v horní části svislého břevna kalich; v místě křížení břevna trnová koruna; pravé rameno kleště a kladivo; levé rameno důtky; na patě kříže rozeznatelné srdce Páně s třemi hřeby; zbytek ornamentů nejasný

Rub: malovaná výzdoba; špatně zřetelná: Arma Christi, rozlišitelné: v horní části svislého břevna tři kostky; na pravém rameni šavle, v místě křížení plátno se siluetou Kristova obličej, pod ním konce kopí a houby na bidle

Datace: polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: ? – infans II (dítě, 8–9 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 225 ks

č. 739 a

Sonda: XXVI

Hrob: 608

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz, dřevo

Výška: 4,50 cm

Šířka: 2,85 cm

Hmotnost: 4,10 g

Popis: latinský kříž, dřevěný s kovovou obrubou, na koncích ramen trny; fragmentární: zachováno celé příčné břevno v obrubě s trny na okrajích, horní část svislého břevna s obrubou a větší částí podélného ouška; až na malý úsek pod místem křížení břevna zůstala zachována převážná většina spodního dřívku včetně obruby a trnu

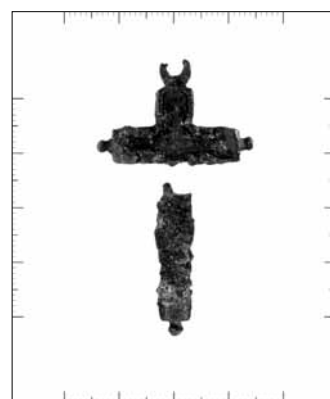
Líc: vnitřní členění kříže nezřetelné

Rub: vnitřní členění kříže nezřetelné

Datace: 2. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus I (20–30 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 15 ks, křížek 2 ks, medailon 3 ks, ostatní 1 ks, prsten 2 ks

č. 748

Sonda: IX

Hrob: 616

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 5,40 cm

Šířka: 3,65 cm

Hmotnost: 3,84 g

Popis: latinský kříž s trny a tělem ukřižovaného Krista; nad horní hranou svislého břevna příčné ouško; výzdoba kříže vlivem koroze méně zřetelná

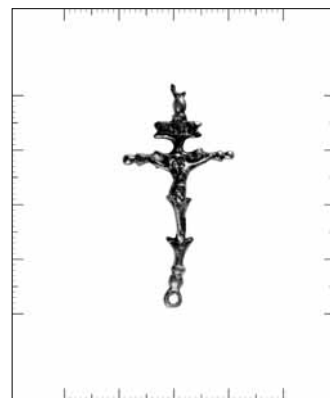
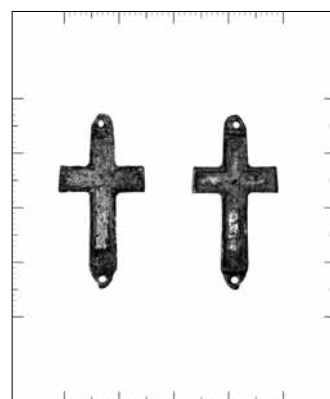
Líc: plasticky provedená postava ukřižovaného Krista (zachována torzovitě, detaily vlivem koroze nezřetelné): tělo schematizované, nepřesahuje šířku dřívku; muskulatura: vlivem koroze nezřetelná; hlava: natočená k pravému rameni, vlasy, obličej: nezřetelné, paže: prověšené, široce rozpažené, cca 70° k ose těla, dlaně: nezachovány, nohy: provedení nelze určit, chodidla: nezachována; bederní rouška: nezřetelná; na spodním konci svislého břevna: Adamova lebka se zkříženými hnáty; na koncových plochách :názna hlaviček andělů s křídly (na patě kříže místo hlavy anděla možné též srdce Páně?)

Rub: plasticky provedená postava Panny Marie stojící na srpku měsíce, s Ježíškem na levém předloktí; pod podstavou nápis: VIR | GO MA | TE | R; na spodní části dřívku Adamova lebka; na koncových plochách :názna hlaviček andělů s křídly (na patě kříže místo hlavy anděla možné též srdce Páně?)

Datace: 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – maturus

Ostatní výbava hrobu: korálek 43 ks

č. 749

Sonda: XVIII

Hrob: 617

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz, stříbro

Výška: 3,25 cm

Šířka: 1,60 cm

Hmotnost: 1,74 g

Popis: latinský kříž; nad horní hranou a na spodním konci svislého břevna podélné ouško

Líc: vnitřní plocha vyložena stříbrnou folií ve tvaru latinského kříže

Rub: totožná s lícovou stranou

Datace: 18. století – ante quem 1784

Antropologie: ? – juvenis (14–15 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 60 ks

č. 771 a

Sonda: plocha

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: stříbro

Výška: 4,05 cm

Šířka: 2,07 cm

Hmotnost: 2,51 g

Popis: latinský kříž s tělem ukřižovaného Krista; ramena břevna zdobena „trnovitými výběžky“; příčné břevno na obou stranách zakončeno kulovitým výčnělkem; nad horní hranou svislého břevna a na spodním konci podélné ouško, nahoře zachováno zčásti, povrch poškozen korozí, výzdoba méně zřetelná

Líc: plasticky provedená postava ukřižovaného Krista (detaily vlivem koroze méně zřetelné); muskulatura: nezřetelná; hlava: mírně svěšené, natočená k pravému rameni, detaily vlasů, obličej: nezřetelné, paže: napnuté, široce rozpažené, cca 70° k ose těla, nohy (vlivem koroze nezřetelné): napnuté, spojené (po celé délce); bederní rouška: nezřetelná; kolem hlavy svatozář; nad Kristovou hlavou obdélná tabulka s nápisem (nečitelný)

Datace: 18. století – ante quem 1784

č. 786 a

Sonda: XLVI

Hrob: 643

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,30 cm

Šířka: 1,90 cm

Hmotnost: 1,05 g

Popis: dva fragmenty přívěsku ve tvaru kříže : 1. rovnoramenný kříž 2. kroužek pro uchycení

Líc: reliéfní výzdoba; nápis uvnitř centrálního kříže: svislé břevno:CSSML; příčné břevno: NDSMD; písmena kolem centrálního kříže: CSPB; opis na ramenech křížového přívěsku: V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B.IHS; centrální kříž tvořen perlovcem; okraj vnitřní plochy přívěsku zdobí perlovec a široká linie opisující tvar kříže

Rub: reliéfní výzdoba; v centru oválný medailon s mužskou postavou probodnutou šípy (sv. Šebestián); nápisy na ramenech přívěsku: (z vrcholku kříže čteno zleva doprava) +Z+DIA+ BIZ|+SAB|+Z|+ HG|F+B|FRS; dole S•SEB|ASTIA; okraj vnitřní plochy přívěsku zdobí perlovec a široká linie opisující tvar kříže

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – matusus

Ostatní výbava hrobu: křížek 1 ks

č. 789

Sonda: XLVI

Hrob: 644

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: olovo

Výška: 3,90 cm

Šířka: 2,60 cm

Hmotnost: 4,63 g

Popis: latinský kříž s rozšířenými konci ramen; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško; reliéf místy nezřetelný

Líc: reliéfně provedené nápisy; svislé břevno: INEIC; příčné břevno (zleva doprava):

AVE[M]; rámování: linie

Rub: reliéfně provedené nápisy; svislé břevno: OPNBP; příčné břevno (zleva doprava): OPNBP; rámování: linie

Datace: 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – matusus I (40–50 let)

Ostatní výbava hrobu: není

č. 791

Sonda: XLV

Hrob: 649

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,50 cm

Šířka: 2,00 cm

Hmotnost: 1,41 g

Popis: rovnoramenný kříž; nad horní hranou trojúhelníkový úchyt s očkem

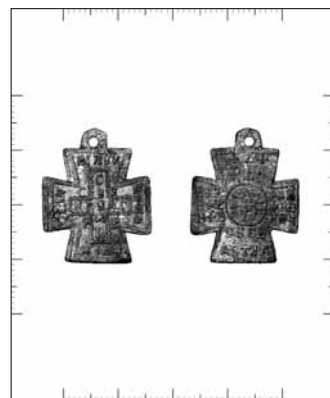
Líc: reliéfní výzdoba; nápis uvnitř centrálního kříže: svislé břevno:CSSML; příčné břevno: NDSMD; písmena kolem centrálního kříže: CSPB; opis na ramenech křížového přívěsku: V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B.IHS; centrální kříž tvořen perlovcem; okraj vnitřní plochy přívěsku zdobí dvojitá široká linie opisující tvar kříže

Rub: reliéfní výzdoba; v centru oválný medailon s mužskou postavou probodnutou šípy (sv. Šebestián); nápisy na ramenech přívěsku: (z vrcholku kříže čteno zleva doprava) +Z+DIA+ BIZ|+SAB|+Z|+ HG|F+B|FRS; dole S•SEB|ASTIA; okraj vnitřní plochy přívěsku zdobí dvojitá široká linie opisující tvar kříže

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – matusus II (50–60 let)

Ostatní výbava hrobu: není

č. 794

Sonda: XLIII

Hrob: 651

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,10 cm

Šířka: 1,40 cm

Hmotnost: nevážen

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

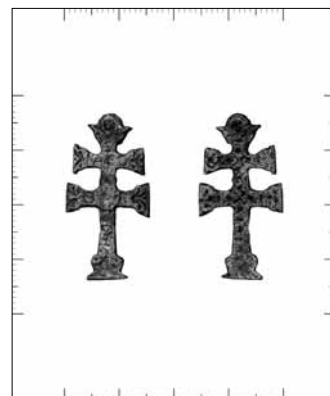
Líc: rytá výzdoba; vegetabilní motivy; nápisy (částečně nečitelné): horní příčné břevno: ACS (?); spodní příčné břevno (levé rameno): O, (pravé rameno): F (popř. P); svislé břevno (horní konec): S (dolní část): N[OB?];

Rub: reliéfní výzdoba (téměř nezřetelné): šrafování

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus II (30–40 let)

Ostatní výbava hrobu: není

č. 798

Sonda: XLII

Hrob: 657

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 2,95 cm

Šířka: 1,50 cm

Hmotnost: 1,15 g

Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

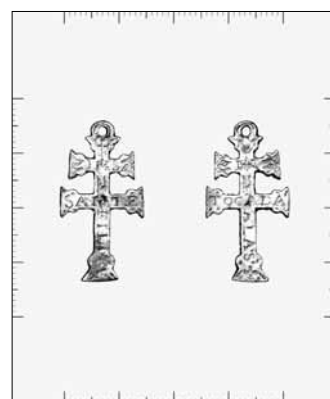
Líc: rytá výzdoba, geometrické motivy; nápisy: horní příčné břevno: IHS (s křížem na písmenu H); spodní příčné břevno (zleva doprava): S ANTE; svislé břevno (dolní část): FILI[I popř. P]; rámování: nezřetelné

Rub: rytá výzdoba; geometrické motivy (linií, šrafováním); nápisy: ve středu horního příčného břevna: mariagram; spodní příčné břevno (zleva doprava): TOCADA; svislé břevno (dolní část): ALA. S; pata kříže: +; rámování: nezřetelné

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – maturus II (50–60 let)

Ostatní výbava hrobu: korálek 48 ks, ostatní 4 ks

č. 810

Sonda: XLIII

Hrob: 660

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,70 cm

Šířka: 1,80 cm

Hmotnost: 2,48 g

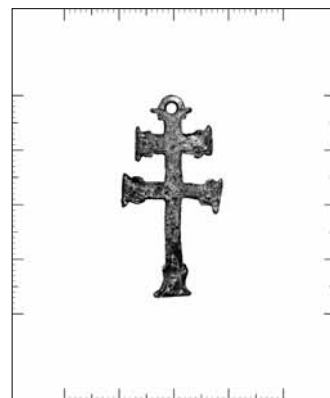
Popis: dvouramenný kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: původní výzdoba nezřetelná

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: muž – maturus II (50–60 let)

Ostatní výbava hrobu: není

č. 812

Sonda: XLVIII

Hrob: 662

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 1,80 cm

Šířka: 1,10 cm

Hmotnost: 0,68 g

Popis: dvouramenný kříž; fragmentární: spodní část svislého břevna nezachována; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

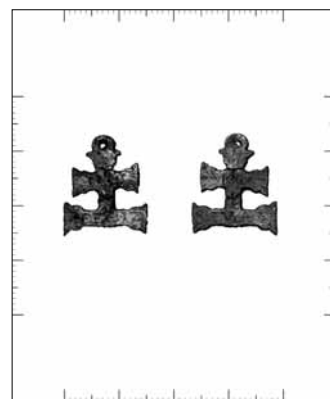
Líc: horní příčné břevno: nevýrazně IHS; spodní příčné břevno: rozlišitelné: RE[X]NZ

Rub: horní příčné břevno: mariagram; spodní příčné břevno: S. IVAN

Datace: 1. polovina 18. století – ante quem 1784

Antropologie: žena – adultus II (30–40 let)

Ostatní výbava hrobu: medailon 2 ks

č. 870

Sonda: VIII

Hrob: 705

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: zlacená měď

Výška: 7,50 cm

Šířka: 4,00 cm

Hmotnost: 21,01 g

Popis: jetelový kříž; nad horní hranou a na spodním konci svislého břevna podélné ouško, na horním konci provlečené kroužkem

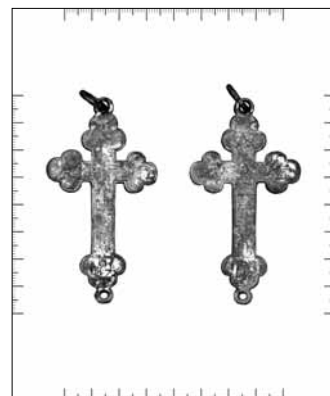
Líc: Rytý výzdoba; svislé břevno (horní část): T, hebrejské znaky: א | י | י | י, (dolní část): ה | י | num 72 | י | י | ל | א | ה | ד | ה | nu 72 | T; příčné břevno (zleva doprava) ▼ A ▼ הרהי ▼ Ω rámování: linie

Rub: rytá výzdoba; svislé břevno: T | Machae | num | 72 | T | - | הרהי | הרהי | הרהי | 72 num 72; příční břevno (zleva doprava): T ככמT | 10 • 2 • 20 • 40 •; rámování: linie

Datace: 17.-18. století - ante quem 1784

Antropologie: žena - matus

Ostatní výbava hrobu: není

č. 879

Sonda: XVI

Hrob: 714

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 3,30 cm

Šířka: 1,90 cm

Hmotnost: 2,98 g

Popis: latinský kříž; příčné ouško nahoře; neopracovaný odlitek

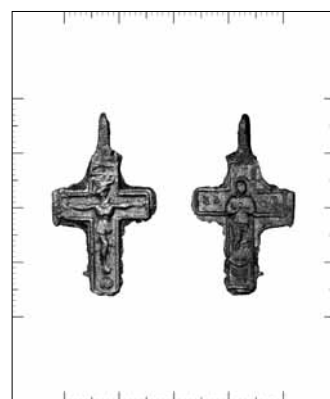
Líc: reliéfně provedená postava ukřižovaného Krista: naznačená muskulatura, hlava: mírně natočená k pravému rameni, paže: napnuté, v úhlu 90° k ose kříže, dlaně v žehnajícím gestu, nohy: spojené, mírně pokrčené, kolena a chodidla směřují doprava, přiléhavá bederní rouška; nad hlavou tabulka; na patě kříže Adamova lebka; rámování: linie

Rub: reliéfně provedená postava Panny Marie (hlava: mírně natočená k pravému rameni, náznak obličeje, ruce: sepnuté na prsou v modlitebním gestu), dlouhý oděv, na hlavě plachetka, pod nohama srpek měsíce; nápisy: svislé břevno: (nahore) VI[R IMM], (dole) GR[ATIA]; příčné břevno: (levé rameno) MA, (pravé rameno) MA; rámování: dvojitá linie

Datace: polovina 18. století - ante quem 1784

Antropologie: ? - infans II (dítě, 7-8 let)

Ostatní výbava hrobu: není

č. 945 b

Sonda: XXXII

Hrob: 762

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: dřevo, stříbro, perleť

Výška: 7,10 cm

Šířka: 3,60 cm

Hmotnost: 6,88 g

Popis: latinský kříž s dřevěnou výplní a kovovou obrubou; na vrcholku kříže nasazený kovový úchyt s podélným očkem provlečeným kovovým kroužkem

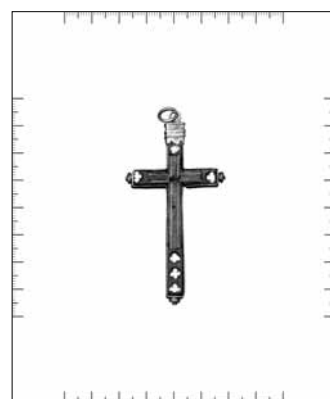
Líc: ve vnitřní ploše kříže patrné šest kruhových polí s perleťovou vložkou tvaru kříže; na svislém břevně (1 nahore, 3 dole), po jednom poli na příčných ramenech; ve středu dřevěná intarzie tvaru kříže; na koncích příčných ramen a patě kříže kovové trny

Rub: totožný s lícovou stranou

Datace: 2. polovina 18. století - ante quem 1784

Antropologie: muž - matus

Ostatní výbava hrobu: korálek 3 ks, křížek 1 ks

č. 955

Sonda: XL

Hrob: 772

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže s medailonem v místě křížení svislého a spodního příčného břevna

Materiál: mosaz

Výška: 5,90 cm

Šířka: 3,40 cm

Hmotnost: 4,74 g

Popis: dvouramenný kříž; fragmentární: z vrcholku ulomena malá část, výzdoba narušena korozí

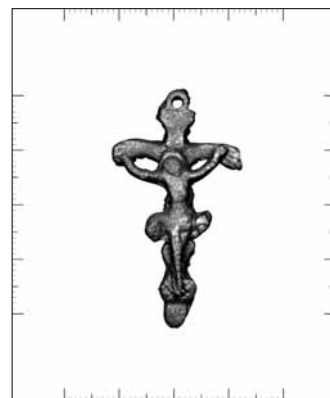
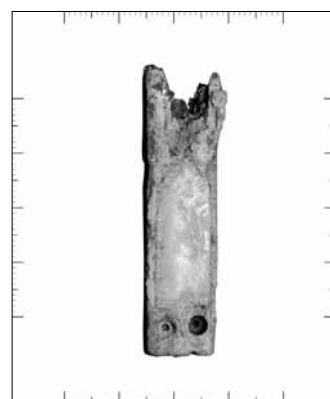
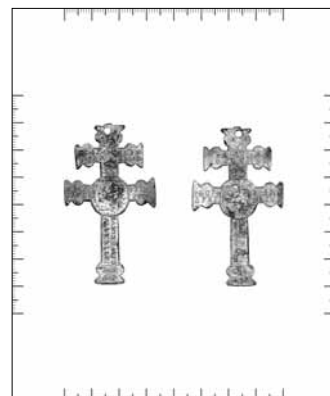
Líc: reliéfní výzdoba; v místě křížení svislého a spodního příčného břevna: oválný medailon (Maria s korunou na hlavě a svatozář s mrtvým tělem Krista (Pieta), po obvodu opis: +IESV ET MA[R]IA VOBIS DO COR CUM ANIMA MEA; v ramenech kříže umístěna zkratka nápisů: +Z+DIA+BIZ+SAB+Z+HGF+BFRS; VRSNSMVSM QLIVB; CSSML NDSMD; C S P B; vnitřní členění a rámování: perlovec

Rub: reliéfní výzdoba; v místě křížení svislého a spodního příčného břevna: oválný medailon (postava sv. Antonína Paduánského s malým dítětem v náručí, kolem hlav obou postav svatozář), po obvodu nápis (částečně nečitelný): S ANTONIUS DE PAD; nápisy: svislé břevno (horní část): + | ECCE | CRV | CEM DOMINI FV | GITE PARTE[S] ADVER | SÆ; spodní příčné břevno (levé rameno): VICIT | LEODE, (pravé rameno): TRIBV | IVDA; svislé břevno (dolní část): RADIX DAVID | ALLE ALLE; pata kříže: BASP; vnitřní členění a rámování: perlovec

Datace: 2. polovina 18. století - ante quem 1784

Antropologie: žena ? - maturus:

Ostatní výbava hrobu: prsten 1 ks

č. 1062

Sonda: chodba

Hrob: sběr

Typ předmětu: část svislého břevna

Materiál: dřevo, slída?

Výška: 5,40 cm

Šířka: 1,25 cm

Hmotnost: 5,43 g

Popis: fragment předmětu tvaru kříže

Líc: pata dřevěného kříže s dvěma kruhovými prohlubněmi a lůžkem pro slídovou vložku

Datace: 17.-18. století - ante quem 1784

č. 1085

Sonda: chodba

Hrob: 869

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 4,40 cm

Šířka: 2,40 cm

Hmotnost: 5,07 g

Popis: „stromový“ kříž s plasticky provedenou postavou ukřižovaného Krista; nad horní hranou svislého „břevna“ podélné ouško.

Líc: plasticky provedená postava ukřižovaného Krista: tělo schematizované, muskulatura: nezřetelná; hlava: natočená k pravému rameni, detaily vlasů, obličej: nezřetelné, paže: prověšené, v úhlu cca 60° k ose těla, nohy: napnuté, překřížené, spojené (po celé délce); vlající bederní rouška (doleva); pod chodidly: srdce Páně?

Datace: 18. století - ante quem 1784

Antropologie: žena - maturus

Ostatní výbava hrobu: není

č. 1086

Sonda: chodba

Hrob: 870

Typ předmětu: část svislého břevna

Materiál: dřevo, tkanina s kovovými nitkami

Výška: 8,50 cm

Šířka: 1,50 cm

Hmotnost: 2,21 g

Popis: spodní část svislého břevna

Líc: fragment latinského dřevěného kříže s textilní vložkou

Datace: 17.-18. století - ante quem 1784

Antropologie: muž - adultus II (30-40 let)

Ostatní výbava hrobu: není

č. 1103

Sonda: XV

Hrob: sběr

Typ předmětu: přívěsek tvaru kříže

Materiál: mosaz

Výška: 4,10 cm

Šířka: 4,00 cm

Hmotnost: 10,47 g

Popis: řecký kříž; nad horní hranou svislého břevna podélné ouško

Líc: příčné břevno: motiv bitvy na řece Lechu, na svislém břevnu (nahore): postava letícího anděla, (dole): nápis: S UDAL | RICUS

Rub: příčné břevno: pohled na město Augšpurk, nad ním letící anděl (doprava) s městským znakem?; na spodním břevnu: EPI AUS

Datace: 17.-18. století - ante quem 1784

